

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1953

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

ÅRSBOK

1953

YEARBOOK OF THE NEW SOCIETY OF LETTERS
AT LUND

LUND, C. W. K. GLEERUP

L U N D
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 5 4

STUDIER KRING 1241 ÅRS BREV RÖRANDE
GREVSKAPET NORRA HALLAND

AV

INGVOR MARGARETA ANDERSSON

I.

År 1216 gjorde Valdemar Sejr sin illegitime son Nils till greve av Halland. Valdemarannalerna säga sålunda: »Rex Waldemarus secundus ducatum filio suo Erico comaciamque Hallandie filio suo Nicolao confert.»¹ Uppgiften finner bekräftelse i diplomerna. Den 1 maj 1216 utfärdade kung Valdemar nämligen ett donationsbrev till lybeckarna och bland de närvarande var även en »domicellus Nicolaus», vilken torde kunna identifieras just med den senare greven av Halland, eftersom det vid denna tid inte tycks existera någon annan fursteson med detta namn, som kunde tänkas uppträda samman med kung Valdemar.² Men före den 23 november 1216 hade Nils fått sitt grevskap, ty då är han åter i sin faders sällskap och bär nu titeln »comes Hallandie».³

Att Nils just fick Halland torde inte ha skett av en slump. Kung Valdemar var engagerad i de svenska tronstriderna, och då Johan Sverkersson blev kung 1216, synes Valdemar ha varit anhängare av den Erikska ätten och sökt hindra Johans trontillträde. Det Erikska partiet tycks ha haft anknytning till Västergötland.⁴ Grevskapet Halland vore en lämplig utpost, då Valdemar ville bevaka sina intressen i Sverige. Även i Norge voro förhållandena oroliga under 1200-talets första årtionden och kunde påkalla vaksamhet.⁵

¹ Ann. Wald., Jfr Ann. Ryenses o. Ann. Essenb., Annales Danici medii aevi, ed. Ellen Jørgensen (AD) ss. 102, 103, 151.

² Lübeckisches Urkundenbuch (LUB) I. 1 nr 15. Beträffande då existerande personer med namnet Nils se ib. Pers.-reg. s. 742. Jfr Dansk Biografisk Lexikon (DBL) 16, Niels d. ä., s. 616.

³ Scriptores rerum danicarum (SRD) VI s. 396.

⁴ Sveriges Traktater utg. av O. S. Rydberg (ST) I nr 66. S. Tunberg: Äldre medeltiden, Sveriges historia till våra dagar II s. 70 ff.

⁵ Munch, P. A.: Det norske Folks Historie I. 3 s. 479 o. passim; Bugge, A.: Norges Historie II. 2 s. 221 ff.

Tänker man på Hallands egenskap av gränsland, är det möjligt, att de kontinentala markgrevskapen inspirerat Valdemar att förlägga ett grevskap till dessa trakter. Det betecknande för markgrevskapen var, att de lågo i rikets ytterområden och hade till uppgift att hålla angränsande fientliga folk i schack, och om än många av markgrevskapen snart miste sitt ursprungliga karaktistikum, så bestod detta just i nordöstra Tyskland⁶ d. v. s. i de trakter, som Valdemar Sejr hade mest kontakt med. Man kan här erinra om att drottning Dagmars morbror var markgreve av Meissen⁷ och att Valdemar 1215 hade en del kontroverser med markgreven av Brandenburg.⁸

Någon gång under år 1217 ingick greve Nils äktenskap med Oda, dotter till greve Guncelin av Schwerin.⁹ Annalernas uppgifter bekräftas av ett diplom, enligt vilket Nils, Guncelin och dennes broder Henrik tillsammans med sina hustrur 1217 donerade byn Sülstorf till Johanniterorden.¹⁰ Emellertid dog Nils redan 1218¹¹ och 1221 omtalas även hans hustru som avliden, även Odas fader Guncelin gick bort vid denna tid.¹² Greveparet av Halland efterlämnade en späd son Nils. Kung Valdemar var dennes förmyndare, men i sitt ställe insatte han greven Albert av Orlamünde att förvalta Nils' arv. Albert fick ställa borgen för att han skulle överlämna detta till Nils,

⁶ Waitz, Georg: Deutsche Verfassungsgeschichte VII s. 62 ff. Många markgrevskap miste snart detta karaktéristiska drag, men det kvarstod just i nordost.

⁷ Heine, N. G.: Valdemar II:s Udenrigspolitik, Humanistiske studier II s. 38.

⁸ Arnold: Chronika Slavorum, ed. Pertz Scriptorum rerum germanicarum, s. 229; Ann. Wald., Ann. Ry., AD s. 100 f.

⁹ Ann. Wald.: »Filia comitis Guncelini nubit Nicolao filio regis W. secundi.» Ann. Sor., AD ss. 102, 103. Soröannalernas notiser äro för tiden 1156—1219 h. o. h. hämtade fr. Valdemarannalerna (AD s. 18). — DBL 16, s. 616, Niels d. ä.

¹⁰ Mecklenburgisches Urkundenbuch (MUB) I nr 230.

¹¹ Ann. Nestv., Ann. Lund., Ann. Ry., Ann. Sor. 2, Ann. Ess., AD ss. 104, 105, 142, 146. År 1217 enl. Ann. 980—1286, AD s. 193. — Ann. Lundenses äro troligen den primära källan, och de övriga annalerna äro beroende av dessa och av varandra; om annalernas släktskapsförh., se vidare E. Jørgensen AD, ss. 13, 16, 20. Usinger, Rudolf: Deutsch-dänische Geschichte 1189—1227, s. 287. DBL 16, s. 616.

¹² MUB I nr 275; Den sista urkund, Guncelin utfärdad är från år 1220, (MUB I nr 270). Usinger a. a., s. 287. — Att Albert av Orlamünde i febr. 1221 övertog förvaltningen av Nils d. yngres arv i Schwerin (MUB I nr 275), tyder på att Guncelin var död då.

då denne blev myndig eller, om gossen dog dessförinnan, till kung Valdemar. Härom utfärdade Albert en revers i Ratkau 1221. Dess innehåll är känt genom två i nyare tid gjorda register på tyska. Beträffande det, som ovan relaterats, lämna dessa samstämmiga uppgifter, men angående Nils' arv avvika de däremot, i det att den ena, mer utförliga regesten talar om: »das halbe ampt Schwerin, welches ihr (Oda) von gedachten ihrem Herrn Brudern anstat ihres brautschatzes undt aussteur unterpfendlich verschrieben». Detta motsvaras i den andra regesten av »das Land vnd die Stad Swerin», utan att något nämnes om åtkomstformerna.¹³ Då grevarna av Schwerin 1283 referera detta parti ur Ratkaureversen heter det: »... quod dum olim bonae memoriae dominus Guncelinus qui una cum domino Henrico comitatum Suerinensem habuit, inclytam puellam Odam filiam suam nobili uiro piae memoriae, quondam domino Nicolao comiti Hallandiae matrimonialiter copulasset, medietatem castris Suerinensis ac totius terrae adiacentis praedictae puellae tanquam haeredi legitimae paternorum bonorum assignauit pro dote ad onera matrimonii supportanda», »att då herr Guncelin, salig i åminnelse, som hade grevskapet Schwerin samman med herr Henrik, på sin tid hade gift bort sin berömda dotter, flickan Oda, till den välborne mannen herr Nils, fordom greve av Halland, salig i åminnelse, anvisade han åt förutnämnda flicka som laglig arvinge till fädernegodsen hälften av borgen Schwerin och av allt det till-

¹³ MUB I nr 275. Den äldre regesten (gjord av den mecklenburgske arkivarien Sam. Fabricius i hans Repertorium över urkunder i det mecklenb. arkivet) är från år 1582 och ger blott själva kärnan av urkundens innehåll. Några fel vidlåda den. Greve Alberts namn har tydligen varit förkortat till A. och har i regesten upplösts till Adolf, vidare säges greven vara kusin till kung Valdemar av Danmark, istf. systerson. Slutligen har avskrivaren tagit Nils d. ä. för greve av Schwerin. Den efter regesten tillfogade anmärkningen »Jst lateinisch» tyder i viss mån på att regesten gjorts efter originalet.

Den andra regesten är gjord ca 1650 (i Chemnitz' handskrivna Mecklenburg. Chronik). Enligt uppgift i slutet av dens. är den gjord efter orig., som alltså då ännu fanns i behåll. — 1704 är det borta (MUB I s. 259).

Att den senare regesten inte är beroende av den äldre torde framgå av att den har stora självständiga partier utöver denna. Den saknar de felaktigheter, som finnas i denna men har däremot andra sådana. Oda kallas »Jdda» och säges vara syster till Henrik av Schwerin istf. bror dotter. De ordalag, med vilka den yngre regesten återger det parti, som innehållsmässigt överensstämmer med den äldre, tyda ej på att denna influerat.

hörande landet, som hemgift att bära utgifterna för äktenskapet».¹⁴ Någon samtida källa, som ger odisputabelt besked ha vi således inte, men med ovan angivna källor som stöd har man i allmänhet stannat för den uppfattningen, att Oda fått halva amtet Schwerin i pant för sin hemgift.¹⁵

Vad först beträffar omfattningen av Odas arv i Schwerin har sålunda bl. a. Paludan-Müller hävdad, att det endast kunde avse halva amtet Schwerin,¹⁶ medan t. ex. Lisch och Usinger göra gällande, att Oda hade rätt till halva grevskapet.¹⁷

Det hela är en fråga om innebörden av ordet »terra». Området norr om Elbe har bestått av mindre enheter, som var och en har kunnat benämnas »terra», t. ex. »terra Boizenburc», »terra Zverin», »terra Wittenburch», »terra Brezen» och »terra Godebuz».¹⁸ Det kan emellertid icke tas för givet, att dessa »terrae» motsvara de senare amten.¹⁹

Det är vidare uppenbart, att »terra» kan användas om ett större område, som i sig måste ha inneslutit flera »terrae» av ovannämnt slag.²⁰

¹⁴ Diplomatarium Danicum (Dipl. Dan.) 3 nr 75. Se vidare s. 26 ff.

¹⁵ Suhm, P. F.: Historie af Danmark IX s. 308. S. bygger här på regesten i Chemnitz' arbete (se not s. 7), men talar i annat sammanhang om halva grevskapet (a. a., ss. 343, 560) beroende på att han då bygger på andra källor. — Paludan-Müller, C.: Studier til Danmarks Historie i det 13de Aarhundrede I, Underhandlingerne om Kong Valdemar den Andens Fangenskab. Grevskabet Nørrehalland, Vidensk. Selsk. Skr. 5. Række, hist. og phil. Afd. 4, s. 96 f.; v. Möller, P.: Bidrag till Hallands historia I s. 26; Steenstrup, J.: DRH I s. 764, anser, att det är fråga om förpantning av »det halve av Borgen Schwerin med dens Tilliggende»; Idhe, Rudolf: Amt Schwerin, Bil. till Jahrbücher des Ver. für Meckl. Gesch. 77, s. 4; DBL 16, s. 616 Niels d. ä.

¹⁶ Se föregående not.

¹⁷ Lisch, G. C. F.: Audacia, Gemahlin des Grafen Heinrich I. von Schwerin, Jahrb. des Ver. für Meckl. Gesch. 27, s. 131; Usinger a. a., s. 292.

¹⁸ MUB I nr 290, 305, 375.

¹⁹ Idhe (a. a., s. 1) identifierar »terra» Schwerin helt med det senare amtet. Benämningen »amt» förekommer enl. dens. dock tidigast på 1300-talet o. blir allennarådande först på 1500-talet.

Genom en urkund från 1300-talets början kan man bestämma omfattningen av det mecklenburgska »terra» Kalen (MUB VI nr 3721). Man kan konstatera, att de socknar, som enligt urkunden bilda »terra» Kalen, senare äro fördelade dels på amtet Kalen dels på ett par angränsande amt.

²⁰ MUB I nr 305. Jfr MUB I nr 375, där man kan se, vilka »terrae», som in-

Att den regest av reversen, som gjordes på 1600-talet, använder ordet »amt» kan inte tas som bevis för att Odas arv var begränsat till amtet Schwerin. Därför att »terra» vid denna tid tolkades såsom liktydigt med »amt», så säger det intet om ordets innebörd på 1200-talet.

När det således i det 1283 gjorda utdraget ur Ratkaureversen står »medietatem castri Suerinensis ac totius terre adiacentis», d. v. s. hälften av borgen Schwerin och av hela det tillhörande landområdet, så behöver »terra» här icke avse endast »terra Zverin», utan kan vara beteckning på ett större område, grevskapet, som vid 1220-talets förra del synes ha omfattat åtminstone »terra Zverin» och »terra Boizenburch».²¹

För möjligheten, att det kan ha varit fråga om en förpantning, talar, att sådan ibland brukades som ett sätt att tillsvidare utanordna döttrarnas hemgift.²² Men källunderlaget för denna uppfattning är i detta fall mycket svagt, det är ju endast den ena av de tyska regesterna, som ger belägg för den.

Den tyske forskaren Usinger hyser också en avvikande åsikt. Han anser, att Oda fick i hemgift halva slottet och halva grevskapet Schwerin, vilket hon såsom enda barnet hade rätt att ärva efter sin fader Guncelin. Enligt Usinger hade nämligen även kvinnliga medlemmar av grevefamiljen arvsrätt till grevskapet.²³

Usinger utgår i sin bevisföring från en glossa till Sachsenspiegel: »Itlike sattunge in deme olden rechte de seggen, dat vrowen lengudes erven sin, also noch swerines recht is, dat is aver binner sassen al afghelecht» men inser själv, att detta argument ensamt inte är så

gingo i biskopsdömet Ratzeburg, vars biskop tillsamman med biskoparna av Lübeck och Schwerin säges ha sitt säte »in eadem terra» d. v. s. landet mel. Elbe o. Ejder. Utom detta område får »terra» i nr 305 även beteckna grevskapet Nordalbingen, det område, som Albert av Orlamünde hade i län av Valdemar inom området mel. Elbe o. Ejder o. som omfattade bl. a. grevskapen Holstein, Ratzeburg o. Stormarn (Steenstrup DRH I s. 736 f., där grevens sigill finnes återgivet. Arup, Erik: Danmarks Historie I s. 274 f., Schultz Danmarkshistorie I s. 673, Heine: Valdemar II:s Udenrigspolitik s. 34 f.).

²¹ MUB I nr 305, jfr nr 338.

²² Kohler, J.: Pfandrechtliche Forschungen s. 117 ff. Ex. där äro emellertid alla senare än den tid, det här gäller.

²³ Usinger a. a., s. 292.

starkt, eftersom det står i en bremisk lagredaktion från 1447.²⁴ Usinger hänvisar även på en del anomalier, utmärkande för mecklenburgsk länsrätt och anför en bestämmelse utfärdad för staden Parchim: »Jtem equam partem habere debent filie cum filiis in omnibus bonis, tam feodis, quam aliis; et si non sint filii, prestari debent filiabus bona patris.»²⁵

Så tar Usinger fram exempel från Schwerin och pekar främst på hertigens av Sachsen förläningsbrev från 1227. Grevskapet Schwerin tilldelas där greve Henrik, »uxori sue ac heredibus eorumdem».²⁶ Ytterligare två exempel ges på att den kvinnliga parten är jämställd med den manliga, det ena troligen från 1229, det andra från tiden omkring 1231.²⁷ Att hustrun eller modern till en omyndig deltar som kvinnlig part vid länsrättsliga handlingar torde ej behöva innebära, att kvinnlig arvsrätt gällde, däremot är det anmärkningsvärt, då i exemplet från 1229 även systemen står som mottagare av län: »Ad hec sciant omnes, quod nos eidem G(uncelino) comiti Zwerinensi et matri sue et sorori porreximus ea bona, que pater suus et patruus et avus suus a patre nostro et ab avo de iure tenuerunt, curiam etiam castrensem Luneborgensem ...».

Det anförda fallet ligger efter förläningsbrevet 1227, och någon absolut beviskraft för tiden dessförinnan kan man ej tillmäta det. — Emellertid anför Usinger även andra exempel, såsom det i ett tidigare sammanhang omtalade brevet från år 1217, enligt vilket Nils av Halland samman med Guncelin och Henrik av Schwerin alla jämte hustrur, donerade en by i Schwerin.²⁸ Detta synes tyda på att Nils genom sin hustru hade fått rättighet att förfoga över schwerinsk egendom.

Vidare anför Usinger de schwerinska grevarnas brev från 1283 som en viktig källa. Det är det också, men ej som Usinger anför det, utan endast i den mån man i detsamma spårar påverkan från äldre dokument. Element ur Ratkaureversen ingå i det schwerinska brevet

²⁴ Usinger a. a. Grössere Note VIII s. 419 f. Se även Homeyer, C. G.: System des Lehnrechts II. 2 s. 449.

²⁵ MUB I nr 319 (1225—26).

²⁶ MUB I nr 338; Usinger a. a. Gr. Note VIII s. 420.

²⁷ MUB I nr 364 (trol. fr. år 1229, jfr MUB I nr 366, 367); nr 395: »... comitisse de Zuerin et filio suo comiti Guncelino ...»

²⁸ Se ovan s. 6 o. not 10.

och denna återges så, som om Oda hade att ärva halva slottet och tillhörande landområde efter sin fader.²⁹ Här talas ej om förpantning.

Det finns alltså vissa, ehuru ej helt avgörande tecken på att Usinger har rätt. Det ligger heller ingenting otroligt i hans uppfattning, eftersom man har kunnat konstatera, att i slutet av 1100-talet försiggick på sachsiskt område en uppmjukning av länsrättens doktrin om att blott manliga avkomlingar hade rätt att ärva.³⁰

Mot bakgrunden av vad som framkommit rörande förhållandena inom grevskapet Schwerin, måste man konstatera, att Usingers tes, att Oda fick halva grevskapet i arv icke saknar skäl för sig, och att den måste anses minst lika antagbar, som uppfattningen, att hon fick områden i Schwerin som pant.

II.

Greve Henrik hade befunnit sig på korståg i Medelhavsländerna, medan Valdemar Sejr ordnade för sin sonson i Schwerin, men återvände till Schwerin senast i början av år 1222.³¹ På våren följande år vågade han en kupp mot Valdemar Sejr och dennes äldste son, då de uppehöll sig på Lyö. Han tog dem tillfånga och förde dem till Dannenberg, en borg söder om Elbe.³² Orsaken till Henriks tilltag kan ha varit, att Valdemar och Albert av Orlamünde lagt under sig hela grevskapet Schwerin, eftersom dessa enligt förliknings-traktaten 1224 åläggdes att återställa detta till Henrik.³³ Men vi veta inte, om det verkligen var detta som låg bakom. Inte heller veta vi, om kuppen sattes i verket med direkt tanke på att dämna upp den danska expansionen.³⁴ Däremot utnyttjades den i detta syfte, det framgår av villkoren i de olika förhandlingsdokumenten och av

²⁹ Se vidare s. 27.

³⁰ Waitz-Seeliger: Deutsche Verfassungsgeschichte VI, 2. uppl. s. 88 ff.; Mitteis, H.: Lehnrecht und Staatsgewalt s. 644 ff., spec. s. 650 och not 126.

³¹ MUB I nr 262, 267, 280. Usinger a. a., s. 290 ff.

³² Ann. Nestv., Ann. Sor., Ann. Lund., Ann. Ry., AD s. 104 ff. Sächsische Weltchronik, Deutsche Chroniker II, Monumenta Germaniae Historica (MGH) s. 244 ff.; MUB I nr 292; Jfr Usinger a. a., s. 295 ff.; Paludan-Müller a. a., s. 97 ff.; Steenstrup DRH I s. 764 f.; Arup DH I s. 275 f. Schultz Danmarkshistorie I s. 679.

³³ MUB I nr 305; Jfr Paludan-Müller a. a., s. 97; Arup DH I s. 275.

³⁴ Steenstrup DRH I s. 764 f.; Schultz Danmarkshistorie I s. 679.

slutresultatet. Jämte att betala lösensummor måste Valdemar gå in på landavträdelser.

Långdragna förhandlingar om Valdemarernas frigivning vidtogo snart. Den tyske kejsaren sökte dra nytta av det inträffade för att komma till rätta med de danska utvidgningstendenserna, och på ett möte i Nordhausen i september 1223 slöts också å kejsarens och hans sons vägnar ett avtal med greve Henrik, att denne skulle mot en rundligt tilltagen lösensumma överlämna de danska kungarna i kejsarens händer. Vart kejsaren ville komma med sin aktion, synes framgå av den passus, i vilken han lovar att först av alla tillgodose greve Henrik med land av de områden, som Valdemarerna skulle förmås att återställa till det tyska riket.³⁵

Denna uppgörelse blev inte omsatt i praktiken, ty följande år i juli tillkom en ny med andra bestämmelser. Även detta förslag till förlikning kom att stanna på papperet.³⁶ Den tyska riksregeringen hade nu dragit sig ur spelet, och i fortsättningen blev det hela en mer lokalt betonad affär.³⁷ Sedan Albert av Orlamünde i kamp med greve Henrik lidit nederlag vid Mölln 1225, kommo nya underhandlingar igång och före årets slut hade man träffat en uppgörelse,³⁸ ty 1226 äro båda de danska kungarna frigivna ur sin fångenskap, den gamle kungen har möjligen sluppit ut redan omkring årskiftet.³⁹ Enligt avtalsdokumentet skulle danskarna betala 45.000 mark silver vid olika terminer, de skulle lämna betryggande gisslan för de båda kungarna, främst skulle Valdemars tre återstående söner träda in. Allt danskt land i området mellan Ejder och Elbe skulle återgå till tyska riket. Kung Valdemar, hans söner och det danska rikets biskopar och stormän skulle gå ed på att fördraget skulle hållas.

Vi kunna inte nå fullständig kännedom om det verkligen blev dessa bestämmelser, som följdes i fortsättningen och i så fall, hur de efterkommas. Men något låter oss källmaterialet veta. Då de båda

³⁵ MUB I nr 290: »Demum si dominus osv.», s. 275; Steenstrup DRH I s. 768.

³⁶ MUB I nr 305; Steenstrup DRH I s. 768 ff.

³⁷ Usinger a. a., ss. 331, 342; Steenstrup DRH I s. 770; Rörig, F.: Die Schlacht bei Bornhöved (Zeitschrift d. Ver. für Lübb. Gesch. 24) s. 286; Schultz Danmarks-historie I s. 680.

³⁸ MUB I nr 317. Om fördragets dipl. förh., se MUB I s. 308 ff.

³⁹ Ann. Nestv., Sor., Lund., Ry., Chron. an., Ess., AD ss. 106 f., 140, 142, 146.

kungarna kommit ut ur fångenskapen, ha de tre yngre sönerna Erik, Abel och Kristoffer samman med en del andra gått in som gisslan, lösensummorna ha danskarna också fått släppa till, och kungen har svurit den begärda eden.⁴⁰ Men därmed har det också varit slut med danskarnas vilja till uppfyllelse, ty traktatslutet mellan Danmark och Schwerin i Slesvig 1230, visar ifråga om den danska gisslan just det stadium, som man enligt den första uppgörelsen borde ha hunnit till, då den unge kungen frigivits.⁴¹ Ett par påvebrev från juni 1226 torde kunna förklara, att det blev ett avbrott i uppfyllandet av traktatens villkor. — Kung Valdemar hade tydligen inte långt efter sin befrielse vänt sig till påven och klagat.⁴² Denne ingrep till Valdemars förmån. Greve Henrik fick skarpa förebråelser av påven för sitt handlingssätt och uppmaning att ge tillbaka de pengar och den gisslan, han fått. Valdemar löstes från den ed, han svurit greve Henrik och från »omni eo, quod ex ipso noscitur esse secutum», d. v. s. från att uppfylla de villkor, greven låtit honom bekräfta med ed.⁴³

Henrik återställde inte gisslan,⁴⁴ hur han gjorde med pengarna finns det ej möjlighet att kontrollera. — Valdemar klagade inte över landavträdelserna hos påven.⁴⁵ Detta kan möjligen bero på att han räknat med att kunna erövra tillbaka det förlorade blott han blivit fri från att hålla sin ed. Antagligen var det ett försök i denna riktning, som ändade med danskt nederlag vid Bornhöved på sommaren 1227.⁴⁶

Henrik av Schwerin fick inte länge njuta frukterna av sina framgångar, han dog nämligen redan 1228.⁴⁷ Ändå dröjde det någon tid,

⁴⁰ MUB I 325, 326, 327, 328, 329, 374.

⁴¹ MUB I nr 374.

⁴² MUB I nr 329: »Petitio tua nobis exhibita continebat, quod, cum Henricus comes de Zuerin, vassallus tuus, te cepisset et teneret carceri mancipatum, a te iuramentum extorsit, o. s. v.»

⁴³ MUB I nr 325, 329, jfr nr 326, 327, 328. Steenstrup DRH I s. 772; Rörig a. a., s. 287; Schultz Danmarkshistorie I s. 681.

⁴⁴ Se ovan.

⁴⁵ Jfr Paludan-Müller a. a., s. 126.

⁴⁶ Om slaget, se Sächsische Weltchronik, MGH II s. 247.

Ann. Stadenses, Monumenta Germaniae Historica Scriptorum (MGHS) XVI s. 359. — Steenstrup DRH I s. 773 f.

⁴⁷ Ann. Stadenses MGHS XVI s. 360; Jfr MUB I nr 347, 348, 349.

innan konflikten fick sin avslutning. Först 1230 slöts en överenskommelse i Slesvig mellan kung Valdemar och Henriks son greve Guncelin.

Rent formellt är Slesvigtraktaten intressant, därför att den visar tydliga påverkningar från de tidigare förlikningsbrevens (se parallelltrycket!)

Det kejsrerliga diplommet från 1223 har varit den främsta förebilden, men även de andra förlikningsurkunderna ha tjänat som mönster, ifråga om både ordval och syntax, samtidigt som man kan konstatera, att de i sin tur äro beroende av Nordhausendiplomet.

Det bestämdes nu, att kung Valdemar skulle betala sammanlagt 7.000 mark silver i olika repriser, och för denna summa skulle hans tre söner Erik, Abel och Kristoffer och all den övriga gisslan bli fri. Betalningsterminerna anges, likaså borgensmännen och, när dessa skola träda i eventuell funktion. Och som avslutning på brevets dispositio finna vi ett stadgande av speciellt intresse. Greve Nils av Hallands son skulle till hertigen av Sachsen avstå varje fordran, han hade i Schwerin, och kung Valdemar fick lova, att inte hjälpa honom mot greve Guncelin: »Filius quoque comitis Nicholai Halandie omni actioni, si quam habet in Zwerin, coram domino duce Saxonie renunciabit, et nos sine fraude promisimus, quod eundem contra Guncelinum comitem de Zwerin non iuuabimus, quoniam cum ipso et suis amicis debemus et uolumus pacem et compositionem inuolabilem obseruare.»⁴⁸

Jämförd med de tidigare frigivningsfördragen vittnar Slesvigtraktaten om nedsatta pretentioner från schwerinsk sida.⁴⁹ 7000 mark silver skulle danskarna ge ut, trots att ett betydligt större belopp måste ha återstått att betala av den tidigare stadgade lösen-summan om 45.000 mark silver.⁵⁰

Denna gång står det ingenting om att Valdemar skulle avträda områdena mellan Ejder och Elbe och återställa de privilegier, han innehade rörande dessa. På vad sätt de i tidigare traktater förekommande bestämmelserna härom fullgjorts, veta vi ej, men Valde-

⁴⁸ MUB I nr 374; Steenstrup DRH I s. 775.

⁴⁹ Steenstrup DRH I s. 775.

⁵⁰ Jfr Usinger a. a., s. 389; Paludan-Müller a. a., s. 123; Steenstrup DRH I s. 775 f.

<i>Förlikningen i Nordhausen 1223</i> (MUB I nr 290)	<i>Förlikningsförsöket 1224</i> (MUB I nr 305)	<i>Förlikningsfördraget 1225</i> (MUB I nr 317)	<i>Alienors donationsbrev 1229</i> (Nordalb. Stud. I s. 84)	<i>Slesvigtraktaten 1230</i> (MUB I nr 374)
<p>»<i>Hec est forma compositionis seu conuentionis facte inter dominum imperatorem et dominum regem filium suum, ex parte una, et comitem Heinricum de Zwerin et amicos suos, ex altera parte ...</i></p> <p>Dominus imperator et dominus rex <i>dabunt comiti</i> Heinrico de Zwerin boni <i>argenti</i> quinquaginta milia <i>marcarum ...</i></p> <p>... <i>que si solute non fuerint fideiussores ... intrabunt ... si hec termino</i> condicto seruata <i>non fuerint et soluta ...</i></p>	<p><i>Hec est forma liberationis ...</i></p> <p>Jtem rex terram Transalbinam integraliter restituet imperio, et ea priuilegia, ... restituet uniuersa, et eatenus predictae terre <i>renuntiabit</i>, ut nec ipse, nec filii sui super eadem terra de cetero <i>habeant actionem</i>.</p>	<p><i>Hec est forma compositionis facte super liberatione regum Dacie ...</i></p> <p><i>Pro liberatione eorum dabuntur comiti</i> Heinrico ...</p> <p>... quot milia <i>soluta non fuerint</i>, tot uiri honesti ... <i>intrabunt</i> ad obsides <i>donec pecunia</i> solui posset.</p> <p><i>Vt hec omnia rata habeantur ...</i></p> <p>... Et <i>per appensionem sigillorum</i> suorum ea <i>ad maiorem securitatis</i> euidenciam confirmabunt.</p>	<p><i>Ut autem hec ipsius donatio rata et stabilis in posterum perseueret ...</i></p>	<p>Notum sit vniuersis, quod <i>hec est forma compositionis facte inter nos, ex una, et Guncelinum comitem de Zwerin et amicos suos, ex parte altera, ...</i></p> <p>Nos <i>pro liberatione</i> filiorum nostrorum omnium et obsidum pro nobis obligatorum <i>dabimus comiti</i> Guncelino septem milia <i>marcarum argenti ...</i></p> <p>... <i>que si eodem termino solute non fuerint, fideiussores</i> eiusdem dicte pecunie, uidelicet hii ... quidam Zwerin <i>intrabunt, donec dicta pecunia</i> persoluatur, et eadem pecunia erit in conductu prenotato ...</p> <p>Filius quoque comitis Nicholai Halandie omni <i>actioni</i>, si quam <i>habet</i> in Zwerin, coram domino duce Saxonie <i>renunciabit, ...</i></p> <p>Et <i>vt hec compositio rata maneat et stabilis perseueret</i>, promiserunt una nobiscum: ...</p> <p><i>Ad maiorem itaque huius compositionis et pacis firmitatem</i> presentem paginam <i>appensione</i> nostri sygilli et presentium <i>sygillorum</i> fecimus communiri.</p>

mars nederlag vid Bornhöved hade klart visat, att han ej var mäktig att hävda några anspråk på land i Nordtyskland.

En återstod av nyssnämnda bestämmelser är vad, som står om Nils den yngres krav på Schwerin. Detta parti har, som framgår av parallelltrycket ovan, avfattats med glosor och syntaktisk konstruktion lånade från motsvarande generellt syftande avsnitt i förlikningsurkunden av år 1224.⁵¹ Detta torde innebära, att de tidigare träffade bestämmelserna nu icke ansetts innefatta Nils den yngres arv, vilket ju till sin natur ej kunde jämföras med Valdemars erövringar. Schwerinarna ha gjort en eftergift, då de erkänt Nils' arv som en särskild fordran på dem, vars avskrivning de måste godta som en förmån, jämförlig med lösenpengarna. Att Nils avsåg sina krav inför hertigen av Sachsen, berodde förmodligen på att denne var medlare vid traktatslutet, men kanske också på att hertigen var länsherre i Schwerin.⁵²

III.

Till ersättning för de gods i Schwerin, som Nils d. y. måst uppoffra för sin farfaders befrielse ur fångenskapen, tilldelade Valdemar Sejr 1241 genom skötning sonsonen halva Halland att besitta till evig tid: »Nouerint ergo universi, tam posteri quam praesentes, nos Comiti Domino Nicolao pro bonis, quae habebat in Zverin, cum quibus ipse nos secundum consilia meliorum regni nostri, a captione inimicorum redemit, dimidiam Hallandiam reddidisse ac scotasse, perpetuo possidendam.»⁵³

Caspar Paludan-Müller har betvivlat detta brevs äkthet. Han utgår ifrån att vi blott känna till diplommet genom Huitfeldts danska översättning från 1600-talet och Nils R. Brocmans avskrift, gjord på 1700-talet, och han menar, att vi inte kunna veta något om dessa

⁵¹ Se s. 15.

⁵² MUB I nr 338. — Jfr Homeyer a. a. II. 2 s. 383 f.

⁵³ Langebeks Diplomatarium Tomus VI. För klarhetens skull meddelas här en släkttavla över grevarna av Halland.

Valdemar Sejr († 1241)	
Nils, g. m. Oda av Schwerin († 1218)	
Nils, g. m. Cecilia, sondotter till Jakob Sunesson († 1251)	
Nils († 1271)	Jakob († 1309)

avskrifter förhållande till originalet. Avsaknaden av originalet utesluter vidare en undersökning av det material, urkunden varit skriven på, och hindrar även en kontroll av skrift och sigillering. På denna väg kunna vi ej erfara något om diplomets äkthet. Paludan-Müller konstaterar en viss överensstämmelse mellan 1241 års brev och det bekräftelsebrev, som Erik Klipping utfärdade 1283, men han misstänker likväl, att 1241 års brev kan ha varit en förfalskning av junker Jakob, som Erik Klipping av omständigheternas tryck tvingats att ta för god. Han menar sig i Erik Klippings brev finna uttryck, som röjer tvivel på Valdemarsbrevets äkthet. Slutligen är innehållet i 1241 års skötebrev suspekt. Med några korta rader ger Valdemar bort halva Halland, så att man av ordalagen skulle kunna tro, att det gällde privat egendom.⁵⁴

Bland Stephanius' register ur den medeltida riksbrevboken *Cancellariae liber* finner man Valdemars brev angivet såsom: »*Literas Waldemari, anno 1241, quibus dimidia pars Hallandie alienatur Nicolao comiti.*»⁵⁵ Detta är ett visst bevis för brevets äkthet, och såsom det framhålles i Repertoriet, mista en del av Paludan-Müllers invändningar sitt berättigande härigenom.⁵⁶

Vidare känner man fler avskrifter av brevet, än Paludan-Müller på sin tid gjorde. Sålunda ingår en avskrift i Gammel Kongelig Samling 4 to 2513. Denna är en pappershandskrift från 1700-talet och innehåller akter ur striden mellan Kristoffer I och Jakob Erlandsson samt ytterligare ett par brev bland dem Valdemarsbrevet från 1241, Erik Klippings bekräftelsebrev och grevarnas av Schwerein brev, båda från 1283, i samma ordning, som dessa akter redovisas i Stephanius' registratur av *Cancellariae liber*. Manuskriptet omfattar enligt detta de 89 första sidorna i brevboken. Den ifrågasvarande avskriften av brevboken anses vara gjord efter den 1728 förstörda handskriften A 5.⁵⁷

⁵⁴ Paludan-Müller, a. a., s. 127 ff.

⁵⁵ *Danske Magazin* (Da. Mag.) 6. I s. 10, Pag. 85. BD under Hallandia, pag. 86; Om *Cancellariae liber*, dess ålder m. m. se *Repertorium diplomaticum regni danici mediaevalis* (Rep.) IV s. 10 ff. — Rep. I nr 140.

⁵⁶ Rep. I nr 140.

⁵⁷ Gammel Kongelig Samling (GkS) 2513 ingår i Det Kongelige Bibliotheks i Köpenhamn handskriftsamlingar (Gigas, E.: *Katalog over Det Kgl. Bibl:s Haandskrifter III*. I s. 33). Om handskriftens ålder, se Gigas a. a., s. 33, *Dipl. Dan.* I

Dessutom finns det en avskrift gjord av Langebek och enligt dennes påskrift tagen efter en avskrift i riksarkivet.⁵⁸

Den av Paludan-Müller nyttjade Brocmanska avskriften har mist all betydelse, då dess förlaga, den Luxdorphska samlingen, vilken betraktats som försvunnen nyligen återfunnits av den danske forskaren Niels Skyum-Nielsen. Redan förut har man av bevarade notiser i en annan handskriftsamling kunnat sluta sig till att den innehållit ett med Gammel Kongelig Samling 2513 nära överensstämmande aktbestånd.⁵⁹

Stå dessa avskrifter av Valdemarsbrevet i beroende av varandra? Avskriften i Gammel Kongelig Samling 2513 är den enda, som direkt kan stamma från en av de till våra dagar kända, men vid branden i Köpenhamn 1728 förstörda avskrifterna av Cancellariae liber. Samlingen tillhörde någon tid av 1700-talet Hans Gram, men sedan denne dött, överläto arvingarna 1752 till konungen allt, vad Gram ägt av handskrifter, och på 1780-talet är den registrerad bland det

s. 42 ff. Om akternas ordningsföljd i Canc. liber, se Da. Mag. 6. 1 s. 9 f. — Uppfattningen, att A 5 skulle vara förlagan, finnes företrädd i Dipl. Dan. (I s. 42 ff.).

⁵⁸ Langebeks Diplomatarium Tomus VI. Påskriften lyder: »Ex apogr. in AR.» AR bör sannolikt tolkas som »Archiva Regia» o. i enlighet med Rep. (I nr 140) fattas såsom identiskt med »Geheimarkivet» d. v. s. det nuv. Rigsarkivet.

Då Repertorium gavs ut (1894—95) förvarades avskriften i Kalls Samling nr 426 4 to (i Det Kgl. Bibl.). Enl. en anteckning på pärmen till denna samling ha två avskrifter överförts till Rigsarkivet 1920. Den ena av dem måste vara Langebeks avskrift.

⁵⁹ För upplysningen om fyndet vill jag här framföra mitt hjärtliga tack till magister Niels Skyum-Nielsen. Denne kommer själv att, så snart sig göra låter, redogöra för sitt fynd. — Handskriftens egentliga namn är Actio regis Christophori I in Iacobum Erl. Archiepiscopum Lundensem, den förvaras i Köpenhamns UB. Luxdorphs samling har förut främst varit känd genom Suhms noter i Gammel Kongelig Samling 2514 4 to. Handskriften ifråga anses ej kunna ha varit en avskrift av den 1728 brunna A 5, ty Jon Mortensen, som skall ha skrivit den Luxd. handskriften kom till Danmark först 1732. Man har kunnat konstatera samhörighet mellan GkS 2513 och Luxdorphs samling, de ha gemensamma läsarter, som skilja sig fr. dem i GkS 2514 (Dipl. Dan. I s. 44 not 2. Jfr Rep. I nr 140). Denna släktskap understrykes av att breven om Halland ingå i GkS 2513 och i Luxd. samlingen, men saknas i GkS 2514.

Det kan här nämnas, att Brocmans avskrift legat till grund för Diplomatarium Suecanums utgåva av Valdemarsbrevet (DS I nr 304), och denna har i sin tur varit förlaga för MUB I nr 524.

Kongelige Biblioteks manuskripter.⁶⁰ Jakob Langebek satte igång sitt flitiga insamlande av avskrifter till ett danskt diplomatarium, sedan han tillträtt tjänsten som riksarkivarie 1748.⁶¹ Han har antecknat på avskriften, att han tagit den: »Ex apogr. in AR», d. v. s. efter avskrift i riksarkivet.⁶² Det kan tänkas att det efter 1752 konungen tillhöriga manuskriptet i Gammel Kongelig Samling 2513 någon tid förvarats i Geheimearkivet, innan det överfördes till biblioteket. En jämförelse mellan avskrifterna visar, att dessa ej förete några mera betydande avvikelser. Merendels är det stavningen, som varierar. En klar skillnad är, att i frasen »Ne igitur in posterum super hoc aliqua possit oriri calumnia» har Langebeks avskrift verbformen »possit», medan Gammel Kongelig Samling har »posset». Presensformen måste anses som den bästa läsarten, eftersom den är den gängse i originalbrev från 1200-talet och därtill brukas i Erik Klippings citat av 1241 års brev.⁶³ Jämför man den Luxdorfska samlingens avskrift med Gammel Kongelig Samling 2513, ha de båda verbformen »posset», men skilja sig från varandra genom att den förra använder glosan »captione», där Gammel Kongelig Samling har »raptione».

Sammanställer man Langebeks och Luxdorfs kopior, skilja de sig åt ifråga om den ovannämnda verbformen.⁶⁴ Vad beträffar »captione» — »raptione» kan man i Langebeks avskrift klart konstatera, att det från början stått »raptione», men att »r» senare ändrats till »c».

Man kan inte avgjort fastslå, att någon av dessa avskrifter är en kopia av någondera av de två andra. Men förutsätter man, att Langebek gjort rättelser i samband med avskrivandet, vilket inte är otroligt med hänsyn till nyssnämnda exempel på rättelse, så följer därav att Langebek kan ha haft Gammel Kongelig Samling 2513 till förlaga. Med säkerhet har Langebeks avskrift rönt inflytande från Brocmans avskrift eller från dennas förlaga i Luxdorfska sam-

⁶⁰ Jon Erichsen: Udsigt over den gamle Manuscript-Samling i det store Kongelige Bibliothek ss. 10, 103; Gigas a. a. III. 1 s. 33.

⁶¹ DBL 13 s. 608.

⁶² Se not 58 s. 18.

⁶³ Se ex. s. 21 not 73 o. citat av Erik Klippings brev s. 30.

⁶⁴ För meddelandet av läsarna i Luxdorfska samlingens kopia av brevet har jag likaledes mag. Niels Skyum-Nielsen att tacka.

lingen. Detta är så mycket förklarligare som Langebek och Brocman arbetade tillsammans med insamlande av avskrifter.⁶⁵ — Som utgångspunkt vid tolkningen av brevet har valts Langebeks avskrift.

»W. Dei gratia Danorum Slauorumque rex universis praesentem paginam inspecturis salutem et gratiam. Suffocaret breviter gesta fidelium processus temporis, nisi scriptis vel bonorum testimonio firmarentur. Nouerint ergo universi, tam posterii quam praesentes nos comiti domino Nicolao pro bonis, quae habebat in Zverin, cum quibus ipse nos, secundum consilia meliorum regni nostri, a captione inimicorum redemit, dimidiam Hallandiam reddidisse ac scotasse, perpetuo possidendam. Ne igitur in posterum super hoc aliqua possit oriri calumnia, dicto domino et ipsius haeredibus, praesentes literas in testimonium sigilli nostri munimine duximus roborandas. Datum Roskildis anno Domini 1241. Cal. Febr. 1.»⁶⁶

Eftersom Huitfeldt arbetat med själva den medeltida brevboken,⁶⁷ står hans översättning ej i beroende av de latinska avskrifterna. Då man trots detta inte kan konstatera några avvikelser ifråga om innehållet mellan dessa och översättningen, är detta ett ytterligare bevis för att vi ha brevet bevarat i ursprungligt skick.⁶⁸

En granskning av formelverket och jämförelse med andra brev, som Valdemar utfärdat, kan visa, om brevet från 1241 är typiskt eller om det visar några misstänkta särmärken.⁶⁹

Hälsningsformeln finns det ingenting att anmärka på, den är en variation på det gängse temat.⁷⁰ Följande parti, arengan, som börjar: »Suffocaret breviter» och utgör en betraktelse över det mänskliga minnets svagheter, har sin motsvarighet i andra brev av Valdemar.⁷¹

⁶⁵ Svenskt Biogr. Lexikon 6 s. 421 ff.; DBL 13 s. 608 f.

⁶⁶ Langebeks Diplomatarium Tomus VI R. A. Köpenhamn.

⁶⁷ Dipl. Dan. I s. 44 not 2.

⁶⁸ Arild Huitfeldt: Danmarekis Rigis Krønike, fol. s. 192 (Huitfeldt). I Huitfeldts översättning har inskjutits »fra Edre Aae», vilket saknar varje motsvarighet i den latinska versionen. Trol. har det tillagts av Huitfeldt från 1283 års bekräftelsebrev, eftersom han anspelar på detta omedelbart efter det, att han citerat 1241 års brev.

⁶⁹ Undersökningen har ej syftat till fullständighet, utan har stiekprovskaraktär.

⁷⁰ LUB I. 1 nr 11 (1203), 14 (1213); SRD VI s. 396 (1216), VII s. 333 (1215); Bunge: Liv-, Esth- u. Curländisches Urkundenbuch (LECUB) I. 1 nr 166 (1240): »Waldemarus, Dei gratia Danorum Slavorumque rex, omnibus presentes litteras inspecturis salutem et dilectionem.»

⁷¹ SRD VI ss. 147 (1212): »Quoniam in humanis» o. s. v., 395 (1214) 396 (1216):

Expositio och dispositio d. v. s. de delar av urkunden, som redogör för gåvan och motiverar denna, förefalla Paludan-Müller otroligt korta och stärka honom i hans misstankar. Men det visar sig, att det i Valdemars brev inte spilles fler ord, än som är nödvändigt för att klargöra brevetts ändamål. En kort dispositio tycks höra till de typiska dragen.⁷² Avslutningsformeln visar inte heller några avvikelser.⁷³

Vi finna alltså, att 1241 års brev ur formell synpunkt synes vara utan vank och brist.

Skilda uppfattningar ha rått beträffande grevskapet Hallands statsrättsliga ställning. En del forskare anse, att det givits till privat egendom, såsom det bokstavligen framgår av Valdemar Sejrs brev: »Noverint ergo universi . . . nos . . . dimidiam Hallandie reddidisse ac scotasse perpetuo possidendam.» Andra mena, att det varit en förläning.⁷⁴

»Quum factorum memorie novercatur vetustas temporis, cautum est, ut, que geruntur in tempore, litterarum testimonio perhennentur.», VII s. 333 (1215): »Quoniam brevis est humana memoria» o. s. v., VIII s. 15 (1212), LUB I. 1 nr 14; Nordalbingische Studien I s. 84 (1229): »Ne ea que geruntur in tempore a memoria hominum recedant» o. s. v.; LECUB I. 1 nr 166 (1240): »Cautela providendum adversus oblivionis insidias» o. s. v.

⁷² MUB I nr 357 (1228); SRD VI s. 147 (1212), VII s. 333; DS I nr 211 (1222); LUB I. 1 nr 20 (1220), 23 (e. 1221); Suhm a. a. IX s. 769 (1233).

⁷³ SRD VI s. 396 (1216): »Unde, ne qua possit in posterum super premissis oriri calumpnia presentem paginam hujusfacti seriem continentem in argumentum veritatis dignum duximus sigilli nostri munimine roborari»; Hansisches Urkundenbuch (HUB) I nr 148 (1220): »Ne igitur . . . fieret calumpnia» o. s. v.; MUB I nr 357 (1228): »Et ne super libertate concessa eis vlla ipsis in posterum oriri possit calumpnia, . . .»; Nordalb. Stud. I s. 84 (1229): »Ut autem hec ipsius donatio rata et stabilis in posterum perseveret, nec eam cuiusquam possit calumpnia infirmare . . . munimine roboramus.»

⁷⁴ Suhm talar på ett ställe om att Nils fick N. Halland att besitta beständigt (a. a. IX s. 718), men i andra sammanhang talar han om grevskapet som län (a. a. X ss. 269, 868 f.). För att grevskapet gavs till privat *egendom* uttala sig: Steenstrup DRH I s. 787; Holberg, L.: Konge og Danehof s. 13 o. 159 f.; Erslev DRH II s. 94; Mackeprang: De danske fyrstelen i middelalderen, Dansk Historisk Tidsskrift (DHT) VI. 6 s. 167; Christensen, A. E.: Kongemagt og Aristokrati s. 149.

Däremot uppfattas N. Hallands överlåtelse 1241 som *förläning* av följande: Suhm, se ovan, Arup DH I s. 294. Schultz Danmarkshistorie I s. 689. — Usinger a. a. s. 395 uttalar inte klart, vilken ståndpunkt han intar.

En liten undersökning av de samtida formlerna vid förläning och gåva kan måhända bringa mer klarhet. Då exemplen lämpligen bör hämtas från tiden närmast före och efter Valdemars skötning, alltså 1230- och 40-talen, men det danska materialet här är ganska magert, kan en utblick på nordtyskt material ge en väl behövlig bakgrund. Skötningsceremonin förekommer visserligen inte i Tyskland men detta torde knappast utesluta, att materialet är jämförligt på övriga punkter.

Vad beträffar uttrycket »perpetuo possidendam», att besitta till evig tid, finner man, att detta i de till Danmark gränsande nordtyska trakterna endast brukas vid donationer och försäljningar.⁷⁵ Då det gäller förläning, träffar man däremot ej på detta uttryck.⁷⁶ Det finns även exempel, som klart visar skillnaden mellan förläning och avstående till evig ägo. Om någon t. ex. sålt eller gett bort län till kyr-

⁷⁵ Exempel på bruket av uttrycket »perpetuo possidenda» vid försäljningar och donationer i Nordtyskland:

Donation till kloster, kyrkor l. kyrkliga dignitärer:

MUB I nr 339 (1227), 369 (1229), 373 (1229), 386 (1231), 397 (1232), 401 (1232), 402 (1232), 408 (1232), 410 (1232), 411 (1233), 454 (1236), 464 (1237), 542 (1242), 543 (1242), 546 (1243), 550 (1243), 552 (1243), 564 (1244 byte), 572 (1245); LUB I. 1 nr 135 (1248); Pommersches Urkundenbuch (Pom. UB) I. 1 nr 333 (1236); Bremisches Urkundenbuch (Brem. UB) I nr 191 (1235), 216 (1241), 225 (1244), 244 (1249).

Försäljning till kloster o. s. v.:

MUB I nr 383 (c. 1230), 385 (1231), 435 (1235); Brem. UB I nr 243 (1249).

Försäljning till världsliga:

LUB I nr 124 (1247), 158 (1250); Brem. UB I nr 231 (1246 för köparens livstid).

Donation till världsliga:

MUB I nr 562 (1244); LUB I nr 57 (1234).

Försäljning till länsrätt:

MUB I nr 387 (1231).

Av de 34 undersökta fallen äro två av avvikande typ. Det ena gäller försäljning till länsrätt, det andra försäljning för köparens livstid. Detta är uttryckligen anförd i breven.

⁷⁶ MUB I nr 338 (1227), 353 (1228), 555 (1244). Att det just är uttrycket »perpetuo possidenda», som konstituerar skillnaden, är tydligt därav att verben »conferre» och »concedere» användes både vid gåva och förläning (se t. ex. MUB I nr 488, 552, 562).

kan, måste han sålunda återställa länet till länsherren, varefter denne överlämnar det till kyrkan att besittas för evigt.⁷⁷ Efter uttrycket »perpetuo possidenda» följer ibland uttryck, som uppenbart visar, att det är fråga om gåva, t. ex. »ex hac donacione» eller »ut hec nostra donatio».⁷⁸

De danska exemplen från motsvarande tid äro visserligen fåtaliga, men man finner icke »perpetuo possidenda» eller det i Danmark vanligare uttrycket »iure perpetuo possidenda» förknippat med andra rättshandlingar än donationer och byten.⁷⁹ I de flesta fall har därjämte skötningssceremonin kommit till användning.⁸⁰

Man kan konstatera en klar skillnad mellan dessa skötningar av egendom att besitta med evig rätt och förläningar. På sådana finns det nämligen även ett par exempel. Erik Plogpenning belånade den 5 februari 1235 furst Vitslav I av Rügen med halva Wolgast: »E. Danorumque Sclauorumque rex ... attendentes fidelitatem obsequii, quod dilectus nobis dominus Wizlauus, Rujanorum princeps, nobis exhibuit indesinenter ... ob hoc sibi et suis legitimis successoribus medietatem Wolegust cum suis attinenciis jure feudali duximus concedendam.» Överlåtelsen är klart länsrättslig, den säges ske »jure feudali», och det talas om den trogna tjänst, läntagaren gjort kung Erik.⁸¹

⁷⁷ MUB I nr 543 (1242), 572 (1245), jfr även nr 385 (1231), 488 (1238). Brem. UB i nr 216 (1241).

⁷⁸ MUB I nr 354, 408, 543, 572. LUB I. 1 nr 57; Brem. UB I nr 244.

⁷⁹ Gränsen har här måst sträckas fram t. o. m. år 1255 för att exemplifieringen skulle kunna bli någorlunda tillfredsställande.

Donationer till kloster, kyrka l. kyrklig dignitär:

Dipl. Dan. 1 nr 18 (1250), 75 (1252), 81 (1252, avser tidigare utförd skötning), 145 (1254), 156 (1255).

Donationer till världsliga:

Dipl. Dan. 1 nr 132 (1253).

Abyttning till världslig person:

Sachsen-Holstein-Lauenburgische Regesten u. Urkunden, ed. Hasse (Hasse), I s. 293 f. (1245).

Byte: Codex Esromensis, ed. O. Nielsen, s. 124 f. (1248).

⁸⁰ Om tillvägagångssättet vid skötning, se t. ex. Skånske Lov, kap. 38, Danmarks Gamle Love I. 2 s. 516 f.

⁸¹ Pom. UB I. 1 nr 317. — Jfr Homeyer a. a. II. 2 s. 313 f.

1253 erhöill Guncelin av Schwerin områden och avgifter i Danmark att besitta så länge, han tjänade konung Kristoffer hängivet och troget.⁸²

Vad som här framkommit tyder på att Valdemar Sejrs skötning kan ha inneburit en överlåtelse till privat egendom.

Men Paludan-Müller hävdar, att Valdemar ej kan ha haft rätt att på egen hand avstå danskt land på sådana villkor. Han måste först ha hört »meliores regni», och de borde ha givit sitt samtycke. Man kan emellertid inte påvisa, att »meliores regni» under Valdemars tid haft något klart avgränsat kompetensområde, som skulle göra deras medgivande till en nödvändig förutsättning för en överlåtelse av ifrågavarande slag.⁸³

Valdemars regeringshandlingar måste också ses mot bakgrunden av hans uppfattning om konungamakten. Alltifrån början av sin regering betonade Valdemar sin kungliga maktfullkomlighet och någon avmattning kan inte förmärkas.⁸⁴

Valdemars bortgivande av grevskapet Halland 1216 och 1241 bör i båda fallen betraktas som en yttring av det dominiala kungadömetts uppfattning av riket som konungens egendom.⁸⁵

IV.

En tydlig omsvängning i Erik Klippings politik inträdde 1282, sedan kungen måst gå med på att vid danahofet i Nyborg avge en handfästning med betydelsefulla löften av konstitutionell innebörd. Man kan samtidigt iaktta personskiten i kretsen kring kungen, liksom en vidgning av denna krets. Handfästningen drevs av allt att döma fram av en oppositionsgrupp bland stormännen, vilken nu kom till makten. Kungens väsentligaste eftergifter voro av statsrätts-

⁸² Dipl. Dan. 1 nr 131: »... nos dilecto nobis domino Gyncelino comiti de Zwaerin omnes possessiones ... concesserimus cum omni iure nostro libere conseruandas quam diu ipse se nobis in obsequiis nostris deuotum exhibuerit et fidelem.»

⁸³ Hude, Anna: Danehoffet, s. 39 f.; Erslev, Kr.: »Rigets bedste Maend, Danehof og Rigsraadet», DHT VII. 5 s. 371 f. och passim; Jørgensen, P. J.: Dansk Rethistorie s. 486.

⁸⁴ Christensen, a. a., s. 40 ff.

⁸⁵ Christensen, a. a., s. 71 ff.

lig natur, så skulle t. ex. danahofet hädanefter sammanträda årligen. Men dessutom funnos diverse bestämmelser och bland dem även följande: »Item si aliquis nos impetere uoluerit super bonis quibuscunque tamquam occupatis iniuste super hoc stabimus consilio et ordinacioni fidelium nostrorum in parlamentis nostris pro tempore celebrandis», d. v. s. om någon ville anklaga konungen beträffande gods, som blivit tagna med orätt, skulle han i denna sak rätta sig efter sina trogna mäns råd och förordnande på de hov, som nu skulle hållas.⁸⁶ Denna bestämmelse var av stort värde för de danska kungafränder, som ej fått sina arvskrav tillfredsställda, ty däri låg utan tvivel ett löfte om att deras anspråk skulle beaktas i fortsättningen och det så mycket mer som dessa kungafränder tydligen gjort gemensam sak med stormansoppositionen.⁸⁷

I september 1283 överlät också Erik Klipping grevskapet Halland åt junker Jakob Nilsson⁸⁸ och troligen vid samma tid blev Valdemar Eriksson hertig av Sönderjylland,⁸⁹ och därefter tog man itu med arvet efter Erik Plogpenning.

Det förflöt således över ett år efter Nyborghandfästningen, innan kungafrändernas arvskrav uppfylldes. Detta kan kanske delvis förklaras med att kungafränderna måst samla bevis för att styrka sina rättskrav. Vad junker Jakob beträffar, ha vi möjlighet att följa, hur han gått tillväga. I sin ägo har han haft det brev, enligt vilket hans farfader Valdemar Sejr 1241 skötte halva Halland till Jakobs fader, Nils.⁹⁰

Men den kortfattade disposition i detta brev torde på 1280-talet ha fordrat en kommentar. Man måste ha frågat sig, hur en greve

⁸⁶ Dipl. Dan. 3 nr 45.

⁸⁷ Holberg: Konge og Danehof ss. 63 ff., 148, 152; Arup DH II s. 17; Rosén, J.: Magnus Ladulås och Valdemar Birgersson 1284—1285, Historisk Tidskrift (HT) 1942, s. 3 ff.; Om Nyborghandfästningen och omständigheterna kring denna, se vidare Matzen, H.: Danske Kongers Haandfaestninger s. 36 ff., Holberg: Dansk Rigslovgivning s. 195 ff., Erslev DRH II s. 116 ff. Christensen, C. A.: Historiske Oversigter 1 s. 28 f., Jørgensen, P. J.: Dansk Retshistorie s. 74 f., Christensen, A. E.: Kongemagt og Aristokrati s. 93 ff.

⁸⁸ Dipl. Dan. 3 nr 76.

⁸⁹ Dipl. Dan. 3 nr 76. Valdemar kallas här för första gången hertig. Har beseglat med sigill, där det stått »Waldemarus Dei Gratia Dvx Ivcie», DKS nr 127. Jfr Annales Ryenses, Ann Nestv., AD s. 122 f.

⁹⁰ Langebeks Diplomatarium Tomus VI; DS I nr 304.

av Halland kunde ha haft egendom i Schwerin, och vilken natur denna haft, eftersom Valdemar sett sig föranlåten att som ersättning ge bort halva Halland till privat egendom. Därför vände sig Jakob till sina släktingar, grevarna av Schwerin, som i första hand borde äga handlingar, ägnade att sprida ljus över de dunkla punkterna.

Produkten av de forskningar, som Jakobs släktingar, biskop Herman och grevarna Helmold och Nils av Schwerin företogo i de schwerinska arkivgömmorna, blev den framställning de riktade till danahofets medlemmar.

Skrivelsen är inte bevarad i original, men Stephanius har noterat den som »*Literas comitum Sverinensium ad episcopos et nobiles Daniae de restitutione Jacobi comitis Hallandiae in bona haereditaria. 1283*», varför äktheten näppeligen kan betvivlas.⁹¹

Man kan här även i förbigående påpeka, att brevets hälsningsformel »*salutem et aeternam in domino caritatem*» synes vara typisk för den ene av brevutfärdarna, nämligen biskop Herman.⁹² Traderingsförhållandena äro desamma, som gälla för brevet av år 1241.⁹³

Caspar Paludan-Müller, som har behandlat även detta brev, kan tänka sig, att grevarna möjligen känt till Slesvigtraktaten av år 1230, genom vilken Valdemar Sejrs kontroverser med Schwerin slutgiltigt gjordes upp, men han anser, att de inte varit helt förtrogna med traktatens innehåll eller också återgivit det i förvanskad form. Han finner det uteslutet, att de känt till några andra aktstycken.⁹⁴

⁹¹ Da. Mag. 6. 1 s. 10. — Paludan-Müller a. a., s. 130 anmärker, att vi ej kan veta något om skrivelsens autenticitet, då originalet är försvunnet. Denna anmärkning mister sitt berättigande genom att brevet kan konstateras ha varit infört i Canc. liber.

⁹² Jfr MUB II nr 1547, liknande fras i nr 1452, 1541. Är eljest ej särskilt vanlig.

⁹³ Dipl. Dan. 3 nr 75.

En jämförelse mellan avskrifterna ger samma resultat som vid 1241 års brev. Langebeks avskrift står ganska nära kopian i Gamla kungliga Samlingen 2513, och i flera fall är överensstämmelsen större än vad som framgår av publ. i Dipl. Dan. 3.

⁹⁴ Paludan-Müller (a. a., s. 130) anmärker först, att grevarna inte känt traktaten från 1225, ty då skulle de ej ha kunnat säga, att Nils för Valdemars befrielse överlämnade sitt arv åt hertig Albert, vilken ej uppträder i sammanhanget förrän 1227. Vidare påpekar P.-M., att Slesvigtraktaten gällde sönernas o. gisslans frigivande o. icke kungens egen frihet. — Antingen ha grevarna inte känt

<i>Ratkaureversen 1221</i> (MUB I nr 275)	<i>Förlikningsförsöket</i> 1224 (MUB I nr 305)	<i>Förlikningsfördraget</i> 1225 (MUB I nr 317)	<i>Valdemar Sejrs brev</i> 1241 (Langebeks Diplomatarium Tomus VI)	<i>Grevarnas av Schwerin brev</i> 1283 (Dipl. Dan. 3 nr 75)
--	--	---	--	---

... das halbe ampt Schwerin (resp. das Land und die Stad Swerin)

... an stat ihres brautschatzes undt aussteuer ... ein junges Herrlein auch Nicolaus geheissen ... in unternommener vormundschaft ihres (Odas) Sohnes des jungen Graffens

Item rex dabit pro redemptione sua quadraginta milia marcarum argenti comiti H.

... omni actioni, si quam habet in Zwerin coram domino duce renunciabit ...

... pro bonis, que habebat in Zwerin, cum quibus ipse nos ... a captione inimicorum redemit ...

dimidiam Hallandiam reddidisse ac scotasse perpetuo possidendam.

... dum olim ... Gunzelinus, ... Odam filiam suam ... domino Nicolao comiti Hallandiae matrimonialiter copulasset, medietatem castri Suerinensis ac totius terrae adiacentis praedictae puellae tanquam haeredi legitimae paternorum bonorum assignauit, pro dote ad onera matrimonii supportanda ...

... filium generasset sui nominis ... dominus Voldemarus ... eiusdem Nicolai in aetate pupillari tunc existentis, legitimus tutor erat.

Qui dum a suprascripto H. comite Suerinensi captiuus teneretur ... Nicolaus uidelicet Nicolai filius, pro redemptione captiuitatis praedicti regis haereditatem suam uidelicet dotem matris suae praefatam in manus illustris domini Alberti tunc ducis Saxoniae libere resignauit, propter quod ... dicto puero terram Hallandiae in regno Daciae liberaliter assignauit ... perpetuum libere possidendam ...

En analys av det schwerinska brevet från år 1283 visar, att grevarna gått till verket med större grundlighet, än Paludan-Müller förmodat. (Se parallelltrycket!) Början av brevet, där det berättas om Jakobs schwerinska stammoder och hennes hemgift m. m., kan till sitt innehåll anses som en parafras på Alberts av Orlamünde i Ratkau 1221 utfärdade revers. Trots att denna blott är bevarad i register på tyska,⁹⁵ kan man dock konstatera klara paralleller, som ger vid handen, att Ratkaureversen tjänat som förlaga, då 1283 års brev kom till. Slesvigtraktaten har ovedersägligen lämnat stoff, annars skulle man ej ha vetat något om att Nils d. y. avstod sina fordringar i Schwerin till hertig Albert av Sachsen. Men grevarna torde ha känt till även någon eller några av de tidigare förliknings-traktaterna. De betona Slesvigtraktaten som Valdemars slutliga försök att komma ur fångenskapen: »et alias a captiuitate liberari non posset, mediantibus omnibus, quorum interesse uidebatur ...». Enligt Slesvigtraktaten är Guncelin part på schwerinsk sida, med utgångspunkt från endast denna traktat skulle man inte ha kunnat veta 1283, att det var Henrik, som tog Valdemar tillfånga. Men Henriks roll framgår tydligt av de tidigare förlikningstraktaterna. Kanske har man studerat diplommet om förlikningsförsöket 1224, där det bl. a. står: »Item rex dabit pro redemptione sua quadraginta milia marcarum argenti comiti Heinricho ...»,⁹⁶ ty uttrycket »pro redemptione» återfinnes i brevet 1283 strax efter det Valdemars fångenskap hos Henrik omtalats. Slutligen kan man även urskilja en reminiscens från 1241 års brev,⁹⁷ detta har tydligen förelagts grevarna av Schwerin i original eller vidimation. Att man vid författandet av skrivelsen i Schwerin haft flera diplom till sitt förfogande upplysa grevarna själva om, de säga sig ha hämtat sina

någon urkund, av vilken det framgån, att Valdemar sluppit ur fängelset (det framgår ej av 1225 års fördrag) 1225 o. uppfattat Slesvigtraktaten som den uppgörelse, genom vilken han verkligen kom lös. En sådan uppfattning ger 1241 års brev anledning att hysa. Eller också anse de ej kungens frigivning definitiv förrän 1230, ty kungen lovar betala pengar o. Nils avstår sin fordran »pro liberatione filiorum omnium et obsidum pro nobis obligatorum» (MUB I nr 374).

⁹⁵ Se s. 7 not 13.

⁹⁶ MUB I nr 305 s. 291.

⁹⁷ Jfr Dipl. Dan. 3 nr 75 noten till rad 21. Här hänvisas till 1241 års brev, men detta torde ha avseende på innehållet i berörda rad men ej på parallella uttryck i breven.

uppgifter ur kungars och furstars brev, vilka de sett med egna ögon: »... prout haec omnia in instrumentis regum et principum inde connectis plenius continentur, et sicut fide perspeximus oculata.»⁹⁸

V.

Junker Jakob kunde alltså vid danahofet i Vordingborg 1283 lägga fram 1241 års brev och grevarnas av Schwerin brev som stöd för sina anspråk på grevskapet Halland, och dessa blevo också accepterade av Erik Klipping. Denne utfärdade ett bekräftelsebrev, gällande Halland norr om Ätran.⁹⁹

Paludan-Müller lade märke till att Erik Klippings brev hade inledningen gemensam med Valdemars och antog, om ock med tvekan, en direkt påverkan. Peter von Möller och Holberg ha var för sig fört jämförelsen vidare¹⁰⁰ dock utan att fastslå det faktum, att Valdemarsbrevet i sin *helhet* tjänat till förebild vid utredningen av bekräftelsebrevet. Men ett parallelltryck visar icke blott detta utan även, att bekräftelsebrevet rönt inflytande från schwerinarnas brev. (Se parallelltrycket!)

Studerar man de urkunder, Erik Klipping utfärdat, finner man visserligen, att brevformlerna inte ha undergått någon egentlig förändring sedan Valdemar Sejrs tid,¹⁰¹ men trots detta kan man ändå

⁹⁸ Dipl. Dan. 3 nr 75.

⁹⁹ Dipl. Dan. 3 nr 76. — Även i DS I nr 773.

¹⁰⁰ Paludan-Müller konstaterar endast, att inledningsorden i de båda breven äro identiska. Ehuru han kan tänka sig möjligheten, att de var för sig lånat från en tredje urkund, håller han dock för troligt, att de äro beroende av varandra (a. a., s. 128 o. not 1). Redan avskrivaren av GkS 2513 har lagt märke till att inledningarna äro lika. Efter de första orden tillägger han »ut supra», därmed hänvisande till det ovanför skrivna Valdemarsbrevet och fortsätter sedan med »Nouerint ergo universi ...» (GkS 2513 fol. 29 b). v. Möller har ej uppmärksammat, att även slutpartiet i Valdemarsbrevet: »Ne igitur osv.» kommit in i 1283 års brev. Han instämmer i Paludan-Müllers kritik o. antar, att brevet 1241 är ett ofullständigt utdrag ur eller en avskrift av en förkommen urkund. v. Möller a. a., s. 36 f.

Holberg, Konge og Danehof s. 158 påpekar, att början och slutet äro lika i de båda breven.

¹⁰¹ Exempel på brev av Erik Klipping:

Salutatio liknande Valdemarsbrevets: Dipl. Dan. 2 nr 8, 9, 147, 149, 332; 3 nr 21.

Arenga » » Ib. 2 nr 3, 108, 324.

Uttryck liknande »Ne igitur» osv.: Ib. 2 nr 79, 110, 164; 3 nr 67, 72.

» » »munimine duximus roborandas»: Ib. 2 nr 212, 218, 270, 403, 404.

Grevarnas av Schwerin brev 1283
(Dipl. Dan. 3 nr 75)

Valdemar Sejrs brev 1241
(Langebeks Dipl. Tomus VI)

Erik Klippings brev 1283
(Dipl. Dan. 3 nr 76)

W. dei gratia Danorum Slauorumque rex universis praesentem paginam inspecturis salutem et gratiam. Suffocaret breviter gesta fidelium processus temporis, nisi scriptis vel bonorum testimonio firmarentur. Nouerint ergo uniuersi, tam posteri quam praesentes,

Ericus dei gracia Danorum Slauorumque rex omnibus presentes litteras inspecturis in domino salutem. Suffocaret breuiter gesta fidelium processus temporis nisi scriptis uel testimonio bonorum firmarentur. Nouerint igitur uniuersi tam posteri quam praesentes quod quia ex relatu memoriali et testimonio nobilium satis euidenter intelleximus gloriosum principem dominum regem Waldemarum preclare memorie auum nostrum ex consilio regni sui meliorum medietatem terre Hallandie cum omnibus prouentibus, libertatibus et iuribus ac omnibus et singulis seruiciis et attinenciis corone regni pertinentibus domino comiti Nicholao et suis heredibus pro terra sua in Zuerin cum qua a captiuitate inimicorum redemptus fuisse dinoscitur reddidisse in plenam recompensationem et legaliter sub uere scotacionis titulo assignasse iure perpetuo possidendam secundum quod in priuilegiis super hoc confectis expresse declaratur. . . . Ne igitur ipsi comiti et suis heredibus aliqua in posterum super hoc a nobis uel a nostris successoribus possit suboriri calumpnia praesentes litteras cum sigillo nostro . . . duximus roborandas in testimonium huius et cautelam pleniorum . . .

... pro redemptione captiuitatis ... propter quod in restaurationem eiusdem dotis dictus rex dicto puero terram Hallandiae in regno Daciae liberaliter assignauit, sibi suisque haeredibus in perpetuum libere possidendam, prout haec omnia in instrumentis regum et principum inde confectis plenius continentur, et sicut fide perspeximus oculata.

nos comiti domino Nicolao pro bonis, quae habebat in Zuerin, cum quibus ipse nos, secundum consilia meliorum regni nostri, a captione inimicorum redemit, dimidiam Hallandiam reddidisse ac scotasse, perpetuo possidendam. Ne igitur in posterum super hoc aliqua possit oriri calumpnia, dicto domino et ipsius heredibus praesentes litteras in testimonium sigilli nostri munimine duximus roborandas. Datum Roskildis Anno Domini 1241 Cal. Febr. I.

ingenstans påvisa en identitet liknande den mellan de båda breven på grevskapet Halland.

Den nära samhörigheten mellan de tre diplomerna understrykes ytterligare av att de införts i Cancellariae liber i följd efter varandra.¹⁰²

Erik Klippings brev är bevarat i original. Vad beträffar 1241 års brev, ha vi alltså här ett oberoende jämförelseled och, då samstämmigheten mellan detta och de vida yngre avskriften visar sig så god, torde dessa återge originalets ordalydelse och innehåll i tämligen ofördärvat skick.

Som tidigare berörts ansåg sig Paludan-Müller ha belägg för att Erik Klipping tvivlat på Valdemarsbrevets äkthet. I kung Eriks brev står det, att han känner till sin farfars gåva »ex relatu memoriali et testimonio nobilium», d. v. s. genom stormäns berättelse ur minnet och vittnesbörd. Detta skulle innebära, att det ej existerat något godtagbart skriftligt bevis.¹⁰³

Nu kan emellertid ordet »testimonium» brukas i betydelsen »urkund» och »testimonio nobilium» synes närmast böra syfta på det schwerinska brevet.¹⁰⁴ En annan möjlighet är, att det inte är betydelsen »urkund», som gäller här utan den vanligare »vittnesbörd». Eftersom skötningsceremonin kommit till användning 1241, är det inte alldeles uteslutet, att något av vittnena levt 1283 och kunnat avlägga »testimonium».¹⁰⁵

Dessutom finns det en klar hänvisning på en skriftlig förlaga, fastän detta tycks ha gått Paludan-Müller förbi. Efter redogörelsen för kung Valdemars gåva, såsom parallelltrycket visade tydligt inspirerad av 1241 års brev, står det nämligen, »secundum, quod in priuilegiis super hoc confectis expresse declaratur». Det kan inte gärna vara något annat än Valdemars brev, som åsyftas med dessa ord.

¹⁰² Da. Mag. 6. 1 s. 10.

¹⁰³ Paludan-Müller a. a., s. 128.

¹⁰⁴ I Dipl. Dan. 3 hänvisas vid nr 76 i noten till r. 16 vid detta ställe till Schwerinbrevet.

¹⁰⁵ Om tillvägagångssättet vid skötning, se s. 23 not 80.

VI.

Helt i enlighet med bestämmelsen i 1282 års handfästning, att kungen skulle underkasta sig danahofets avgörande i godstvister, riktade biskopen och grevarna av Schwerin sin appell till »Uenerabilibus in Christo patribus, archiepiscopis, episcopis, nec non illustribus uiris, ducibus, comitibus, nobilibus, baronibus, militibus et uasallis in regno Daciae constitutis», d. v. s. till danahofets medlemmar.¹⁰⁶ Att de vände sig till de uppräknade i dessas egenskap av korporation, framgår av benämningen »ita uestrae uniuersitati scribimus» och »Quapropter uniuersitatem uestram requirimus».

Grevarna bemödade sig synnerligen om att hos adressaterna inpränta lagligheten i junker Jakobs krav. De använde adjektivet »legitimus» i fyra olika sammanhang. Till Oda av Schwerin, som gifte sig med Nils den äldre av Halland, gavs halva grevskapet och slottet Schwerin »tanquam haeredi legitimae paternorum bonorum». Greveparet fick en son, »praedictae dotis haeredem legitimum, uidelicet Nicolaum patrem Iacobi», och då Nils den yngre miste sina föräldrar, blev kung Valdemar hans »legitimus tutor». När grevarna slutligen anbefalla Jakob hos danahofets medlemmar, kalla de honom »nostrum consanguineum, et bonorum praedictorum . . . haeredem legitimum». De äro noga med att ge upplysningar om släktbanden för att visa, att Jakob kunde göra pretention på ärftliga rättigheter. Vidare återkommer ordet »heredes» flera gånger.¹⁰⁷

I det föregående har konstaterats, att Erik Klippings bekräftelsebrev till en betydande del var kopierat efter Valdemar Sejrs skötebrev. Dock ha en del tillägg gjorts, och i dessa kan man se den aktuella diskussionen återspeglas. Mot vad, som verkligen står i 1241 års brev, säges Valdemar ha gett bort Norra Halland »ex uoluntate, consensu et consilio regni nostri meliorum». Här framträder hofets nyvunna position tydligt och klart, och den antages ha gällt även för kung Valdemars tid.¹⁰⁸ När det talas om att Nils fick halva Hal-

¹⁰⁶ Holberg, Konge og Danehof ss. 155, 157. Jfr Christensen, A. E., Kongemagt og Aristokrati, s. 95 f.

¹⁰⁷ Se parallelltrycket s. 30!

¹⁰⁸ Att samtycke av meliores regni saknas 1241, uppfattas av Paludan-Müller (a. a., s. 128) och Holberg (Konge og Danehof s. 157 f.) som en brist, som gör detta brevs äkthet till föremål för berättigt tvivel.

land tillägges det 1283, att han erhöll det med »omnibus prouentibus, libertatibus et iuribus, ac omnibus et singulis seruiciis et attinenciis corone regni pertinentibus», och Jakob får detsamma likaledes utförligt formulerat. Otvivelaktigt har man diskuterat, vilka förmåner kung Valdemar inneslöt i sin skötning, och slutsatsen har blivit, att Jakob skulle ha allt, som kronan eljest kunde göra anspråk på i området.¹⁰⁹ Vidare har man för framtiden önskat en närmare definition av uttrycket »halva Halland», varför det nu kommer in »ad partem aquilonarem ultra Etthrae».

Men det som enligt min uppfattning torde ha varit föremål för mest debatt, är ärftligheten. — De danska kungarnas inställning till länsinnehavarna under 1200-talets senare hälft synes ha varit sådan, att de, så snart tillfälle gavs, drogo in länen under sin förvaltning, därmed demonstrerande sin ovilja mot all ärftlighet på detta område. Så mycket mer motstånd bör det ha mött, då en kungafrände uppträdde med pretention på att få disponera en del av Danmark som sin ärftliga egendom. Det har varit ett specialfall, vars existens de danska kungarna tydligen sökt förneka. Stormännen ha möjligen också varit tveksamma, så skulle man kunna förklara, att grevarna av Schwerin gång på gång förutom lagligheten även starkt betona ärftligheten.

Om grevarnas av Schwerin brev fick omedelbar effekt, så torde detta inte endast ha berott på de argument, brevet innehöll. Att författarna voro medlemmar av den då nybildade, slagkraftiga sammanslutningen, Rostockska landfredsförbundet, har säkert givit deras ord det rätta eftertrycket.¹¹⁰

¹⁰⁹ Paludan-Müller (a. a., s. 131); Holberg (Konge og Danehof s. 158) menar, att man underförstått, att kungafamiljens gods inte ingått. Positivt stöd i källorna saknas härför. När patrimonialgodset speciellt nämnes i skiljedomen 1285 (Dipl. Dan. 3 nr 139), motiveras det bättre av att det var mot regeln att undanta det.

¹¹⁰ Dipl. Dan. 3 nr 62; Om förbundet, se t. ex. Erslev DRH II s. 124 ff.; Christensen, C. A., Oversigter I, s. 30 f.; Rosén, a. a., HT 1942, s. 4 ff.

ZUSAMMENFASSUNG

Im Jahre 1216 ernannte Valdemar Sejr seinen illegitimen Sohn Nils zum Grafen von Halland und im folgenden Jahre verheiratete dieser sich mit der Tochter Guncelins von Schwerin, Oda. Nils und Oda starben jedoch schon nach einigen Jahren und hinterliessen einen Sohn Nils, der die Mitgift Odas erbt. Man hat im allgemeinen angenommen, dass Oda das halbe Amt Schwerin für ihre Mitgift als Pfand erhalten hätte. Hierbei ist es bedeutungsvoll, wie man das Wort »terra« in den Quellen übersetzt. Einerseits entspricht die mittelalterliche »terra«-Einteilung nicht der späteren Amtseinteilung und andererseits kann »terra« auch eine weitere Bedeutung haben. Dies bedingt, dass die These Usingers, Oda hätte die halbe Grafschaft Schwerin als Erbe erhalten, nicht für unberechtigt gehalten werden kann.

Im Jahre 1223 wurde Valdemar Sejr von Heinrich von Schwerin gefangen genommen. In dem schliesslichen Abkommen über das Lösegeld, dem Schleswigtraktat, musste auch die Forderung des jungen Nils an die Grafen von Schwerin geopfert werden. Als Ersatz hierfür überliess Valdemar Sejr im Jahre 1241 durch »skötning« (scotacio) halb Halland an Nils. Die Urkunde ist nur durch Abschriften bekannt und Paludan-Müller hat ihre Echtheit angezweifelt. Formelle Fehler lassen sich in dem Briefe jedoch nicht feststellen und der Text der Abschriften scheint auch gut überliefert zu sein.

Geteilter Auffassung war man bezüglich der staatsrechtlichen Stellung der Grafschaft Nord-Halland. Einige Forscher meinen, dass es sich um eine Belehnung gehandelt hat, andere, dass es Privateigentum war, wobei das letztere am wahrscheinlichsten zu sein scheint.

Nach dem Tode Nils d. J. hatten die dänischen Könige die Grafschaft inne und erst im Jahre 1283 erhielt der Sohn von Nils, Junker Jakob, sie von Erik Klipping. Dieser hatte beim »Danahof« im Jahre 1282 in Nyborg ein Handgelübde in konstitutionellem Geist abgeben müssen, in welchem sich den dänischen königlichen Verwandten u. a. die Möglichkeit eröffnete, ihre Erbansprüche erfüllt zu bekommen. Um seine Forderungen zu unterstreichen, liess Jakob seine Verwandten, die Grafen von Schwerin, ein Schreiben an den »Danahof« richten. Dass dieses auf dem Schleswigtraktat fusst, hat bereits

Paludan-Müller festgestellt. Ausserdem mussten hierbei jedoch mehrere Urkunden aus der Zeit von 1220 bis 1230 bezüglich des Erbes Nils d. J. und des Freikaufs Valdemar Sejrs aus der Gefangenschaft benutzt worden sein. Auch Erinnerungen an den Brief von 1241 sind vorhanden. Dieser Brief diente in seinem ganzen Inhalt zum Vorbild, als Erik Klipping dem Jakob die Grafschaft Nord-Halland bestätigte. Auch Einflüsse von den Schreiben der Grafen von Schwerin lassen sich feststellen. Diese hatten die Gesetzmässigkeit der Ansprüche Jakobs und sein Erbrecht auf die Grafschaft stark betont. Wahrscheinlich ist die Erblichkeit Gegenstand einer Debatte gewesen. Die dänischen Könige scheinen dabei die Erblichkeit des dänischen Fürstenlehens verneint zu haben. Auf umso mehr Widerstand dürfte es gestossen sein, als einer der Königsverwandten Ansprüche auf ein Gebiet als erbliches Eigentum erhob.

SÄNGLEDNINGEN OCH KANONISK RATT

AV

LIZZIE CARLSSON

Tryckt med bidrag från Långmanska kulturfonden

I årgång 1952 av Tidskrift, utgiven av Juridiska föreningen i Finland (s. 329 ff.) har professor Ragnar Hemmer publicerat en skrift »Om bilägret som akt i äldre svensk äktenskapsrätt», som direkt anknyter till en av mig i Vetenskaps-Societetens i Lund årsbok 1951 tryckt undersökning »Sängledningen. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni». Professor Hemmers skrift ger anledning till en del erinringar och kompletteringar från min sida.¹

Jag vill emellertid förutskicka ett påpekande. Vad Hemmer kallar bilägret är identiskt med vad jag kallar sängledningen. Att jag efter moget övervägande bland de skiftande termer, som i detta fall kommit till användning, stannat för ordet sängledning, beror på att denna terminologi fanns i vårt land redan under medeltiden. I olikhet med övriga termer har den alltså historisk tradition, eftersom den är den äldsta kända benämningen på rättsakten i svenska språket.

Hemmer har i sin skrift dels riktat en del kritiska anmärkningar mot min undersökning, dels angående ett viktigt problem, frågan om sängledningens och den katolska kyrkans inbördes förhållande, givit uttryck åt en annan mening än jag. Vad kritiken beträffar, riktar den sig emellertid mindre mot vad som står i uppsatsen än mot vad där inte står. Min undersökning skulle nämligen enligt Hemmers förmenande på en del punkter vara ofullständig.

I det följande skall jag först i korthet ta upp till granskning den förmenta ofullständigheten i min framställning, därefter skall jag belysa hur pass bärkraftiga de argument äro, som Hemmer åberopar som stöd för sin mening angående den katolska kyrkans inflytande på sängledningen; slutligen skall jag i en tredje avdelning mera ut-

¹ I det följande citeras professor Hemmers skrift Hemmer; min skrift Carlsson; A. Winroth, Familjerätt. Äktenskaps ingående (1892) citeras Winroth; Holmbäck-Wessén, Svenska landskapslagar citeras Holmbäck-Wessén. Upplandslagen förkortas UL, Äldre Västgötalagen Ä. VgL, Yngre Västgötalagen Y. VgL, Östgötalagen ÖgL, Ärvdabalken ÄB, Giftermålsbalken GB.

förligt än i den förra skriften lägga fram de skäl, som tala för att sängledningen är en rättsakt från förkristen tid.

Det är självklart, att en framställning, som på ett femtiotal sidor skall dra upp de stora linjerna i en mer än tusenårig utveckling, rörande en i äktenskapsrättens historia central och betydelsefull företeelse, i många avseenden måste bli skissartad. Därmed är inte sagt, att jag anser Hemmers anmärkningar motiverade, tvärtom kan jag inte finna hans påståenden om ofullständigheter i min framställning berättigade. Ett av de krav Hemmer ställer på min undersökning är sålunda, att jag bort redogöra för den kanoniska rättens regler för tillkomsten av ett äktenskap; detta krav motiveras av Hemmer med att dessa regler »redan på ett tidigt stadium påverkat den germanska rätten och blev av grundläggande betydelse för den följande utvecklingen».

I själva verket synes mig hela denna kritik vara opåkallad, eftersom jag i motsats till Hemmer kommit till den slutsatsen, att sängledningen — som ju är det centrala temat för min framställning — uppkommit oberoende av den kanoniska rätten. Det enda anspråk, som i det sammanhanget rimligtvis kan ställas på en undersökning om sängledningens roll i den äldre äktenskapslagstiftningen, är en redogörelse för den kanoniska rättens inflytande på just denna rättshandling. Men eftersom jag härvidlag ingenstädes funnit spår av kanoniskt inflytande, kunde jag inte redogöra för någonting, som enligt mitt förmenande inte existerar.

För egen del nöjer sig Hemmer med att i korthet referera Winroths redogörelse för den kanoniska rättens indelning av äktenskapsavtal i sponsalia de futuro och sponsalia de presenti. Här rör det sig dock om elementära ting, som den intresserade kan få upplysning om i lättillgängliga handböcker. (Jag har för övrigt på första sidan i min skrift gjort en generell hänvisning till Winroth). Detta Hemmers referat av Winroth är i och för sig inte av något större intresse, om inte därigenom klargöres dessa distinktioners betydelse för uppkomsten av sängledningen som rättsakt. Eftersom Hemmer till skillnad från mig är av den uppfattningen, att sängledningen uppkommit under inflytande av kanonisk rätt, har man alla skäl att efterlysa ett dylikt klarläggande.

Betydelsen av den kanoniska rättens uppfattning av copula carnalis som äktenskapsstiftande faktor har jag i min uppsats fram-

hållit. Men eftersom jag inte kunnat finna, att detta den katolska kyrkans understrykande av copula carnalis' betydelse haft något inflytande på landskapslagarnas bestämmelser angående själva äktenskapsavtalet,² har jag inte haft någon anledning att behandla ämnet på det stadiet i min undersökning. Vad jag däremot med skärpa framhållit är kyrkans strävan att göra vigseln obligatorisk för äktenskapets rättsgiltighet. Då Hemmer skriver, att vigseln »ej ens enligt kyrkans uppfattning förrän under nya tiden överhuvud var nödvändig för tillkomsten av ett äktenskap», kan jag inte finna detta uttryck adekvat, eftersom kyrkans »uppfattning» härvidlag utan tvivel var en eftergift för de faktiska förhållandena.

Jag kan inte undgå att observera, att samtliga anmärkningar om ofullständighet skulle ha bortfallit, om jag i min skrift polemiserat mot Winroth, som Hemmer i stort sett ansluter sig till. Det förefaller, som om Hemmer läst min skrift i berörda delar parallellt med Winroths framställning och punkt för punkt noterat vad jag gått förbi. Detta naturligtvis inte sagt som någon kritik från min sida, endast som ett konstaterande. Enligt Hemmer har jag sålunda 1) inte lämnat någon redogörelse för den kanoniska rättens regler för äktenskapsavtal (jfr ovan!), 2) inte tagit ställning till Winroths uppfattning, »att akten i landskapslagarna utformats under inflytande av kanonisk rätt», 3) inte »uppmärksammat», att Winroth sökt påvisa, »att i vissa lagrum i landskapslagarna framträda äldre (spärr. här) grundsatser, enligt vilka äktenskapets borgerliga rättsverkningar äro knutna vid andra moment än bilägret».

Den första av dessa anmärkningar har jag redan bemött. Vad beträffar min förmenta underlåtenhet att taga ställning till Winroths uppfattning, att sängledningen i landskapslagarna utformats under inflytande av kanonisk rätt, kan jag inte finna annat än att jag i allra högsta grad tagit ställning till detta Winroths uttalande, eftersom jag givit uttryck åt en rakt motsatt mening. Det är en sak för sig, att jag inte givit min uppfattning en mot Winroth polemisk form. Detta är så mycket mer välgrundat som han inte närmare motiverar sin tes och inte har någon källanalys. Han skriver endast

² Västerås ordinantias bestämmelse, att trolovning, som åtföljdes av »sänglag», är ett sant äktenskap inför Gud, har en föregångare i landskapsrättens måhända — men ingalunda säkert — av kanonisk rätt influerade stadgande, att barn, som tillkommit under trolovning, äro äkta. Se exempelvis ÖGL GB 5: 1.

i största korthet (s. 22): »Att det uppkom en sådan rättsakt som sängliggningen . . . torde hava berott på en inverkan av kanonisk rätt. I denna kom det äktenskapliga umgänget (copula carnalis) att utmärkas såsom äktenskapets fullbordan och beklädas med särskilda äktenskapliga rättsverkningar. Och copula carnalis torde hava tjänat som mönster för sängliggningen. Denna var blott en mera kysk omklädsel av copula carnalis.» Man lägger märke till de modesta formuleringarna (»torde») i Winroths framställning.

Vad beträffar anmärkning nummer tre, avses med äldre här (Winroth s. 85) äldre än landslagarnas och stadslagens bestämmelser, vilket framgår om man läser också föregående stycke. Huruvida de åsyftade grundsatserna äro äldre än sängledning — det enda som är av något intresse i detta sammanhang — har Winroth i själva verket inte yttrat sig om.

Det kan emellertid tänkas, att Winroth trots onöjaktigheten i uttryckssättet verkligen menat, att så är fallet. Det bör därför under alla förhållanden understrykas, att en dylik uppfattning inte har något annat stöd i Winroths framställning än hans åsikt, att sängledningen uppkommit ur kanonisk rätt och alltså skulle vara en jämförelsevis sen företeelse.

De »äldre» grundsatser, Winroth syftar på innebära, att äktenskapets borgerliga rättsverkningar skulle kunna vara knutna vid andra moment än sängledningen, nämligen dels vid giftermålet, dels vid brudens framkomst till det nya hemmet. Vad giftermålet beträffar, åberopar Winroth ÖgL Vådam. b. 36. Då Hemmer närmare utvecklade denna Winroths tes, kommer tolkningen av detta lagrum att diskuteras i annat sammanhang (se nedan s. 60 f.).

Angående framkomsten till brudgummens hem, heter det i UL ÄB 2: 1: »Nu kommer bruden hem till sin man; då har hon kommit i sin mans vård.»³ Winroth tolkar visserligen detta lagrum, som om härmed skulle avses något annat än sängledningen, nämligen endast framkomsten till brudgummens hem. Men i en hithörande not framlägger han den gissningen, att »brudens framkomst till brudgummens hem blott varit ett annat uttryck för sängliggning» (s. 85 f.). Som skäl för denna förmodan anför han motsvarande lagrum i

³ Översättningen av landskapslagarna här liksom i fortsättningen efter Holmbäck-Wessén.

Magnus Erikssons landslag GB 6 pr. samt Stadslagen GB 6 pr., där det talas om att »hon heem komber till hans ælla i siæng meþ honum».

För min del kan jag inte finna annat än att alla sannolikhetskäl tala för att Winroths »gissning» är riktig. En jämförelse med framför allt Västmannalagen ger ytterligare stöd härför. Här användes uttrycket »hem» som synonym till »i hans säng». Det heter där (ÄB 2: 1): »Nu kommer bruden hem till sin man, då har hon kommit i sin mans vård . . . Brudsvennerna skola svara för bruden hem till honom, som skall hava henne, och till hans säng.»⁴

Då UL och övriga av mig ej tidigare nämnda svealagar under sådana förhållanden inte ge något nytt utöver vad som stadgas i de av mig anförda beläggen på rättsseden, måste det anses närmast som en lämplighetsfråga, om man i en till utrymmet begränsad uppsats tar upp dem eller ej.

En sammanställning av landskapslagarnas skiftande terminologi beträffande sängledningen har emellertid visat sig vara av stort intresse och synnerligen givande för belysande av det här behandlade spörsmålet: sängledningens ålder och dess förhållande till kyrkan och kanonisk rätt. Som redan nämnts utläser Hemmer med eller utan skäl hos Winroth uppfattningen, att UL:s stadgande om brudens framkomst till brudgummens hem skulle vara äldre än andra landskapslagars bestämmelser om det gemensamma sänggåendet, sängledningen. Som kommer att framgå av det följande, ger emellertid en språklig undersökning rakt motsatt resultat.

I den äldre Västgötalagen (GB 2) stadgas, att löftet om vängåvorna ej behövde infrias, förrän brud och brudgum »komæ bæþi a en bulster ok undir eno bleo». Här finner man den äldsta termen för den rättsliga handling, det gemensamma sänggåendet, som

⁴ Jfr också Dalal. GB 2: »De som rida bruden till mötes, skola föra henne hem och svara för all skada, till dess hon kommer på bolster och lakan; då har bruden kommit i sin mans vård.» — Att Hemmer för egen del tolkar UL på samma sätt, som jag framgår av ett uttalande som han gör (s. 333) i anslutning till ÖgL:s bestämmelser om sängledningen: »Då biläget även enligt de andra landskapslagarna har rättsverkningar för vardera parten, föreligger det ej något skäl att betvivla, att akten enligt dem har samma karaktär som enligt ÖgL.» I en hit hörande not sägs det: »Visserligen framgår detta ej direkt av svealagarna. Att den i texten nämnda regeln gäller även för dem kan emellertid inte betvivlas.»

betecknade äktenskapets lagliga fullbordan: »komma båda på en bolster och under ett lakan». Det bör i detta sammanhang erinras om att bolster och lakan enligt landskapsrätten skulle företes vid tinget som vittnesbörd mot den man, som, gripen på bar gärning, råkat bli dräpt vid äktenskapsbrott (jfr nedan s. 74 f.).

I den äldre svearätten återkommer detta urgamla uttryckssätt i Dalalagen (GB 2),⁵ enligt vilket lagrum de som fara bruden till mötes, skola ansvara för henne »þær til hon a blöio oc bolstir combir. þa ær brud i bondans sins wardnaþi» (till dess hon kommer på lakan och bolster, då är hon i sin mans vård). I Västmannalagen och Helsingelagen har emellertid detta uttryck fått vika för »sängen». I Västmannalagen (ÄB 2: 1) heter det, att brudmännen skola svara för bruden »hem til hans som haua scal oc i siæng hans». I Helsingelagen (ÄB 2) stadgas på samma sätt: »komber bruþ i siæng mæþ bondæ sinom», då skall han både svara och söka för henne.

I Upplandslagen (ÄB 2) slutligen har man låtit också ordet »säng» utgå och ersatt det med »hem»: »Nu kombær bruþ hem til bondæ sins», då är hon i sin mans vårdnad.

Denna sammanställning av de i lagarna nyttjade uttrycken återspeglar olika stadier i utvecklingen. Det gamla allittererande uttrycket, komma »a en bulster ok undir eno bleo», så uttrycksfullt i sin knapphändig realism, får vika för »sängen», som i sin tur ersättes av det i detta fall intet sägande »hem». Parallellt med den språkliga nivelleringen går den faktiska förändringen: den en gång så betydelsefulla akten, det gemensamma sänggåendet i vittnens närvaro, förlorar enligt lagens bokstav sin rättsligt bindande karaktär och blir en ceremoni utan några rättsverkningar. Då det är ett faktum, att sängledningen enligt landskapsrätten var en rättsakt men enligt kyrkans åskådning endast en ceremoni utan några rättsverkningar, har man all anledning att i de ändrade språkuttrycken söka inflytande från kyrkans män. Man ville bryta också den språkliga anknytningen till den inhemska rättshandlingen, det förnämsta hindret för genomförandet av kyrkans krav, att vigseln skulle utgöra den enda rättsgrundande akten vid äktenskaps ingående.

✱

⁵ Jfr också ÖGL GB 10: 2.

Det centrala problem, angående vilket Hemmers (resp. Winroths) och min mening gå i sär, gäller det inbördes förhållandet mellan den germanska rätten och kyrkan i fråga om bilägersceremonien. För min del har jag givit uttryck åt den meningen, att det var kyrkan, som accepterade den borgerliga rättsakt, som redan fanns hos de germanska folken. Hemmer åter menar, att det förhåller sig på följande sätt: »Den romersk-katolska kyrkan har av brudparets sänggående, vilket saknat betydelse enligt den ursprungliga borgerliga rätten, skapat en kyrklig akt. Under den kyrkliga uppfattningens fortgående inflytande på den borgerliga har den kyrkliga akten småningom tillagts borgerliga rättsverkningar» (Hemmer s. 339).

Till att börja med vill jag understryka, att Hemmer i sin skrift på en viktig punkt givit uttryck åt samma mening som jag, nämligen att sängledningen enligt de svenska medeltidslagarna endast är en symbolisk handling. Det är med så mycket större tillfredsställelse som jag gör detta konstaterande, som jag väntat mig, att en eventuell kritik skulle sätta in just på denna punkt. Det finns nämligen hos moderna tyska forskare⁶ en tydlig tendens att utan någon bevisföring identifiera bilägersceremonien och copula carnalis, detta i motsats till forskare av en något äldre skola,⁷ som uppfatta akten symboliskt.

Då det är fråga om att bemöta min uppfattning, gör Hemmer först ett uttalande av mera allmän karaktär. Han skriver (s. 330), sedan han omnämnt min mening, att sängledningen som rättsakt tillhört den germanska rätten från förkristen tid: »Denna mening, som varit den allmänt omfattade, har dock så gott som uteslutande baserat sig på den numera övergivna uppfattningen, att de nordiska källorna skulle återge den äldsta germanska rätten. Att akten om-

⁶ Hans Fehr, *Kunst und Recht*, 1923—1936, II, passim. A. Schultze, *Zum alt-nordischen Eherecht* (Berichte über die Verhandlungen der Sächs. Akad. der Wissenschaften, Phil.-hist. Klasse, Band 91, 1939), s. 60. K. A. Eckhardt, *Beilager und Muntübergang zur Rechtsbücherzeit* (Zeitschrift der Savignystiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., Bd 47, 1927, s. 174 ff.). Den sistnämnde menar (s. 196), att biläget varit symboliskt endast inom de högre stånden, framför allt hos högadeln; jfr också Hoyer, nedan s. 48.

⁷ Jacob Grimm, *Deutsche Rechtsalterthümer*, I, 1899, s. 609. Karl v. Amira, *Nordgermanisches Obligationenrecht*, II, 1895, s. 675. Joseph Freisen, *Die katholischen Ritualbücher der nordischen Kirche und ihre Bedeutung für die germanische Rechtsgeschichte*, 1909, s. 150.

nämnes i dessa har utan vidare betraktats som fullgott bevis för dess forngermanska ursprung.»

Av detta Hemmers uttalande kan läsaren lätt få det intrycket, att jag, då jag menat, att sängledningen är en rättsakt från förkristen tid, skulle ha utgått från en numera övergiven uppfattning, enligt vilken de svenska landskapslagarna skulle återge den äldsta germanska rätten, och sedan utan vidare tagit detta som bevis för dess forngermanska ursprung. Så är emellertid ingalunda fallet, vilket kommer att framgå av det följande. Om det gäller att bedöma en enstaka företeelses ålder, ha för övrigt dylika i sig själv aldrig så berättigade teorier — de må gå i den ena eller andra riktningen — ingen betydelse. Ty även om man utgår ifrån att de nordiska källorna i stort sett inte återge den äldsta germanska rätten, är därmed naturligtvis inte sagt, att de inte kunna innehålla element, som äro urgamla.

Hemmer framhåller i detta sammanhang, att de äldsta germanska rättskällorna ingenting nämna om bilägrets betydelse för tillkomsten av ett äktenskap. Var och en som sysslat med aldrig rättssymbolik nödgas emellertid förr eller senare acceptera regeln att endast med största försiktighet draga några slutsatser ex silentio, en regel, vars berättigande för övrigt varje medeltidshistoriker måste erkänna. Inte heller den kanoniska rätten nämner bilägret. De äldsta germanska rättskällorna härstamma alla från sydgermanska stammar, som redan tidigt utsattes för främmande inflytande från skilda håll. De gamla formerna för äktenskaps ingående brötos där ner avsevärt tidigare än i de nordgermanska länderna. Den gamla giftermålsinstitutionen, som i Sverige i princip fanns kvar ända till år 1734, förföll sålunda redan tidigt fullständigt på sydgermanskt område (Winroth s. 24). Att sängledningen inte nämnes i de sydgermanska lagarna kan alltså få sin naturliga förklaring därigenom, att den åldriga sedvänjan på sina håll redan tidigt försvunnit; i andra trakter kan den ha levat kvar som sedvanerätt.⁸ Att en ursprunglig

⁸ Jfr Joseph Freisen, *Geschichte des canonischen Eherechts bis zum Verfall der Glossenliteratur*, 1888, s. 119. Att de äldre germanska lagarna inte nämna bilägret, beror enligt Freisens mening på att det ansetts som »etwas Selbstverständliches», och han framhåller, att de tyska rättsböckerna betona bilägret som äktenskapsstiftande faktor på ett sätt som utesluter varje tanke på att här skulle föreligga något nytt.

germansk rättsakt kunnat bevara sig renast och längst i de nordgermanska områdena, är så pass självklart, att det inte behöver närmare utvecklas.

Då Hemmer skall belysa frågan, huruvida bilägret — för att använda hans egen formulering — är »av germanskt ursprung eller inte», åberopar han fyra auktoriteter, som skulle »företråda en annan uppfattning» än jag. Av dessa fyra vetenskapsmän äro två tyskar, Rudolph Sohm och Ernst Hoyer, den tredje är Winroth och den fjärde den finlandssvenske sociologen K. Rob. V. Wikman.

Då Hemmer för läsaren skall klargöra Sohms från min avvikande mening, skriver han följande (Hemmer s. 330): »I sitt år 1875 utkomna arbete *Das Recht der Eheschliessung* ställer Sohm bilägrets rättsliga betydelse i samband med den minskade betydelse fästmöns överlämnande åt brudgummen som rättsakt (*die Trauung*) med tiden fick, varigenom den för äktenskapet karakteristiska akten, bilägret, i motsvarande mån fick en större betydelse. Sohm anser bilägret som rättsakt vara ett uttryck för principen om makarnas rättsliga jämnställdhet och hänvisar härvid till bestämmelser i de tyska rättskällorna från och med tiden omkr. år 1200, enligt vilka uppkomsten av ståndsgemenskap mellan dem anknytes just till bilägret (s. 92—98, 150).»

I vilket avseende har Sohm genom de refererade uttalandena givit uttryck åt »en annan uppfattning» än jag? Bortsett från citat ur källorna (Carlsson s. 71) har jag överhuvud inte yttrat mig om dessa ting. Och varför lämnar Hemmer läsaren i ovisshet om det man väntar sig få veta, nämligen Sohms uppfattning om ceremoniens ursprung? Svaret på denna sista fråga är lätt att ge: det beror på att Sohm, med undantag av ett par vagt och oklart formulerade meningar,⁹ i själva verket inte yttrat sig i detta spörsmål.

⁹ Sohm skriver (i texten a. a., s. 98), sedan han redogjort för den ökade betydelse, som bilägret enligt hans mening med tiden fick: »Nicht kraft eines 'altgermanischen' Rechtsprinzips, sondern erst in Folge der so veränderten und zugleich fortentwickelten Auffassung des Eheverhältnisses ist das Beilager in seine Rolle eingetreten». Samma oklarhet präglar ett annat uttalande av Sohm, till vilket Hemmer gjort en hänvisning. Sohm skriver (a. a., s. 150), sedan han framhållit den betydelse den kanoniska rätten tillade *copula carnalis* som äktenskapsstiftande faktor: »Die Gründe dieser Tatsache sind zweifellos nicht im deutschen Recht, welches ... ursprünglich dem Beilager keinerlei rechtliche Wirkung beilegte, sondern in selbständigen theologisch dogmatischen Erwägungen zu suchen.»

Den andre av Hemmer åberopade auktoriteten är Ernst Hoyer i hans arbete *Die Ehen minderen Rechts in der fränkischen Zeit* (1926).¹⁰ Att döma av en i hög grad negativ recension av den kände rättshistorikern professor Hans Planitz i *Zeitschrift der Savigny-stiftung für Rechtsgeschichte* (Germ. Abt. 47, 1927, s. 774 ff.) tycks emellertid detta Hoyers arbete inte vara av den kvalitet, att det kan åberopas på sätt som Hemmer gjort. Denna recension gör bl. a. gällande, att stora partier av Hoyers arbete rörande äktenskapsrättens historia endast äro osjälvständig kompilation av andras meningar och att inte ens denna sammanställning är nöjaktig, eftersom Hoyer saknar kännedom om viktiga nya forskningsresultat och visar obekantskap med europeisk rättshistorisk litteratur av icke tyskt ursprung. Recensionen utmynnar i följande slutomdöme: »Es ist bedauerlich, dass ein so grosser Fleiss so wenig brauchbare wissenschaftliche Ergebnisse zeitigen konnte.»

Dessa Planitz' omdömen jävas icke av Hoyers egenartade resonemang beträffande bilägets uppkomst ur den kyrkliga rätten. Genom att först framhålla copula carnalis' betydelse som äktenskapsstiftande faktor enligt kyrklig rätt och sedan utan vidare identifiera den världsliga rättens bestämmelser om biläget med copula carnalis, kommer han in på villospår. En närmare granskning eller ett bemötande av Hoyer är icke motiverat.

Av de fyra auktoriteterna återstår endast Wikman, eftersom jag ovan (s. 41 f.) redogjort för Winroths inställning. Wikmans av Hemmer citerade arbete, *Die Einleitung der Ehe* (1937), behandlar ett helt annat ämne, nämligen de s. k. nattfrierierna. Endast i förbigående kommer författaren in på biläget (efter bröllopet), vilket

Att döma av sammanhanget kan med »Beilager» här knappast avses annat än copula carnalis. En klar definition av vad resp. författare mena med »Beilager», biläger, sängledning, »sängalag» etc. är — såsom jag redan i min föregående undersökning (s. 80 f.) framhållit — nödvändig; härutinnan brister det emellertid, framför allt hos tyska författare, delvis beroende på den dubbelbetydelse som ordet »Beilager» har i tyska språket. — Sohms arbete blev redan av samtiden starkt kritiserat. Arbetets begränsning ligger i att dess författare uteslutande stöder sig på sydgermanska rättskällor och inte dokumenterat någon kännedom om nordgermansk rätt.

¹⁰ Detta Hoyers arbete finns inte i något svenskt bibliotek. Med välvillig förmedling av Lunds UB har jag fått låna ett exemplar från Göttingens universitetsbibliotek.

han ägnar sammanlagt 20 rader. Till yttermera visso bestrides Wikmans huvudtes — copula carnalis' förhållande till biläget — av ingen mindre än Hemmer själv (Hemmer s. 338; jfr nedan s. 65, not 29). Wikman stöder sin kortfattade utredning uteslutande på litteraturen och redovisar icke några källstudier i det rättshistoriska materialet.

Det vore nu befogat att sammanfattningsvis ta upp till bemötande de argument, som de av Hemmer åberopade författarna (jag bortser här ifrån Hoyer) stödjade sig på i sin uppfattning om sängledningens ursprung. Man kommer då till resultatet, att det knappast finns några argument att bemöta. Det har för de citerade författarna mera gällt att ge uttryck åt den egna uppfattningen än att motivera densamma.

Skall man komma till klarhet i här behandlade problem, finns det emellertid endast en framkomlig väg, och det är ett studium av källornas egna vittnesbörd.

*

Hemmers huvudargument, när det gäller att bevisa, att bilägersceremonien först genom kyrkans inflytande blivit en rättsakt, är följande. Kvinnan var enligt germansk rätt endast ett objekt för äktenskapsavtalet, bruden gives av giftomannen i brudgummens händer genom det s. k. giftermålet. Eftersom detta enligt Hemmers mening givit sitt namn åt själva äktenskapet, skulle härav framgå, att det är giftermålet, som är den viktigaste akten för äktenskapets fullbordan. Man kan under sådana förhållanden fråga sig — säger Hemmer — om inte äktenskapet ansetts fullbordat allra senast, då bruden vid bröllopsmåltiden kommit till mannens hem och blivit införd i kretsen av hans släkt (Hemmer, s. 332 f.).

Nu är det emellertid obestriddigt, att så inte var fallet; äktenskapet ansågs inte fullbordat, förrän brud och brudgum »uppenbarligen gått i säng samman», för att citera ÖgL. Hemmer menar då, att denna senare rättsakt inte passar in i germanskt rättssystem och därför måste anses ha tillkommit genom kyrkans inflytande. Vid biläget var nämligen, enligt Hemmer, »vardera partens aktiva medverkan nödvändig». Detta frivilliga handlande också från brudens

sida skulle framgå av lagens formulering, att båda gå uppenbarligen i säng samman (Hemmer s. 333).¹¹

Detta strider enligt Hemmer mot germansk rättsuppfattning: »Att kvinnan vid ingående av äktenskap är en rättsligt handlande, med den andra parten jämnställd part, står, såsom tidigare nämnts, i direkt strid med germansk uppfattning men däremot just i överensstämmelse med kyrkans» (Hemmer s. 334). Kvinnans frivilliga handlande vid den symboliska rättshandlingen, intagandet av den äkta sängen, skulle alltså, menar Hemmer, stå i strid med den germanska uppfattningen, att hon endast var objekt vid äktenskapsavtalet; slutsatsen skulle bli den, att rättsakten uppkommit genom kyrkans inflytande.

Hemmer understryker ytterligare sin uppfattning genom att framhålla, att de utomlands förekommande rättssymboliska sedvänjor, som bestodo i att bruden före intagandet av den äkta sängen löste sin gördel eller tog av sig sina skor, varigenom äktenskapet ansågs fullbordat, skulle ge uttryck åt att sänggåendet var en frivillig handling från kvinnans sida.

Låt oss höra vad de äldsta beläggen på rättssedens tillämpning i praktiken ha att säga, då det gäller att belysa tesen om kvinnans frivilliga handlande vid sängledningsceremonien! Den äldsta, mera utförliga skildring vi ha är från Brandis' bröllop år 1475. Brandis berättar i sitt diarium: »Bruden sattes i sängen jämte mig av sin fader. Jag satte mig först, därefter förde de bruden till mig. Sedan hon överlämnats till mig, tog jag henne på min högra arm . . .» (De brut wort mick int bedde gesettet dorch oren vader. ick gingk ersten sitten, darna brochten se de brut. Also se mick bevolen was, nam ick se in minen rechteren arm . . .)

Vid Brandis' andra bröllop gick det till på samma sätt. Diariet berättar: »Därefter satte brudens fader henne hos mig i bädden.» (Do settede der brut vader se mick int bedde.)

¹¹ Delvis i anslutning till Winroth (s. 85, 97) menar Hemmer, att uttryck sådana som »de gå båda i säng samman», »komma samman» etc. skulle vittna om kyrkligt inflytande. Själva ordalagen skulle markera, att makarna äro rättsligt jämnställda, och då detta — enligt Hemmer — står i strid med germansk rättsuppfattning, måste det bero på inflytande från kyrkan. Hur man av dessa vaga uttryckssätt, som i landskapsrätten återkomma på en mängd ställen och i skilda sammanhang, kan draga så vittgående slutsatser, är mig obegripligt.

Vid det tredje bröllopet följde man exakt samma ceremoniel: »Därefter satte hennes fader henne hos mig i bädden ...» (Tohant darna sette se or vader mick int bedde ...)

Inte nog med att bruden leddes till brudsängen av giftomannen, hennes passivitet var så höggradig, att hon till och med sattes i sängen av sin fader. Dagboken för det tredje bröllopet berättar, att då brudparet enligt ceremonielet efter en stund steg upp och dansade, brudgummens ombud, bruddrotsen, tog upp bruden («nam de brud up van miner wegen») (Carlsson s. 91 ff.). Inte ens härvidlag var hon aktiv.

Gå vi till den med Brandis' första bröllop ungefär samtida källan, skildringen av den utvalde konung Hans' bröllop i Köpenhamn 1478,¹² finner man exakt samma ceremoniel. Brudens farbror, hertig Albrekt av Sachsen, berättar: »Därefter förde vi på uppdrag av konungen (Kristian I) vår brorsdotter till bädden; den gamla drottningen lät ta av henne alla huvudprydnader och befalld oss sätta henne i bädden, vilket vi också gjorde.» (Carlsson s. 90 f.)

Denna gång kom brudgummen först efter bruden, och hertig Albrekt berättar, att han hoppade upp i sängen och tog bruden i sina armar.

Någon jämnställdhet i fråga om rättsligt handlande kan man härvidlag knappast tala om. Vad beträffar Brandis' diarium tycks Hemmer själv ha varit inne på tankegången, att det sätt varpå bruden överlämnades vid brudbädden inte överensstämmer med hans

¹² Eftersom detta intressanta aktstycke inte föreligger i tryck och numera torde vara svåråtkomligt, återges det här in extenso i de delar, som rör sängledningen: »Darnach habenn wir vff des konigs geschefte vnnszer Muhmen zcur zuleget (?) gefurt, hat die alde koniginne ir allen houptgeschmuck lassen abnehmen vnnd vnns befelhenn sie in das bette zusetzenn, dem wir also gethann. Darnach alszo vnnszere muhme eine gute weyle in dem bette gesesszenn ist der konig komen vnnd hat lassenn confect vnnd trincken bringen. Ist Hertzog Johannes der Erwelte bey den die sulch confect vnnd trincken trugen in das gemach geschlichen vnnd in blosszer Joppe vnnd hoszenn zu vnnszer muhmen in das bette gesprungen vnnd hat sie mit armen vmbfangen. Vnnd yn beyden wart das decketuch uber ir houpt gezcogen vnnd alszo eine kurtze Zzeit bey einander gewest vnnd alszo das confect vnnd trincken gereicht, darnach ist yderman uszgegangen vssgeslosszenn die konigynn, die frawen vnnd jungfrawen.» Wittenb. Archiv. Vermählungen, fol. 58—59, Dresdens Staatsarchiv. — »Utvald konung» var Hans' officiella titel, innan hans fader Kristian I dog 1481.

tes om hennes frivilliga rättsliga handlande som bevis på kyrkligt inflytande. Hemmer skriver härom (s. 334, not 1). »Ett sådant förfarande är emellertid förklarligt såsom ett yttre uttryck för den gamla uppfattningen om kvinnans bristande handlingsförmåga.» Denna förklaring verkar föga övertygande.

Också i det äldsta svenska, enda medeltida belägg vi ha på sängledningsceremonien heter det: »då bruden sängleddes».¹³ Också här talas det alltså om att bruden leddes till brudsängen.

Accepterar man Hemmers egna premisser, att kvinnan enligt den germanska rätten var enbart objekt vid äktenskapshandel och att ett frivilligt rättsligt handlande från hennes sida är bevis på kyrkligt inflytande, måste man komma fram till den slutsatsen, att samtliga dessa äldsta belägg på sängledningsceremonien i praktisk tillämpning äro övertygande exempel på en rent germansk rättsakt, fri från kyrkligt inflytande. Alldeles som vid giftermålet överlämnades bruden i brudgummens händer av giftomannen: kvinnan var enbart objekt.

Det kan tilläggas, att ingendera av dessa källor nämner något om att en präst var närvarande vid ceremonien. Allt talar för att vi här ha en gammal germansk rättsakt.

Om det frivilliga handlande från brudens sida, som Hemmer anser sig ha konstaterat vid bilägret, tillkommit genom kyrkligt inflytande, borde väl detta — kan man tycka — framför allt ha kommit till uttryck vid den kyrkliga akten, som till yttermera visso, också den, enligt Hemmers uppfattning är en rättsakt (jfr Hemmer s. 339, där han säger, att den kyrkliga akten småningom tillagts borgerliga rättsverkningar). Låt oss då höra vad Linköpingsmanualen har att säga: »Modus verus ad introducendum sponsum et sponsam ad lectum» etc. Den ende aktivt handlande härvidlag är prästen, som leder både brud och brudgum, vilka båda äro passiva, till brudsängen.

För min del kan jag inte finna annat än att den tankegång Hemmer här är inne på är ofruktbar och att man på denna väg inte kan komma fram till några som helst slutsatser angående inflytande från det ena eller andra hållet.

¹³ Stockholms stads tänkeböcker 1504—1514, utg. av Joh. Ax. Almquist 1931, s. 54. Jfr »Efterskrift», nedan s. 82.

Jag skulle här vilja göra ett tillägg av mera principiell innebörd. Då bilägrets karaktär av frivillig handling från brudens sida enligt Hemmer inte stämmer med den germanska rättens grundsatser om kvinnan som objekt vid äktenskapsavtal, anser han den givna slutsatsen vara, att bilägre är ett främmande element i det germanska rättssystemet. En annan slutsats ligger närmare till hands.

Talet om kvinnan som enbart objekt vid äktenskaps ingående i den germanska rätten är en modern formaljuridisk teori. Om nu kvinnans aktivitet vid sängledningsceremonien strider mot denna teori, kan det bero på att det är teorien som är bristfällig, den må sedan vara ett aldrig så mycket »erkänt faktum» (Hemmer, s. 332) eller »obestridlig» («unwidersprechlich», A. Schultze, Zum altnordischen Eherecht, s. 3). Det hör till den humanistiska vetenskapens villkor, att också allmänt erkända fakta ständigt måste tas upp till förnyad omprövning.

Skall tesen om kvinnan som enbart objekt vid äktenskapsavtal kunna åberopas på sätt som Hemmer gjort, måste den vara allmän-giltig, en regel utan undantag. Studerar man de svenska landskapslagarna, finner man omedelbart, att så icke är fallet. Den gällde nämligen inte för änkor, som i rättsligt avseende hade en friare ställning än ungmön. Änka råder själv över sitt gifte, heter det i Upplandslagen (ÅB 2) utan någon som helst inskränkning.¹⁴

Även enligt den norska Gulatingslagen hade änka rätt att själv bestämma över sitt gifte; av lagen framgår indirekt, att hon t. o. m. kunde trolova sig mot sina fränders råd (Gulatingsl. 51).¹⁵ Frosta-

¹⁴ Enligt ÖgL (GB 9 och 14) stod änka under giftoman. Men då giftomannen icke kunde vägra att gifta bort kvinnan (GB 4) och då änka själv förvaltade sitt gods, som hon dock inte utan giftomannens råd fick sälja eller bortskifta (GB 14), var i själva verket hans befogenhet starkt kringskuren. Av formella skäl var ju giftoman nödvändig även för änka, då någon av fränderna måste förrätta giftermålet och »giva bort» henne; jfr dock Ä. VgL GB 6 pr. — Enligt Södermannal. GB 1 skulle änka själv råda över sitt gifte »med faders och närmaste fränders råd». Enligt Holmbäck-Wessén (Södermannal. s. 69, not 6) skulle de citerade orden — som inte finnas i Upplandslagen — givetvis innebära en inskränkning i ankans rätt att råda över sitt gifte. Men eftersom också mannen enligt samma flock skulle gifta sig med sina närmaste fränders råd, var ju ankan rättsligt fullt jämnställd med mannen. Sannolikt ha ursprungligen både mannen och kvinnan varit beroende av frändernas råd vid äktenskaps ingående.

¹⁵ Också enligt äldre germansk rätt hade änka rätt att trolova sig själv. Jfr Karl Weinhold, Die deutschen Frauen in dem Mittelalter, 1897, II, s. 37.

tingslagen utsträcker rätten att fästa sig själv (dock i detta fall med frändernas råd) också till jungfru, som var myndig (15 år) och förfogade över arvegods (Frostatingsl. 11: 18). På samma sätt förhöll det sig med flicka, vars fränder inte bekymrade sig om henne och som var hänvisad att sörja för sig själv (Frostatingsl. 11: 17).¹⁶ I dansk rätt hade en flicka utan anförvanter rätt att själv bestämma över sitt gifte (Jyske Lov I: 33).

Man urskiljer här tre kategorier kvinnor, som själva fingo bestämma över sitt gifte: änkorna, myndig ungmö, som själv förfogade över arvegods, och ungmö utan föräldrar eller andra anförvanter. Det är tre viktiga undantag från regeln, att kvinna enbart var objekt vid äktenskapshandel. Av de tre kvinnogrupperna är utan tvivel den största och betydelsefullaste änkornas. En hög procent — särskilt jämfört med nutida förhållanden — av de kvinnliga kontrahenterna vid äktenskaps ingående var under medeltiden änkor, ett förhållande, som får sin förklaring i den stora dödligheten.

Utöver de redan nämnda lagbuden finns det i isländsk rätt ännu ett, som begränsar giftomannens rätt att bortgifva kvinnan. Det är en bestämmelse, att om giftoman avisat tvenne godtagbara friare, ägde änka eller ungmö, som fyllt 20 år, rätt att med samtycke av en enda av fränderna bortfästa sig själv.¹⁷

Går man till de isländska sagorna, de äldsta källorna, då det gäller de sinsemellan närbesläktade nordgermanska äktenskapslagarnas tillämpning i praktiken, finner man, att kvinnorna ingalunda voro de liv- och själlösa objekt för mannens handlande, som man skulle tro, om man håller sig till en bokstavstrogen tolkning av vissa lagrum. De isländska kvinnorna fingo ofta själva bestämma över sitt gifte; sedan friaren till giftomannen framställt sitt frieri, överläts det ofta åt flickan själv att träffa sitt val. Talrika exempel ur sagorna

¹⁶ Om dessa lagrum se Konrad Maurer, *Vorlesungen über altnordische Rechtsgeschichte*, II, 1908, s. 488 ff. samt Karl Lehmann, *Verlobung und Hochzeit nach den nordgermanischen Rechten des früheren Mittelalters*, 1882, s. 40 ff. — Enligt *Visbylagen* (IV: 1: 25) fick adertonårig föräldralös flicka gifta sig utan frändernas samtycke.

¹⁷ Grágás efter det Arnarnænske Haandskrift Nr 334 fol. *Stadarhólsbók*, 1879, kap. 119 (s. 156). *Konúngsbók* nämner i motsvarande lagrum endast änka, ej ungmö, som fyllt 20 år. Grágás utg. av V. Finsen, 1852, kap. 144 (del II, 29 f.). Jfr Maurer, a. a., s. 488. — Meningen är sannolikt den, att denne ende frände trädde i den ordinarie giftomannens ställe. — Jfr ÖgL GB 4 samt Jyske Lov I: 8.

vittna om att änka ansågs ha laglig befogenhet att bortfästa sig själv, även om bruket vacklar.¹⁸

Njals saga har en målande skildring av hur det gick till, då bonden Höskuld tre gånger gifte bort sin dotter Hallgärd. Då Hallgärd första gången gifte sig, bortfästes hon av sin fader-giftoman utan att hennes samtycke först inhämtades. Då hon får höra talas om brudköpet, far hon ut i de bittraste förebråelser mot sin far och utbrister: »Nu vet jag vad jag länge anat, att du ej har mig så kär, som du jämt sagt, när du ej lät mig vara med i detta mål.»

Hallgärds reaktion visar, att det naturligaste varit, att hennes samtycke först inhämtats. Icke desto mindre ha vi här ett exempel på hur ungmö kunde lagligen bortfästas mot sin vilja. Annorlunda gick det emellertid till vid Hallgärds följande två giftermål. Hennes första äktenskap slutade illa, Hallgärd lät dräpa sin make, och frågan om ett nytt giftermål blev aktuell. Hallgärd får en ny friare, och även denna gång framställdes frieriet till hennes giftoman. Vis av skadan tillkallar emellertid fadern sin dotter och inhämtar hennes medgivande, innan avtalet slutgiltigt görs upp; därefter bortfäster Hallgärd sig själv.

Hallgärd blir emellertid änka för andra gången och återigen inställer sig en friare, som denna gång framför frieriet direkt till henne själv. Hon har ingenting att invända men hänvisar honom till sin far. Denne tillkallar sin dotter, som ger sitt samtycke till uppgörelsen; också denna gång bortfäster Hallgärd sig själv.¹⁹

Denna skildring står knappast i överensstämmelse med åsikten,

¹⁸ Jfr Maurer, a. a., s. 489. Enligt Grágás kunde fader — men ej annan giftoman — fästa sin dotter mot hennes vilja, även om hon var änka. Grágás utg. av V. Finsen, kap. 144 (del II, s. 29). Verbet »fästa» betyder egentligen »göra fast, ingå ett bindande avtal» (Holmbäck-Wessén, ÖgL, s. 113). Att änka bortfäste sig själv innebar alltså, att hon själv och ej giftomannen ingick fästningsavtalet, som var nödvändigt för att äktenskapet skulle vara rättsgiltigt.

¹⁹ Njals saga utg. av V. Ásmundarson (Islendinga sögur, 10, 1910), s. 25 ff., 72 ff. (kap. 9—17, 33). Översättningen efter A. U. Bååth, 1879. Den äldsta bevarade, så gott som fullständiga handskriften av Njals saga är från omkr. 1300. (Einar Ól. Sveinsson, Studies in the manuscript tradition of Njálssaga, 1953, s. 6.) Den är alltså ungefär samtidig med de svenska landskapslagarna. Det rättsskick sagan återger kan sålunda inte vara yngre än 1200-talet. — Hallgärd skildras i sagan som egensinnig och självrådlig. Detta kan dock icke bortskymma det ur andra sager bestyrkta faktum, att det var juridiskt möjligt för änka att själv ingå fästningsavtal.

att »hennes (kvinnans) vilja inte hade någon rättslig betydelse för äktenskapets tillkomst» (Hemmer, s. 332). Till yttermera visso var lagmannen närvarande vid den andra fästningen, och tillfrågad, om han ansåg det rätt, att Hallgärd bortfäste sig själv, förklarade han, att så var fallet.

Nu kan man ju invända, att denna änkans rätt att själv ingå fästningsavtal var beroende av kyrkligt inflytande. Det tycks också Winroth (s. 82) mena, vad de svenska landskapslagarna beträffar. Den naturliga förklaringen till änkans självständighet vid ingående av giftermål är emellertid säkerligen en helt annan och har ingenting med kyrkligt inflytande att göra. Den är utan tvivel att söka på det ekonomiska området. Änka hade ekonomiskt en efter tidens förhållanden jämförelsevis självständig ställning och rådde själv över sitt gods.

»Så länge skall var och en råda över sitt gods, som han kan sitta i högsätet, kvinna såväl som man», säger Frostatingslagen (IX: 20). Med kvinna avses här utan tvivel änka eller besutten ogift kvinna (en s. k. baugrygr, Frostatingsl. VI: 4). Den kvinna, som själv rådde över sitt gods och som hade sin hedersplats i högsätet, symbolen på husbondeväldet på gården och myndigheten över (vad änkan beträffar) barn och husfolk, var knappast ägnad att vara enbart objekt vid äktenskapshandel.

Då Frostatingslagen stadgar, att myndig ungmö, som förfogade över arvegods,²⁰ hade rätt att fästa sig själv, tyder också denna hennes självständighet på att den är beroende av ekonomiska faktorer. Bestämmelsen, att giftomannen ägde rätt att avvisa högst två godtagbara friare, bottnar även den uppenbarligen i hänsyn till änkans eller flickans förmögenhet: giftomannen var vanligen hennes närmaste arvinge och kunde alltså ha intresse av att hon förblev ogift. Samtliga de stadganden, som låta kvinnan själv bestämma över sitt giftermål, gå — som redan framhållits — så tydligt tillbaka till praktiskt-ekonomiska hänsyn, att man ingalunda har någon anledning att i dem söka inflytande från kyrkan.

Med all respekt för den väldiga revolution på skilda områden, som de nordiska ländernas kristnande förde med sig, finns det dock

²⁰ Utan tvivel avser lagrummet fast egendom, ej lösöre. — Texten lyder: »Mær sú er arfi verðr, hverskis arfi er hon verðr, hon má gípta sic sialf þeim er hon vill» etc. Norges gamle Love I, s. 234.

andra omständigheter att räkna med, då man skall förklara det gamla ättensamhällets undergång (utom ekonomiska också befolkningsmässiga faktorer, såsom städernas framväxt och ökade betydelse, statsmaktens konsolidering etc.).

*

Hemmer menar, att om det kan visas, att de äktenskapliga rättsverkningarna inträdde på ett tidigare stadium (i giftermålsproceduren) än vid bilägret, skulle detta i sin mån tyda på bilägrets senare ursprung. Med dessa utgångspunkter behandlar han två lagrum i Östgötalagen, nämligen ÄB 8 och Vådamålsb. 36.

Om det första av dessa lagrum skriver Hemmer: »Enligt ett stadgande i ÖgL ÄB 8 pr. anses en man vara son av laggift hustru, om han kan styrka fästningen, giften och bröllopsgästabudet i brudgummens hem. Varken vigseln eller bilägret nämnas här som äktenskapsstiftande akter» (Hemmer, s. 336).

Hemmers mening tycks vara den, att eftersom vigsel och biläger inte nämnas i detta lagstadgande, så måste de vara av yngre datum än de här nämnda akterna (fästning, giftermål och bröllopsmåltid). Alldeles bortsett från att denna slutsats, vad bilägret beträffar, förefaller att vara alltför svagt underbyggd, är det tvivelaktigt, om Hemmer här tolkat lagbudets innebörd riktigt. Eftersom lagbudet på grund av sin knapphändighet är svårtolkat, återges det här i original efter Schlyters edition av ÖgL samt i Holmbäck-Wesséns översättning.

Originaltexten.

Nu dela bröpær ælla systær um fæprine sit annar kallar annan egh apalkunu son uara: þa hauær han uitzs orþ uita mæþ enum at han mælte til þæt skula uara niþia hans innan þriþia knæ. annar giptæ maþrin: þriþi a fæþrinit ölbuþi uar til þes öls: fiarþi a möþrinit ölbuþi uar til

Översättning.

Nu tvista bröder eller systrar om sitt farsarv; den ene säger, att den andre icke är laggift hustrus son. Då har denne rätt att styrka det med följande vittnen: den förste, att han begärde henne till hustru, den andre skall vara giftomannen, den tredje den å fädernet, som var hans bröl-

pæs öls ok tolf æftir. man af kulle huarn i þriþia knæ: taki sua manga af enum kulle sum han kan fa þem sum fæmtan ara æru: þa skulu þe tolf uita at hini sum firi suoro þer suoro baþe sant ok lagh.

lopsbud till detta bröllop, den fjärde den å mödernet, som var hans bröllopsbud till detta bröllop, och därefter en tolvmannaed — det skall vara hans fränder inom tredje led; [en man av var kull alla inom tredje led]²¹ han tage så många av en kull, som han kan få, dem som äro femton år. Då skola de tolv styrka, att de fyra svuro både sant och enligt lag.

Lagbudet förutsätter alltså, att bröder eller systrar tvista om sitt fäderneärv och att den ene beskyller den andre för att icke vara född av laggift hustru. Denne hade då rätt att med fyra vittnen — jämte en tolvmannas frändeed — styrka sin äkta börd. Det första vittnet skulle intyga, att han förde den blivande brudgummens talan vid fästningsstämman. Det andra vittnet skulle vara giftomannen. Dessa båda vittnen skulle alltså styrka, att modern till sonen blivit i laga ordning fäst och gift. Härei ligger ingenting anmärkningsvärt. Det tredje vittnet skulle vara »den å fädernet, som var hans bröllopsbud till detta bröllop, den fjärde den å mödernet, som var hans bröllopsbud till detta bröllop» (jfr originaltexten!).

Det är denna sista mening, som föranleder Hemmer till den slutsatsen, att jämte fästning och giftermål bröllopsgillet i brudgummens hem skulle kunna åberopas som äktenskapsstiftande faktor. Vittnena skulle — så är väl Hemmers mening — inför domstolen betyga, att en bröllopsfest ägt rum, och jämte fästning och giftermål skulle detta förhållande styrka den ifrågasatta äkta börd.

Ett uppmärksamt studium av lagtexten ger emellertid till resultat, att denna i själva verket alls inte nämner bröllopsfesten på åsyftat sätt. Den säger endast, att de båda fränder, som å brudgummens

²¹ I fråga om ordningsföljden satserna emellan ansluter sig den här lämnade översättningen till Schlyters rättelse, se hans utgåva av ÖgL, s. 311, s. v. kulder. Enl. Schlyter böra orden »en man av var kull alla inom tredje led» utgå, eftersom de direkt strida emot de följande orden: »han tage så många av en kull, som han kan få». Jfr Holmbäck-Wessén, Östgötalagen, s. 137, not 19 a.

vägnar inbjudit (andra fränder och övriga gäster) till festen, skulle som vittnen intyga, att så verkligen varit fallet. Lagen lägger alltså huvudvikten inte vid själva festen utan vid att fränderna blivit i laga ordning inbjudna.²²

Nu måste man fråga, vilken var den rättsliga uppgift, som fränderna hade att fylla vid bröllopfesten och som gjorde det nödvändigt, att det inför domstolen betygades, att de inbjudits och alltså rimligen också varit närvarande vid gillet? Jo, fränderna skulle bevitna och vid behov intyga, att brud och brudgum enligt lagens bud »uppenbarligen gått i säng samman» (ÖgL GB 7) och att äktenskapet alltså var i laga ordning fullbordat. Sängledningen ägde ju rum i brudgummens hem i samband med bröllopgillet och var den enda äktenskapsstiftande akt, som förekom vid denna fest.²³

I de svenska lagarna sägs det icke uttryckligen, att det gemensamma sänggåendet i vittnens närvaro är förutsättningen för att ett barn skall anses äkta fött. I den norska Borgartingslagen heter det däremot, att de barn äro äkta födda, som avlats, sedan makarna bestigit en bädd och lagt samman sitt gods till egendomsgemenskap.²⁴

Att den här lämnade tolkningen av det citerade lagbudet är riktig, framgår av en jämförelse med motsvarande lagrum i isländsk och norsk rätt. I den isländska Stadarhólsbók heter det, att endast den är arvsberättigad — d. v. s. av äkta börd — vars mor blivit köpt med mund och där förlovning och bröllop hållits. Då har bröllop hållits i laga ordning, heter det, om giftomannen har fäst kvinnan och åtminstone sex personer varit närvarande vid bröllopet och brudgummen uppenbarligen gått i samma säng som kvinnan.²⁵ I Gulatingslagen (124) sägs det, att i tvivelaktiga fall bröllopgästerna skulle intyga, att kvinnan blivit köpt med mund, alltså i laga ordning bortgiven.

²² Angående denna tolkning jfr Holmbäck-Wessén, Östgötalagen, s. 117, not 14.

²³ De som voro tillstädes och drucko bröllopsöl, d. v. s. i första hand fränderna, skulle också vid behov intyga vad bonden givit sin hustru i morgongåva. Dalal. GB 6. Västmannal. ÄB 4.

²⁴ Borgarthings Christenret 25. Norges gamle Love, II, s. 305. (En born þau oll ero arfgeng er þau gæta sidan er þau stiga bæði i eina sængh oc þau læiggia logfælagh saman).

²⁵ Grágás efter det Arnamagnæanske Haandskrift, kap. 58.

Att bröllopsmåltiden såsom sådan skulle kunna åberopas som äktenskapsstiftande faktor — på annat sätt än att den ingick som ett led i den i lag föreskrivna giftermålsproceduren — är a priori osannolikt, eftersom veterligen ett sådant betraktelsesätt ingestädes kan spåras i svensk medeltidsrätt. Intresset kring det citerade lagrummet knyter sig i stället till det faktum, att vigseln inte nämnes, trots att denna enligt GB 7 var obligatorisk, men däremot giftermålet, som enligt samma lagrum inte längre var nödvändigt. Det är ett exempel bland många på hur svagt det kyrkliga inflytandet i själva verket var till och med i ÖgL, som ensam av alla landskapslagar gör vigseln obligatorisk.

På grundval av den här lämnade utredningen måste den slutsats, som Hemmer drar av det nämnda lagrummet, betecknas som förfelad.

Det andra lagrum, som Hemmer åberopar som stöd för sin mening, att äktenskapets rättsverkningar kunde vara knutna till andra moment än bilägret, i detta fall giftermålet, är ÖgL Vådam. 36. För att kunna styrka sin tes nödgas Hemmer förutsätta, att lagrummet en gång haft en annan formulering än den nu föreliggande, ett under alla förhållanden vanskligt utgångsläge för en bevisföring.

Det åsyftade lagrummet lyder i originaltexten: »Nu siþan uight ær firi kirkiu durum ok gift þa skal hænnu husbonde baþe sökia ok suara firi hana.» Att lagbudet i denna sin utformning är av ungt datum framgår ju utan vidare av att vigseln nämnes. Hemmer menar då, att man kan utesluta orden om vigseln och sedan utgå ifrån att lagbudet tidigare nämnt endast giftermålet. I själva verket veta vi ju icke, hur texten förut avfattats. Men vad vi däremot veta är, att alla övriga landskapslagar (inkl. ÖgL GB 7), som nämna målsmanskapet över hustrun, knyta det till sängledningen (resp. hemkomsten, jfr ovan s. 42 f.). Det sannolikaste måste väl under sådana förhållanden vara, att det ursprungligen varit likadant i ÖgL.

Hemmer hänvisar i detta sammanhang också till rubriken, som talar om att giftomannen skall svara för kvinnan »alt þær til hon ær gift» och menar, att eftersom här giftermålet nämnes men ej vigseln, skulle detta stödja hans mening, att målsmanskapet en gång varit knutet enbart vid giftermålet. I själva verket säger rubriken ingenting härom, eftersom »gift» här är tänkt som motsats till »ogift». Landskapslagarna innehålla talrika exempel på att ordet

»gift» helt enkelt användes i denna sin nutida betydelse; det sägs sålunda också om mannen, att han är »gift».

De stöd, som Hemmer åberopar i landskapslagarna för sin teori, att två nya moment, vigseln och sängledningen, genom kyrkligt inflytande tillkommit i den gamla germanska giftermålsproceduren, ha vad sängledningen beträffar visat sig föga bärkraftiga. Härtill kommer, att det finns ett lagrum, som står i direkt strid mot hans antagande, nämligen Västmannal. ÄB 7, där det heter: »Fäster någon en kvinna och viges med henne, då vare strax deras giftermål fullgiltigt, såsom om de hade varit i säng samman.»

Meningen med detta lagbud är tydlig nog: för att ett äktenskap skulle vara i laga former ingånget, var det tillräckligt med fästning och vigsel. Giftermålet (i betydelsen av brudens överlämnande genom giftomannen) nämnes överhuvud inte. Det gemensamma sänggåendet är inte heller nödvändigt, vigseln skall göra äktenskapet lika fullgiltigt som om makarna gått i säng samman. Det nya moment, som tillkommit, är vigseln, som ställs i motsats till den gamla formen: sänggåendet. Man kan fråga, om inte detta lagbud ensamt är tillräckligt för att visa, att sängledningen icke kan ha uppkommit genom inflytande från kyrkan.

Samma motsättning mellan sängledningen och vigseln kommer fram också i ÖgL GB 7: »Om hon dör, förrän de kommit i säng samman, då har han ej rätt att få något av hennes egendom, även om de varit vigda.» Likaså i bestämmelsen i samma flock, att om en av makarna köpt jord, sedan vigsel ägt rum, men dör, innan de kommit i säng samman, så skulle den efterlevande ej ärva jorden, som skulle gå till »rätt arvinge». Om inte endast vigseln utan också sängledningen — som Hemmer menar — tillkommit på kyrkligt initiativ, hur skall man då förklara denna uppenbara motsättning mellan de båda akterna? Antar man däremot, att sängledningen är den gamla rättsseden, vigseln det nya momentet, får denna motsättning en naturlig förklaring. Då bönderna gåvo vika för kyrkans krav, att vigseln, dock endast tillsammans med sängledningen (jfr ÖgL GB 7 pr.), skulle bli obligatorisk, ville man samtidigt understryka, att detta inte fick ske på bekostnad av den folkliga sedvänjan: äktenskapets ekonomiska rättsverkningar skulle fortfarande vara knutna vid sängledningen. Vigsel, som icke följdes av det

gemensamma sänggåendet i vittnens närvaro, var vad dessa rättsverkningar beträffar, betydelselös.

Samma fasthållande vid det som var gammalt och fornt kommer också fram i bestämmelsen, att präst ej fick viga utan att giftomannen givit sitt samtycke och själv var närvarande vid vigseln (GB 6). Då det gamla giftermålet fick vika för vigseln, innebar detta icke något intrång i giftomannens rättigheter på annat sätt än att det blev prästen och ej giftomannen, som rent formellt »gav bort» bruden.

Den seger, som kyrkan vunnit genom Östgöotalagens föreskrifter om vigseln, kan i själva verket inte anses vara av någon genomgripande betydelse, vilket också visade sig i landslagarna, som ingenting nämna om att vigseln skulle vara obligatorisk.

*

Jag övergår nu till den sista avdelningen i denna skrift, där jag — utöver vad som framgått av den föregående utredningen — skall lägga fram de ytterligare bevis, som tala för att sängledningen var en rättsakt från förkristen tid. Min övertygelse, att så verkligen var fallet, har blivit än mer befast, sedan jag genom Hemmers kritik nödgats ytterligare fördjupa mig i ämnet.

Jag skall dock först rätta och komplettera en uppgift, som jag lämnat i den föregående undersökningen. Jag uppger där (s. 74), att det äldsta kända exemplet på sängledningsceremonien i den katolska ritualen finns i *Rituale Dunelmense* från omkr. år 900. Det hade undgått min uppmärksamhet, att det finns ett avsevärt äldre belägg. I det s. k. *Sacramentarium gallicanum*, som anses ha tillkommit allra senast på 600-talet, sannolikt på Irland, finns det två böner under rubriken: »*Benedictio thalami super nubentes.*»²⁶ Den åldriga sedvänjan, som i visserligen förbleknade former levat kvar ända in i våra dagar, kan alltså föras ytterligare 2 à 300 år tillbaka i tiden.

²⁶ J. P. Migne, *Patrologiæ cursus completus*, tom. 72 (1849), s. 570. Jfr Georg Rietschel, *Lehrbuch der Liturgik* (1951) I, s. 264 samt G. F. Grath, *Svenska kyrkans brudvigsel* (1904), s. 33, not 1. — Jag begagnar tillfället att rätta tvenne felaktigheter i min uppsats i *Vetenskaps-Societetens årsbok 1951*. S. 99, rad 9 uppfraån står *Värmland*, läs *Dalsland*; s. 104, not 43, rad 3 står *Brömstad*, läs *Brönnestad*.

Varken för Hemmers eller min egen argumentering spelar emellertid detta förhållande någon roll.

Om man söker efter de inbördes relationerna mellan sängledningsceremonien och den kanoniska rätten, erbjuda de svenska landskapslagarna en naturlig utgångspunkt. Detta av två skäl. Det första skälet är, att Sverige kristnades så sent jämfört med sydligare germanska länder. Det andra är, att den behandlade rättsedvänjan ingenstädes är så rikt utformad som i de svenska landskapslagarna.

Man kan knappast anse Sverige i dess helhet som ett kristet land förrän under 1100-talets lopp. Härigenom har man en gräns bakåt i tiden. Tidigare kan man inte gärna räkna med något starkare inflytande från kanonisk rätt på den svenska äktenskapslagstiftningen.

Redan i den äldsta av landskapslagarna, den äldre Västgötalagen, möter oss sängledningen som en fast utbildad rättsakt. Denna lag är bevarad i en nedskrift från 1280-talet men anses ha blivit utarbetad omkr. 1220. Trots att Västergötland kristnades relativt tidigt, är det kristna inslaget i landskapslagarna ingenstädes så svagt som just i Ä. VgL.

De lagrum i Ä. VgL, där sängledningen förekommer, lyda: »Så skall giftermål sägas: så snart de komma samman på en bolster och under ett lakan, då äger hon tredjedel i boet och i morgongåva tre marker av hans lott» (GB 9: 2). »Vängåvorna äro ej (förvärvade) förr, än de komma båda på en bolster och under ett lakan (GB 2).²⁷

Också i övriga landskapslagar möter oss det gemensamma sänggåendet som en rättshandling av utomordentligt stor räckvidd. »Sedan de äro vigda och de gå båda uppenbarligen i säng samman, vare sig giftermål har skett eller ej, då har hon kommit till alla rättigheter hos honom och han har att både svara och kära för henne», säger ÖgL (GB 7). Skulle kvinnan dö, innan man och hustru kommit i säng samman, har mannen enligt samma lagrum ingen rätt till hennes egendom, även om alla andra formaliteter i fråga om fästning, vigsel och eventuellt giftermål iakttagits. Skulle kvinnan exempelvis avlida på vägen till brudgummens hem eller under själva bröllopsmåltiden, borde alltså hennes egendom gå tillbaka till hen-

²⁷ Beträffande detta lagrum se senast Gerhard Hafström, Vängåvan (Skrifter utg. av Institutet för rättshistorisk forskning, serie II, band 1, 1951), s. 161 ff.

nes egen släkt. Samma regel gäller, om den ene av makarna köpt jord och dör, innan de kommit i säng. Mannens målsmanskap trädde inte heller i kraft, förrän bruden kommit i säng med sin husbonde, säger bl. a. Helsingelagen. (Jfr för det föregående Carlsson, s. 61 ff.)

Går man till ceremonien, sådan den utformats av den katolska kyrkan i dess ritual, finner man ingenstades några antydningar om att den kyrkliga akten skulle ha haft några som helst rättsverknningar. Man finner inte heller några tecken till att kyrkan skulle ha eftersträvat att göra ceremonien till en rättsakt. Den var en benediktation, en välsignelseakt, och ingenting mer. Som redan nämnts voro mannen och kvinnan vid den kyrkliga sängledningsceremonien enligt ritualen båda passiva, det var endast prästen, som var aktiv. Ritualen står här i stark motsättning till vigselritualen, enligt vilka både man och kvinna voro aktiva genom att uttala sin vilja att taga den andra parten till sin äkta hustru resp. man.

Sängledningsceremonien nämnes som redan påpekats inte i den kanoniska rätten, man finner inte det minsta spår av den i landskapslagarnas kyrkobalkar. Detta senare förhållande är så mycket mer anmärkningsvärt, som alla övriga kyrkliga förrättningar, som stodo i samband med äktenskaps ingående eller barnsbörd (lysning, vigsel, kyrktagning efter vigsel eller barnsbörd, dop) på ett eller annat sätt omnämnas i landskapslagarnas kyrkobalkar. I varje fall mot slutet av medeltiden är sängledningen enligt vissa utländska ritual inte ens obligatorisk; ingenting omvittnar att den enligt kyrklig åskådning någonsin varit det (Carlsson, s. 77). Då den äntligen togs upp i kyrkorättsligt sammanhang i vårt land, i 1571 års kyrkoordning, har den i så ringa mån karaktär av rättsakt, att den inte heller här är obligatorisk. Det finns inte minsta skäl för att i likhet med Hemmer antaga, »att den kyrkliga akten småningom tillagts borgerliga rättsverknningar». Den kyrkliga akten var och förblev ur kyrkorättslig teoretisk synpunkt ingenting annat än en ceremoni, även om man naturligtvis måste tänka sig, att den kyrkliga och den världsliga akten i praktiken i många fall sammansmälte.

I skarp kontrast till kyrkans bristande intresse att göra sängledningen till en rättsakt står dess tidigt igångsatta, målmedvetna strävan att med uteslutande av det gamla germanska giftermålet göra vigseln till en rättshandling, detta i god överensstämmelse med

dess allmänna tendens att eliminera lekmannainflytandet från dess institutioner. Det står likaså i god samklang med kyrkans målsättning, att sängledningen skulle finnas kvar men endast som en välsignelseakt utan rättslig betydelse.

Låt oss nu acceptera Hemmers uppfattning, att sängledningen som rättsakt uppkommit under inflytande av den romersk-katolska kyrkan! Man kommer då fram till följande egendomliga resultat.

Det är ett faktum, att det i Sverige skulle dröja mer än ett halvt årtusende, innan det lyckades kyrkan att slutgiltigt bryta ner ättesamhällets former för ingående av äktenskapsavtal och ersätta dessa med den kyrkliga vigseln. Vid tiden för landskapslagarnas tillkomst hade man inte hunnit längre än att en enda av lagarna, Östgötalagen, gjort vigseln obligatorisk, och inte ens i denna lag hade man förmått helt uttränga det gamla giftermålet, vilket, som redan nämnts, i princip var gällande ända till 1734.

Ur kyrkans synpunkt måste det betecknas som ett misslyckande, att de motspänstiga svenskarna i så stor utsträckning försummade vigseln. Att man också kände det som ett misslyckande, framgår av de klagomål, som från kurians sida höjdes över att svenskarna ingingo äktenskap på barbariskt sätt utan kyrkans välsignelse; medeltiden igenom nödgades de kyrkliga myndigheterna inskräpa vikten av att förordningarna angående lysning och vigsel efterlevdes.²⁸

Men i ett avseende skulle kyrkan — om man utgår från Hemmers teori — ha lyckats åstadkomma en fullständig revolution på äktenskapsrättens område. Av det ursprungligen rättsligt betydelselösa sänggåendet skulle kyrkan ha skapat en religiös akt, som under dess inflytande med förbigående av vigseln och alltså tvärt emot dess egna intentioner skulle ha utbildats till en i den världsliga (men icke i den kyrkliga) rätten fast förankrad rättshandling! Med tanke på den relativt korta tid, som förflutit mellan Sveriges kristnande och äldre Västgötalagens tillkomst, måste denna utveckling i sanning betecknas som häpnadsväckande, så mycket mer om man tar hänsyn till den konservativa tendens, som otvivelaktigt är utmärkande för den svenska medeltidsrätten.²⁹

²⁸ G. F. Grath, a. a., s. 6.

²⁹ Gentemot Wikmans uppfattning, att bilägret ursprungligen skulle ha varit förbundet med copula carnalis och först senare utvecklat sig till en symbolisk handling, gör Hemmer gällande, att denna mening inte kan vara riktig, åtmins-

Går man till utomsvenskt område, finner man, att Hemmers teori också här leder till egendomliga konsekvenser. I Frankrike var sängledningen som benediktionsakt vida spridd under medeltiden (Carlsson s. 74, not 51). Hur kan man då förklara, att den inte här liksom i de nordiska länderna och i Tyskland genom den kanoniska rättens inflytande fått borgerliga rättsverkningar? Utgår man däremot ifrån att den varit en ursprungligen germansk rättsakt, som av kyrkan accepterades som välsignelseakt, får dess spridning i Frankrike en naturlig förklaring genom de katolska ritualens universella karaktär.

I sitt för äldre nordgermansk äktenskapsrätt grundläggande arbete *Verlobung und Hochzeit* lämnar Karl Lehmann en redogörelse för den norsk-isländska rättens stadgande angående sängledningsceremonien, som ägde rum i samband med bröllopet. Han skriver: »Die Bettbeschreitung ist nach ihm (den norsk-isländska rätten) der Moment, an welchen sich die persönliche und güterrechtliche Seite der Ehe anknüpft.» Han lämnar därefter en rad belägg ur lagarna och de isländska sagorna på det gemensamma sänggåendets rättsliga betydelse och fortsätter: »Das Eindringen des kanonischen Rechts hat diese Auffassung nicht nur nicht zerstört, sondern vielmehr zugespitzt, indem es der Hochzeit als ehevollendender Act das Element der Förmlichkeit nahm und somit nur die copula carnalis übrig liess.»³⁰

Det hör till saken, att varken lysning eller vigsel nämnas i de isländska lagarna, inte heller i sagorna; på samma sätt förhåller det sig med de äldsta norska lagarna. Lehmann har under sådana förhållanden ansett det så självklart, att sängledningen är äldre än den kanoniska rättens inträngande på Island och i Norge, att saken inte ens behöver diskuteras. Och det behöver den knappast heller. Att

tone inte för Nordens del. Hemmer fortsätter (s. 338): »Bilägret förekommer där (i Norden) såsom rättsakt enbart i formen av ett sänggående redan på ett så tidigt stadium (västnordiska källor), att det i betraktande av kristendomens sena införande i Norden inte kan antagas vara produkten av en sådan utvecklingsprocess som den av Wikman förutsatta, vilken säkert hade krävt en ansevärd tid. En sådan skulle i varje fall förutsätta att kyrkan redan en ganska kort tid efter kristendomens införande i Norden i ett genomgripande avseende förmått omgestalta den gamla inhemska äktenskapsrätten, vilket är otänkbart.» Samma argument kunna återopas gentemot Hemmers egen mening, att sängledningen som rättsakt skapats av den katolska kyrkan.

³⁰ Karl Lehmann, a. a., s. 80 ff.

exempelvis Stadarhólsbók — liksom för övrigt också äldre Västgöta-lagen — inte nämner vigseln men knyter äktenskapets rättsverkningar till sängledningen, är enligt mitt förmenande ett tillräckligt bindande bevis för att rättsakten uppkommit oberoende av den kanoniska rätten.³¹

*

Sängledningen bör ses mot bakgrunden av den eminenta betydelse, som brudens högtidliga överförande från det gamla till det nya hemmet sedan urminnes tider haft hos folk av skilda stammar. Så har det varit också i Sverige, och det är inte utan skäl Lehmann i sitt tidigare citerade arbete (s. 83) urskiljer tre juridiskt betydelsefulla moment vid bröllophögtidligheterna: giftermålet, brudens hemförande och bestigandet av den äkta bädden. Man skulle också kunna säga, att bestigandet av den äkta bädden är det sista momentet i brudens överförande från det gamla till det nya hemmet. Det är ganska naturligt, att brudfärden och överlämnandet av bruden till mannen ansågos fullbordade först i det ögonblick, då makarna intagit den gemensamma bädden.

Det finns i svensk landskapsrätt en flock, som är belysande för denna hemfärdens åldriga karaktär, för övrigt ett av de allra intressantaste stadgandena i medeltidslagarnas äktenskapsrätt. För att visa hur organiskt sängledningen ansluter sig till hemfärden, återges lagbudet i sin helhet. Det är hämtat ur Dalalagen GB 2 och lyder:

»Nu är bröllopsöl bryggt och mannen tillreder sin brudfärd. Den förste är brudgummen, den andra är bruden, den tredje brudfrämman, den fjärde redomannen, den femte, den sjätte och den sjunde äro brudsvennerna. Dessa äro alla lysta i frid (påssum äru hälghion). Om någon missfirmar dem under denna färd genom sår eller strid eller dråp, skola böterna vara dubbelt så höga som annars. De som rida bruden till mötes, skola föra henne hem och svara för all skada, till dess hon kommer på bolster och lakan; då har bruden kommit i sin mans vård. Blir bruden dräpt i fridlyst säte (i hälghum sätum), då skall för henne gäldas i böter åttio marker, för ofödd son fyrtio marker, för ofödd dotter åttio marker. Dessa böter skola skif-

³¹ En så framstående kännare av kanonisk rätt som Joseph Freisen (Die katholischen Ritualbücher, s. 150) anser, att bilägret är en ursprungligen germansk rättsakt, som kyrkan »in den Kreis ihrer Mitwirkung zog».

tas i tre lotter: en lott tager konungen, en annan målsäganden, den tredje hundaret.»

Något kristet tänkesätt präglar inte detta lagrum. Där talas varken om kyrka, präst eller vigsel, men däremot om »hälghum sätum»,³² det heliga sätet, brudsätet, brudens fridlysta plats under den högtidliga akt — giftermålet — då hon av sin giftoman överlämnades till brudgummen.³³ De förhöjda böterna för ofödd son och ofödd dotter bottna inte heller i kristen livssyn med dess jämlikhetsprinciper men väl i urgamla germanska föreställningar, att kvinna i fruktbar ålder hade ett högre värde än den som inte längre kunde föda barn. Enligt äldre germanska lagar skulle nämligen för dråp å kvinna, som ännu kunde föda barn, högre böter erläggas än för kvinna, som av åldersskäl var steril. Under graviditeten stegrades böterna till dubbel eller tredubbel mansbot, bestämmelser, som finnas också i svensk landskapsrätt.³⁴

I det lagrum i Södermannalagen, som motsvarar det ur Dalalagen ovan återgivna, finnas bestämmelser om hur böterna för dråp å brud skulle fördelas; de äro av stort intresse, då det gäller att belysa den rättsuppfattning, som här tagit sig uttryck. Böterna för kvinnan personligen skulle fördelas sålunda, att hennes närmaste frände skulle få hälften (andra hälften till konung och hundare). Brudgummen fick alltså ingen del av dessa böter. Men av böterna för ofödd son och ofödd dotter, önskebarnen, som de kallas, skulle hälften gå till brudgummen och ingenting till brudens fränder. Mannen var

³² Fsv. *helagher*, adj., *helig* är ett samgermanskt ord, som finns belagt redan i gotiskan och går tillbaka till ett germ. **hailaga*. Se Friedrich Kluge u. Alfred Götze, *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*, 1951, s. v. *heilig*. Jfr subst. *hālgh* (hälgh hion). Orden ha alltså ursprungligen inte haft något med kristendomen att göra.

³³ Om brudens plats i brudsätet under giftermålet se Söderm. 1. GB 3, pr. samt Lizzie Carlsson, *Högsätet och hemfriden*, Rig 1935, s. 75 f.

³⁴ Ett flertal belägg ur äldre germanska lagar hos A. L. Reyscher, *Beiträge zur Kunde des deutschen Rechts*, Tübingen 1833, s. 77 samt hos Weinhold, a. a., I, s. 182 f. Enligt ÖgL Eds.b. 33 skulle för dråp å havande kvinna full mansbot betalas även för barnet; kunde det styrkas, att kvinnan var havande med tvillingar skulle dubbel mansbot erläggas utöver böterna för kvinnan; jfr UL Manhelgdsb. 11: 6, Bjärköarätten 14: 17 samt Gutal. 14: 6. — Eftersom det här gäller allmångermanska principer, som kommit till uttryck redan i den saliska lagen, kunna de inte förklaras genom en hänvisning till den svenska edsöreslagstiftningen med dess bestämmelser om kvinnofriden.

genom dråpet å bruden berövad själva möjligheten att få barn med henne och för denna kränkning skulle bot lämnas.³⁵

Denna förhöjda böteskala tillämpades, så länge bruden stod under brudsvennernas skydd och ansvar. Om kvinnan dräptes, sedan hon kommit i säng hos sin brudgum och det alltså var han, som ägde att ansvara för henne, bortfölla böterna för önskebarnen och därmed brudgummens andel i bötesbeloppet. Lagbudet är i sin mån ägnat att belysa uppfattningen, att bruden, först då hon kommit i säng hos sin husbonde, ansågs definitivt överlämnad till honom.

Om kristet tänkesätt haft något inflytande på dessa lagrum, så måste det ha varit i negativ riktning. Måhända under påverkan av den kristna läran om samma människovärde för alla ha de senare utmönstrats ur den gällande rätten. Efter allt att döma ha de här citerade lagbudet, vilka som helhet betraktade äro logiska och konsekventa, sina rötter i en tid, som ligger före kristendomen.

*

Enligt den här lämnade framställningen skulle landskapslagarnas bestämmelser om böter för önskebarnen, ofödd son och ofödd dotter, vara inhemska rätt, helt oberoende av kyrkligt inflytande. I sin avhandling Studier rörande straffutmätningen i medeltida svensk rätt (1928) har emellertid Hemmer givit uttryck åt en motsatt uppfattning, den nämligen, att dessa lagrum tillkommit under inflytande av kanonisk rätt.³⁶ Också härvidlag följer Hemmer Winroth.³⁷

Då frågan om dessa lagrums ålder och ursprung nära sammanhänger med motsvarande problem rörande sängledningen, skall den här tagas upp till diskussion. Eftersom Winroth i motsats till Hemmer icke motiverat sin mening, kommer den senares argumentering att läggas till grund för framställningen.

Böter för önskebarn utdömdes icke endast för dråp å brud utan enligt vissa landskapslagar också vid snöpning. Så stadgar exempelvis Dalalagen (Manhelgdsb. 7), att om en ogift man utsättes för en

³⁵ Södermannal. GB 3: 1; jfr Västmannal. ÅB 2: 1.

³⁶ Ragnar Hemmers i texten citerade arbete, s. 230 f.

³⁷ Anteckningar efter professor Winroths rättshistoriska föreläsningar i straffrätt. Genomsedda och bearbetade af professor Winroth, 1889, s. 135.

sådan ogärning, skall böter erläggas för ofödd son fyrtio marker, för ofödd dotter åttio marker och i sårabot fyrtio marker.³⁸

Samtliga bestämmelser, där önskebarnen nämnas — de må gälla snöpning eller dråp å brud — ha enligt Hemmers (resp. Winroths) uppfattning tillkommit under påverkan av kanonisk rätt. »Enligt denna bestraffas nämligen», säger Hemmer, »tillintetgörande av en mans alstrings- eller en kvinnas avlingsförmåga såsom dråp, s. a. s. på det kommande släktet». Det lagrum i den kanoniska rätten, som Hemmer stöder sig på är av följande lydelse: »Si aliquis causa explendæ libidinis vel odii meditatione homini aut mulieri aliquid fecerit, vel ad potandum dederit, ut non possit generare aut concipere vel nasci soboles, ut homicida teneatur.» (Om någon för att tillfredsställa sin lust eller sitt hat gör något mot en man eller en kvinna eller giver honom/henne något att dricka, så att han inte kan avla och hon inte koncipiera eller föda barn, en sådan person skall hållas för dråpare.)³⁹

Det återstår nu att undersöka, om det finns någon anledning att förutsätta, att denna bestämmelse påverkat svensk landskapsrätt i av Hemmer angiven riktning. För en dylik undersökning är det ändamålsenligt att först klarlägga den roll snöpningen spelade i landskapslagarnas straffrätt.

Snöpningen var ett svårt brott mot manhelgden och bestraffades i medeltidslagarna utomordentligt strängt. Den högsta lytesbot, som över huvud nämnes i den äldre Västgöotalagen,⁴⁰ hänför sig just till snöpningen, psykologiskt förklarligt på grund av skadans skymfliga karaktär. I den yngre Västgöotalagen räknas snöpningen till nidingsverken, vilka ådömdes de högsta böter, som lagen omtalar, 54 marker, under det att böterna för dråp utgjorde den jämförelsevis låga summan av 21 marker.⁴¹

Det är emellertid att märka, att i den yngre Västgöotalagen straffrättsligt ingen principiell skillnad förefinnes mellan snöpning och annan svår lemlästning, såsom avskärande av tungan, avhuggande av båda händerna eller båda fötterna eller utstingande av båda

³⁸ Liknande bestämmelser i ÖgL, Vådamålsb. 5, Södermannal., Manhelgdsb. 10, Västmannal., Manhelgdsb. 25:3.

³⁹ Corpus juris canonici ed. Richter et Friedberg, II, 1881, spalt 794.

⁴⁰ Ä. VgL, Sårab. 4:6.

⁴¹ Y. VgL, Urbotam. 2.

ögonen. I deras egenskap av nidingssverk måste de alla sonas med samma höga böter. Dessa skulle på vanligt sätt fördelas mellan målsäganden, konungen och häradet. Annorlunda förhöll det sig med stadgandena angående de s. k. styggelseverken, sedlighetsbrotten; dessa bestämmelser ha uppenbart tillkommit genom kyrklig påverkan, och dylika brott skulle sonas med böter också till biskopen.⁴²

Det finns under sådana förhållanden ingen anledning förutsätta annat än att Västgöotalagarnas straffrättsliga bestämmelser angående snöpfung återge den folkliga, inhemska rätten. Enligt det citerade lagrummet i den kanoniska rätten skulle ju skadegöraren mot en mans (resp. kvinnas) alstringsförmåga hållas som dråpare. Om detta lagrum influerat de svenska lagarna, borde det väl ha varit på så sätt, att full mansbot, varken mer eller mindre, utdömts för det åsyftade brottet. Men i Västgöotalagarna är ju straffet betydligt strängare än vid dråp.⁴³

Vi övergå nu till de lagar, där böter för önskebarnen nämnas i samband med snöpfung. Man finner då, att det i princip inte finns någon skillnad mellan dessa lagars och Västgöotalagarnas sätt att reagera mot vad som betraktades som en ur ättens synpunkt skändlig förbrytelse. Bötessummorna äro påfallande höga, ända upp till fyrdubbel mansbot. För den folkliga uppfattningen var en dylik förbrytare en niding, så mycket mer som hans lömska ogärning inte var resultatet av öppen strid. Med tanke på fornnordisk ätteåskådning och bondeuppfattning är det ganska självklart, att ett sådant dåd skulle betraktas som en större missgärning än ett dråp och bestraffas därefter.

Först i Upplandslagen, som ingenting nämner om önskebarnen, finner man i den flock, som handlar om »högsta sår», ett klart kyrkligt inflytande. Men här tillämpas vid straffutmätningen talionsprincipen, »öga för öga och tand för tand». Vad snöpfungen beträffar, tycks man dock ha ryggat tillbaka för ett strikt tillämpande av denna princip. Brottsligen skulle bestraffas genom att mista båda händerna. Det är alltså den mosaiska rätten och inte den kanoniska, vars krav kyrkans män lyckats genomdriva.⁴⁴

⁴² Ibid., Urbotam. 3, Kyrkob. 52 samt Schlyters edition av Y. VgL IV: 18.

⁴³ Skånel. 93 utdömer full mansbot för snöpfung men jämställ i likhet med yngre Västgöotalagen denna med annan svår stympning.

⁴⁴ UL, Manhelgdsb. 30. Dessa regler ha upptagits också av Helsingel., Manhelgdsb. 15.

Vad beträffar de lagrum angående dråp å brud, där böter utdömas för önskebarn, så är det ju här fråga om något helt annat än störande av kvinnans alstringsförmåga. Den diskuterade bestämmelsen i den kanoniska rätten förutsätter ju, att kvinnan (resp. mannen) gjorts steril men fortfarande lever, de svenska lagarna avse dråp å kvinnan.

Det finns inte någon anledning antaga, att den säregna utformningen av dessa lagrum med deras fiktion om böter för ofödda barn skulle spegla den kanoniska rättens idéer, som veterligen ingenstädes tagit sig ett sådant uttryck. I stället äro de att uppfatta som ett typiskt utslag av den livsuppfattning, som i så hög grad genomsyrar våra medeltidslagar: den gammalsvenske bondens omtanke om kommande släkten, om familjens och ättens fortbestånd.

Den här lämnade utredningen har givit till resultat, att allt talar för att bestämmelserna om önskebarnen återge inhemsk rätt, äldre än kristendomens inträngande i vårt land. Det finns emellertid ett skäl, som ensamt är tillräckligt för att kullkasta Hemmers här diskuterade teori om den kanoniska rättens inflytande. Detta skäl är, att lagrummet i den kanoniska rätten i själva verket måste tolkas på ett helt annat sätt än Hemmer gjort.

Enligt kanonisk rätt fanns det två olika orsaker till impotens; denna kunde dels bero på naturlig oförmåga, dels vara framkallad av djävulens ränker, den s. k. impotentia diabolica. Enligt gängse föreställningar, delade inte minst av kyrkans män, kunde denna sistnämnda åstadkommas på mångahanda sätt, exempelvis genom mat och dryck, ben från döda människor, trollsånger eller andra häxkonster.⁴⁵ I den saliska lagen finns ett lagrum, som direkt riktar sig mot dylika signerier.⁴⁶

Ett indicium för att det i själva verket är sådana trollkonster och

⁴⁵ Freisen, Geschichte des canonischen Eherechts, s. 336.

⁴⁶ Lex salica, herausgeg. von H. Geffcken, 1898, XIX:2. Lagrummet har följande lydelse: »Si quis mulier altera (Ϸ: alteri) mulieri maleficium fecerit (enl. en annan handskrift: »herbas dedit (Ϸ: dederit) bibere»; jfr den kanoniska rättens »ad potandum»), unde infantes non potuerit habere, solidos LXII cum dimidio culpabilis iudicetur.» Eftersom stadgandet i den kanoniska rätten tillkommit först på ett koncilium i Worms — obestämt vilket — är det säkerligen den saliska lagens bestämmelse, som är den äldsta. Den kanoniska rättens bestämmelser om impotentia diabolica äro sannolikt av jämförelsevis sent datum. Freisen, Geschichte des canon. Eherechts, s. 341.

alls inte något yttre våld, som avses med bestämmelsen i den kanoniska rätten, ligger redan i orden »ad potandum». Härtill kommer att stadgandet har en rubrik, som Hemmer egendomligt nog inte tycks ha observerat. Denna lyder: »Homicida est, qui facit vel dat sortilegia, vel venena sterilitatis» (den är en dråpare, som gör trollkonster eller giver giftdrycker, avsedda att framkalla sterilitet). Härav framgår ju otvetydigt, att lagrummet handlar om trolldomskonster, avsedda att framkalla sterilitet, impotentia diabolica, hos mannen eller kvinnan, och att den ingenting har att göra med snöpfung eller annat yttre våld.

Vilken roll denna impotentia diabolica spelade för sängledningseremonien kommer att belysas i annat sammanhang.

*

I min föregående uppsats om sängledningen har jag (s. 73 f.) behandlat ett exempel på rättsseden, som förtjänar att ytterligare uppmärksammas och insättas i ett större sammanhang. Det gäller det konciliebeslut i Würzburg 1330, enligt vilket en viss form av sängledning förbjöds. Beslutet lyder i översättning: »Om en dålig sedvänja. En avskyvärd sedvänja har insmugit sig på flera ställen i vår stad och i vårt stift, den nämligen, att sedan den ene maken avlidit före sängledningen, den överlevande bredvid båren på vilken denne varit placerad, låtit sig sängledas av några präster, som om båda varit levande.» Detta förbjöds av konciliet.⁴⁷

Innebörden i den förbjudna rättsakten är den, att änka, vars man avlidit efter vigseln men före sängledningen, tog plats intill båren med den döde mannen, varefter en präst förrättat sängledningen, som om båda varit i livet. Avsikten var att hustrun därigenom skulle få ankans rättsliga ställning.

⁴⁷ Originaltexten, tryckt i Joseph Hartzheim, *Concilia germaniæ, IV, Coloniae 1761*, s. 310, lyder: »De prava consuetudine. Detestanda consuetudo in locis plurimis nostræ civitatis & dioecesis, inolevit, quod uno conjugum ante inthronizationem mortuo, alter superstes cum mortuo juxta feretrum, in quo positus est, a nonnullis sacerdotibus, ac si ambo viverent, inthronizatur.» *Inthronizare* (*sponsam*) sammanställes av Du Cange i hans *Glossarium*, om också med en viss tvekan, med sängledningen. I det citerade aktstycket kan det emellertid knappast syfta på något annat, och så har det också tolkats av författare, som behandlat konciliebeslutet. Jfr Carlsson, s. 74, not 50.

Det var endast med stor tvekan jag i den nämnda uppsatsen tog upp detta, som det då föreföll mig, egenartade och bisarra belägg på rättsakten. Sedan dess har jag emellertid varit i tillfälle att taga del av en ännu otryckt avhandling av jur. kand. Per Edwin Wallén, *Process mot död man inom nordisk rätt*.⁴⁸ Mot bakgrunden av denna Walléns utredning kommer den i Würzburg förbjudna ceremonien i ny belysning och blir fullt förståelig.

Dödmansprocessen var föreskriven i såväl nordiska som andra germanska medeltidslagar och innebar, att den ena parten i målet, i regel svaranden, var en död man, vars döda kropp ursprungligen skulle vara närvarande vid tinget. I de svenska medeltidslagarna förekommer dödmansprocessen exempelvis, om en man blivit av den förfördelade äkta mannen ertappad på bar gärning vid äkten-skapsbrott i den senares äkta säng och därvid blivit dräpt. Den dräpte mannen, eventuellt sammanfjättrad med den brottsliga kvinnan, död eller levande, skulle föras till tinget, där den dräpte, om han blev fälld, skulle dömas ogill. De blodiga sängkläderna, »bolster och lakan», skulle som bevismedel mot svaranden företes vid tinget (jfr ovan s. 44).

Dödmansprocessen blomstrade i Tyskland just under 1300-talet⁴⁹ — den var ju vid denna tid också i Sverige gällande rätt — och det är med detta faktum som sängledningen med den döde mannen måste sammanställas för att bli begriplig. Sängledning med en död man är inte egendomligare än process mot en dräpt man, vars döda kropp i egenskap av svarande är närvarande vid tinget.

Om man tänker sig att i vårt land en brudgum blev dräpt efter bröllopsmåltiden omedelbart före det gemensamma sänggåendet,

⁴⁸ Denna Walléns avhandling ventilerades på docent Gerhard Hafströms rätts-historiska seminarium i Lund den 13 nov. 1953. Det är med jur. kand. Walléns benägna tillåtelse, som jag har begagnat mig av hans undersökning.

⁴⁹ H. Brunner, *Das rechtliche Fortleben des Toten bei den Germanen* (i *Deutsche Monatschrift des gesamten Lebens der Gegenwart*, Band XII, 1907, s. 18—32). Fotokopior av denna svåröverkomliga uppsats har ställts till mitt förfogande av jur. kand. Wallén. Brunner gör gällande, att seden, att änka gick ifrån arv och skuld genom att kasta nycklarna på graven, skulle innebära skilsmässa efter döden; härutinnan torde dock Brunner misstaga sig. Att kasta nycklarna på graven symboliserade urarva konkurs, ej skilsmässa. Att rättsseden ej kan avse skilsmässa framgår bl. a. av ett visserligen sent belägg i en bystadga från 1490 från Unterelsass, där den gäller också för andra arvingar än änka. Jfr Lizzie Carlsson, *Nyckeln som rättslig symbol*, Rig 1942, s. 93 ff.

måste det för hustrun ha varit ett hårt slag att helt oförskyllt ha blivit berövad den ekonomiska och rättsliga ställning, som hon annars skulle ha vunnit. Det är i en sådan situation man får tänka sig, att hon fullbordat äktenskapet genom att i vittnens närvaro taga plats vid den döde mannens sida och att detta godtagits som en rättslig handling. Huruvida sedvänjan funnits också i vårt land, veta vi emellertid ingenting om.

Hur har då ett dylikt rättsbruk kunnat uppstå? Trots att seden endast är känd genom detta enda belägg, ett kyrkligt aktstycke från 1300-talet, kan man omöjligan tänka sig, att den uppstått så sent och allra minst, att den har sina rötter i kristen sed och livsuppfattning. I konciliebeslutet kallas den ju »en avskyvärd sedvänja», och så måste den naturligt nog ha tett sig ur kyrkans synpunkt med dess lära om en förändligad tillvaro efter döden. Utan tvivel bottnar bruket i den germanska uppfattningen om den dödes fortsatta liv under i stort sett samma betingelser som tidigare. Om man inte utgår ifrån att sängledning tillsammans med den döde mannen går tillbaka till germansk hedendom, blir den omöjlig att förstå. Den i Würzburgkonciliets beslut nämnda seden styrker antagandet, att sängledningen är en ursprungligen hednisk sedvänja.⁵⁰

Att det urgamla uttrycket »bolster och blea» i de svenska landskapslagarna förekommer just i dessa båda fall, dödmansprocess och sängledning, är förvisso mer än en tillfällighet. Som ovan framhållits finns det också ett reellt samband mellan rättsakterna, utan tvivel beroende på att de båda äro från förkristen tid.

*

Jag har i min undersökning om sängledningen (Carlsson, s. 59) uttalat som min mening, att akten inte kan ha sina rötter i kristen sed, eftersom den fanns redan före kristendomen, och hänvisat till brukets förekomst hos judar, romare och indier. Det fanns för övrigt också hos de gamla grekerna.⁵¹ Detta uttalande avfärdar Hemmer i en not (s. 330) och menar, att sedens tidiga förekomst hos andra

⁵⁰ I likhet med tyska rättshistoriker, som tidigare behandlat ämnet, hävdar Wallén, att dödmansprocessen går långt tillbaka i germansk hedendom.

⁵¹ Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (1913), s. v. *Hochzeit*.

folk saknar betydelse för forngermansk rätt. Jag kan härvidlag inte följa Hemmers tankegång.

För en förutsättningslös granskning måste det faktum, att bruket fanns redan före kristendomen vara av den största betydelse, då det visar, att sedvänjan kan ha kommit till de germanska folken på andra vägar än genom kyrkan. Hemmer tycks visserligen mena, att bruket fanns hos de germanska folken redan före den kanoniska rättens inträngande men att det varit rättsligt betydelselöst. Det skulle med andra ord endast ha varit fråga om en ceremoni.

Men i de förkristna exempel, som finnas på sedvänjan, understrykes vikten av att bestigandet av den äkta bädden skedde i vittnens närvaro.⁵² Därav framgår ju utan vidare, att bruket hade en rättslig karaktär. Det fanns alltså som rättsakt redan före kristendomen. Man kan för övrigt ifrågasätta det berättigade i att med tillämpning av moderna doktriner draga upp skarpa gränslinjer mellan rättsakt och ceremoni, då det gäller folk mera ursprungliga och mindre reflekterande än nutidens människor och själva säkerligen i många fall omedvetna om skillnaden mellan rätt och sed — man skulle kunna tillägga mellan rätt, sed och kult.⁵³ Ty som i det följande skall visas, lär det nog inte vara något tvivel om att sängledningsceremonien ursprungligen varit en kulthandling.

Då man söker svaret på frågan om ceremoniens ålder och ursprung, visar sig en jämförelse mellan formerna för äktenskapsavtal, sådana de framställas i fornindiska brölloppshymner och bröllopsritual å ena sidan och germansk rätt, framför allt de svenska landskapslagarna, å den andra, givande. De fornindiska litterära verk, det här är fråga om, äro av olika ålder; i förevarande sammanhang räcker det att konstatera, att samtliga äro från förkristen tid.⁵⁴

Enligt de svenska landskapslagarna var det flickans giftoman, i

⁵² Leopold v. Schroeder, Die Hochzeitsbräuche der Esten und einiger anderer finnisch-ugrischer Völkerschaften, in Vergleichung mit denen der indogermanischen Völker (Verhandl. d. gel. estn. Gesellschaft zu Dorpat, Bd 13 1888), s. 318.

⁵³ Jfr Karl Olivecrona, Döma till konung, 1942, s. 16: »Det finns icke hos de gamla nordborna några 'sociala' eller 'rättsliga' föreställningssfärer, som genom vattentäta skott skulle vara avskilda från den religiösa.» Uttalandet torde få anses gälla för äldre kulturstadier överhuvud taget. Jfr också Bernhard Rehfeldt, Begriff und Wesen der Rechtssymbolik, Studium generale 1953, s. 288 ff.

⁵⁴ Om fornindiska brölloppsseder se E. Haas, Die Heirathsgebräuche der alten

första hand hennes far, som ägde att gifta bort henne. Var fadern död, övergick denna skyldighet till annan nära anförvant enligt en i lag fastställd ordningsföljd. Samma principer tillämpades i den fornindiska äktenskapsrätten, även om ordningsföljden för giftomannaskapet är något annorlunda.⁵⁵ Liksom i germansk rätt var det för giftomannen inte endast en rättighet utan en plikt att gifta bort flickan. Om en indisk flicka i tre år varit giftasvuxen utan att giftomannen under denna tid ordnat äktenskap för henne, ägde hon att fritt förfoga över sitt giftermål och giftomannen hade förlorat sin rätt över henne.⁵⁶ Man kan härmed jämföra den ovan (s. 54) citerade bestämmelsen i isländsk rätt, att en flicka, vars giftoman avvisat två godtagbara friare, ägde att bortfästa sig själv.

Giftermålsproceduren inleddes ju i de svenska landskapslagarna med frieriet. På samma sätt var det i Indien, där friaren företrädde av bönemän. I de svenska landskapslagarna omtalas visserligen inte några bönemän, snarast förefaller det, i varje fall i äldre Västgötalagen (GB 2), som om friaren personligen framförde sitt frieri. Att seden med bönemän funnits under medeltiden också i vårt land, är dock så gott som säkert, eftersom den dels fanns i andra germanska länder vid denna tid,⁵⁷ dels finnes belagd i Sverige i slutet av 1500-talet.⁵⁸ I Indien var det nära anförvanter till friaren, som uppträdde som dennes förespråkare;⁵⁹ på samma sätt var det exempelvis på Island.

Inder, nach den Grihyasûtra och A. Weber, Vedische Hochzeitssprüche. Dessa båda arbeten äro tryckta i Indische Studien herausg. von A. Weber, V (1862), i det följande citerade Weber V. Se även M. Winternitz, Das altindische Hochzeitsrituell (Denkschriften der kaiserl. Akademie d. Wissenschaften, Phil.-Hist. Classe, 40, Wien 1892). B. W. Leist, Alt-arisches Jus gentium, Jena 1889. Eduard Hermann, Die Eheformen der Urindogermanen (Nachrichten v. d. Gesellschaft d. Wissensch. zu Göttingen, Philolog.-Hist. Klasse, N. F., Fachgruppe III, Bd 1, Berlin 1934).

⁵⁵ Enligt ÖgL GB 5 skulle den närmaste fränden på fädernet i första hand komma in fråga som giftoman; så var också förhållandet i fornindisk rätt. Leist, a. a., s. 135.

⁵⁶ Leist, a. a., s. 135 f.

⁵⁷ Karl Weinhold, a. a., I, s. 284 ff.

⁵⁸ Svenska akademins ordboks äldsta belägg på ordet böneman är från år 1596. — Från Varend omtalas år 1609 ett frieri genom bönemän, som »gjorde sin bön, som sedvanligt är». Kinnevalds härads domböcker, Göta hovrätts arkiv, Jönköping, ^{15/10} 1609. Docent Gunnar Hedströms avskrifter.

⁵⁹ Weber V, s. 291 f.

Accepterades friaren, följde trolovningen. Någon direkt motsvarighet till den svenska fästningsstämman tycks dock inte ha funnits i Indien. Desto större överensstämmelse föreligger emellertid mellan de båda ländernas bröllophögtidligheter. I Indien voro dessa visserligen till övermått uppfyllda av allehanda offer och andra kulthandlingar, men de yttre formerna voro i stort sett desamma som hos våra förfäder.⁶⁰

Bröllopsfesten inleddes med att brudgummen infann sig i sin tillkommandes hem för att avhämta henne. Här ägde överlämnandet av bruden rum. Trots att en brahman var närvarande under samtliga högtidligheter för att förrätta de talrika kulthandlingarna, var överlämnandet av bruden en rent borgerlig akt och i Indien liksom hos oss var det giftomannen, som förrättade vad som i de svenska lagarna kallas för giftermålet. Till och med den formel han uttalade är nästan identisk med inledningsorden till den fornsvenska giftermålsformeln. I Sverige yttrade giftomannen: »Jag giver dig min dotter etc.» I Indien hette det på ungefär följande sätt: »Jag giver dig N. N. av den och den släkten och den och den familjen denna flicka av den och den släkten och den och den familjen och med namnet N. N.»⁶¹ Med tanke på den utomordentliga betydelse det hade i Indien, att brud och brudgum tillhörde samma kast, är det naturligt, att släkt och familj nämnas.

Överlämnandet av bruden bekräftades genom att giftomannen lade samman brudens och brudgummens händer.⁶² Härmed kan man jämföra det i lag (Å. VgL GB 2) föreskrivna handslaget vid den svenska fästningen.

Sedan bruden sålunda givits till brudgummen, följde omedelbart en ceremoni, varigenom hennes hemgift av fadern-giftomannen överräcktes; enligt en av dessa bröllopsånger bestod hemgiften av guld och nötboskap.⁶³ Också i Sverige skedde överlämnandet av den lagstadgade hemgiften i samband med giftermålet (Å. VgL GB 9).

⁶⁰ Säkerligen har också i vårt land bröllophögtiden varit förbunden med kulthandlingar, även om detta naturligt nog inte kommer till synes i lagarna. Jfr nedan s. 79 f. om bröllopsbad och brudsten.

⁶¹ Weber V, s. 310. Också i Persien överlämnades bruden till brudgummen under uttalande av en liknande formel. Hermann, a. a., s. 60.

⁶² Weber V, s. 310 f.

⁶³ Ibid., s. 311.

Sedan festligheterna i brudens hem avslutats, följde den högtidliga brudfärden, brudens överförande till brudgummens hem, som ägde rum under allehanda ceremonier.⁶⁴ Slutligen skedde i det nya hemmet bestigandet av den äkta bädden i vittnens närvaro.⁶⁵

Att denna överensstämmelse mellan fornindiska och fornsvenska bröllopsritual skulle bero på tillfälligheternas spel, lär svårligen kunna hävdas. Någon annan slutsats än att de båda ha ett gemensamt indoeuropeiskt ursprung, kan man knappast komma fram till. Men i så fall är också intagandet av den äkta bädden som legal handling av samma ursprung som övriga former för äktenskaps ingående. Att göra någon skillnad mellan exempelvis giftermål och sängledning i fråga om ålder och ursprung, är inte motiverat. De äro båda uråldriga.

Förutom denna form för äktenskapets avslutande finns det också andra påfallande likheter mellan indiska och svenska, allmängermanska eller indoeuropeiska bröllopsseder, av vilka de viktigaste här i korthet skola beröras.

I Indien skulle bruden före bröllopet badas, en handling, som var av rituell karaktär. Också i Sverige liksom i andra länder spelar brudbadet en framträdande roll långt fram i nya tiden, och att det en gång också här varit en kulthandling, är otvivelaktigt.⁶⁶

En av de viktigaste riterna vid ett fornindiskt bröllop var brudens beträdande av brudstenen. Om också inte i alldeles samma former ha liknande handlingar spelat en stor roll i de germanska länderna och levat kvar långt in i nya tiden. I Sverige finnas talrika brudstenar bevarade, vanligen placerade framför kyrkan; Hyltén-Cavallius omtalar, hur det var brukligt, att hela bröllopsskaran vid framkoms-

⁶⁴ Ibid., s. 327 ff.

⁶⁵ Ibid., s. 209, 278, 401, 404. Winternitz, a. a., s. 92. — Weber, Haas, Winternitz och Schroeder (a. a., s. 318) äro samtliga av den uppfattningen, att sängledningsceremonien är en indoeuropeisk sedvänja och att den fornindiska seden är identisk med det gammalgermanska rättsbruket. Jfr också O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Alterskunde*, 1917—1929, s. v. *Heirat*.

⁶⁶ Om brudbadet i Indien jfr Weber V, sidohänvisningar å s. 411 samt Hermann, a. a., s. 63. Om brudens bad som rituell handling i Sverige se Lizzie Carlsson, *Om bad och badstugor i äldre tid*, Rig 1947, s. 131. Olaus Magnus' där återgivna skildring av hur kvinnorna återvände från brudbadet smyckade med kranisar på huvudet, kan jämföras med liknande seder i det moderna Indien, jfr Winternitz, a. a., s. 47.

ten till kyrkan högtidligt red tre varv runt en dylik sten.⁶⁷ »Stå på heta stenen» betyder än i dag i småländsk dialekt »gifta sig».

En annan viktig fornindisk kulthandling var, att bruden tre gånger skulle föras runt en eld, som var tänd bredvid stenen. Denna sedvänja är känd, visserligen inte från Sverige, men från andra länder.⁶⁸

Seden att brudparet skulle iakttaga tre nätters sexuell avhållsamhet, i Sverige mest känd under namnet Tobiasnätterna i anslutning till Tobias' bok, fanns också i indisk bröllopsritual.⁶⁹ Bruket är alltså äldre än Tobias' bok (som anses ha tillkommit tidigast i andra århundradet f. Kr.).

*

Sängledningens djupaste innebörd belyses på ett utomordentligt sätt i en av Vedasångerna.⁷⁰ Då brud och brudgum bestego den äkta bädden, reciterade den närvarande brahmanen vissa formler, enligt vilka virginitetens gudinna uppmanades att vika och de nygifva att avla barn tillsammans.

Man bör komma ihåg, att för forna tiders människor äktenskapets A och O var barnalstringen. Ett barnlöst äktenskap betraktades som en stor olycka. Att onda makter kunde förhindra en lyckosam äktenskaplig förening var en realitet att räkna med; det är mot bakgrunden av dylika föreställningar man har att se sängledningen. Den var inte endast en legal akt, den var också en kulthandling.

Hos romarna fördes bruden av pronuban, »brudfrämman», till brudsängen, lectus genialis, som betraktades som helig och vid bröl-

⁶⁷ Gunnar Olof Hyltén-Cavallius, *Wärend och wïrdarne*, 1921—22, II, s. 309. — Om brudstenar se John Meier, *Ahnengrab und Brautstein*, Halle 1944. En sannolik förklaring till uttryck sådana som »heta stenen» ger John Meier, *Ahnengrab und Rechtstein*, 1950, s. 71. — En parallell till brudens beträdande av brudstenen är konungens placering på den heliga stenen, säkerligen också den en uråldrig sedvänja; jfr Karl Olivecrona, a. a., s. 28 samt Meier, *Ahnengrab und Rechtstein*, s. 91 ff.

⁶⁸ Weber V, sidohänvisningar å s. 411; Weinhold, a. a., I, s. 352, 380. Ernst Samter, *Familienfeste der Griechen und Römer*, 1901, s. 20 ff.

⁶⁹ Weber V, s. 325. — Om överensstämmelsen mellan de indoeuropeiska folkens brölloppsseder jfr förutom ovan citerade arbeten också O. Schrader, a. a., s. v. *Heirat*.

⁷⁰ Weber V, s. 209 ff.

lopet vigdes åt hemmets skyddsgud, dess genius (varav namnet genialis). Vid sängledningen anropades ett flertal gudomligheter, som skulle befordra ett lyckosamt resultat av mannens och kvinnans naturliga förening.⁷¹ Roskildemanualets ritual för sängledningen, där prästen anropade den allsmäktige Guden, att han skulle hålla onda andar borta från brudkammaren (Carlsson s. 79), visar, att kyrkan i själva verket uppträdde som arvtagare till den mytiska åskådningen. Genom böner, psalmsång och religiösa ceremonier skulle brudparet skyddas mot den hotande faran, den av djävulen och hans anhang framkallade impotentia diabolica.

Meningen med sängledningen var alltså ursprungligen att ställa makarnas fruktsamhet under gudarnas hägn, den var en fruktbarsrit, och såsom sådan fortlevde den i själva verket också i kristen förklädnad. Medeltiden igenom innehöllo också i Sverige brukade sängledningsritual en bön, att brudparet måtte föröka sig. Och även sedan den lutherska kyrkan i Olaus Petri handbok av år 1529 utmönstrat denna bön, fortlevde i traditionen föreställningen, att avsikten med den religiösa ceremonien var, att mannen och kvinnan skulle föröka sig, en föreställning, som i folkliga kretsar levat kvar ända in i modern tid (Carlsson, s. 103).

*

Den här lämnade utredningen har till alla delar styrkt de resultat, som den föregående undersökningen kommit fram till: sängledningen har som rättssed funnits i vårt land redan före kristendomen. Det finns i själva verket i landskapsrätten inte ett enda indicium, som talar för att rättsakten tillkommit under inflytande av kanonisk rätt; allt tyder på att den varit en inhemsk, folklig sedvänja, som kyrkan tagit i sin tjänst i Svergie liksom tidigare på andra håll i Europa. En fördjupad granskning har likaså styrkt antagandet, att akten har sina rötter i den indoeuropeiska forntiden. Om inte alla tecken bedraga, var sängledningen en hednisk borgerlig-rättsakt och blev en kristen ceremoni.

⁷¹ A. Rossbach, Untersuchungen über die römische Ehe, Stuttgart 1853, s. 309, 329. L. Preller, Römische Mythologie, 1881, II, s. 196, 218 f.

Efterskrift

Sedan ovanstående undersökning uppsatts i ombrudet korrektur, har ytterligare ett belägg på rättsleden påträffats av sådant intresse, att det förtjänar ett kort omnämmande. Det är hämtat ur handlingarna till den beryktade äktenskapsprocessen mellan änkan Helleka och en stockholmsborgare. I laga ordning hade kontrahenterna 1414 ingått trolovning, men endast några dagar därefter ångrade sig Helleka och sökte med stöd av ärkebiskop Jöns Gerekesson få förbindelsen bruten. Fästmannen vägrade emellertid, vädjade till kurian och vann omsider målet. Dessförinnan hade emellertid Helleka, påverkad av ärkebiskopen, troluvat sig med en viss Gottschalk. Denne rustade till bröllop och borgmästaren i Stockholm Johan Westfal vände sig till en stockholmspräst och försökte, då intet annat hjälpte, under hotelser tvinga honom att förrätta vigseln. Han vägrade och Helleka, som redan var på väg till kyrkan, måste återvända hem »non benedicta». Icke desto mindre — heter det — blev Helleka tillsammans med Gottschalk samma kväll av den nämnde borgmästaren utan kyrklig välsignelse förd till brudsängen (eodem sero per dictum proconsulem ipsa Hillecha cum dicto Godscalco fuit sine benedictione ad sponsalem thalamum apportata). Trots att någon vigsel ej förekommit, blevo alltså de trolovade sängleda av borgmästaren och levde därefter ett år tillsammans som äkta makar. Denna skildring är det äldsta hittills kända svenska exemplet på rättsleden (Svenskt diplomatarium fr. 1401, III, nr 2661; G. Djurklou i Historisk tidskrift 1894, s. 194 ff.).

ZUSAMMENFASSUNG

In einer im J. 1952 erschienenen Schrift hat Professor Ragnar Hemmer, Helsingfors, einige kritische Bemerkungen gegen eine von mir in dieser Publikation kurz vorher (1951) veröffentlichte Untersuchung »Sängledning. Hednisk-borgerlig rättsakt och kristen ceremoni» gerichtet. Diese Schrift Hemmers veranlasst mich, das Thema noch einmal zur Behandlung aufzunehmen.

Ich möchte eine Bemerkung vorausschicken. Der in Rede stehende Rechtsakt wird in der deutschen Literatur gewöhnlich »Beilager» genannt; Hemmer braucht seinerseits das entsprechende Wort »biläger». Ich habe statt dessen das Wort »sängledning» (Bettbeschreitung) gewählt. Ich finde diese Benennung, die schon in der mittelalterlichen schwedischen Sprache belegt ist, zweckmässiger, u. a. weil es sich hier ohne Zweifel nur um einen symbolischen Akt handelt, der die »copula carnalis» nicht voraussetzt.

Betreffend ein zentrales Problem, die Frage des gegenseitigen Ver-

hältnisses zwischen dem germanischen Recht und der römisch-katholischen Kirche hinsichtlich der Bettbeschreitung, ist Hemmer ganz anderer Meinung als ich. Ich habe als meine Auffassung ausgesprochen, dass die Bettbeschreitung als Rechtsakt bei den germanischen Völkern schon vor dem Christenthum vorhanden gewesen sei und dass die Kirche diese heidnische Sitte akzeptiert und daraus eine religiöse Zeremonie, die *Benedictio thalami*, gemacht habe. Hemmer aber meint, dass die Bettbeschreitung als Rechtshandlung unter dem Einfluss der Kirche erst nach dem Eindringen des Christenthums und des kanonischen Rechts entstanden sei.

Um diese seine Meinung zu beweisen, stellt Hemmer die These auf, dass die Frau im germanischen Recht nur Objekt der Eheschließung gewesen sei: sie wurde dem Bräutigam bei der Brautgabe (Brautübergabe, »giftermålet») an die Hand gegeben. Bei der Bettbeschreitung aber war sie — nach Hemmer — eine freiwillig handelnde, mit dem Manne gleichgestellte Partei. Dieses sollte darauf hindeuten, dass der Akt ein im germanischen Rechtssystem fremdes Element gewesen und durch den Einfluss der Kirche entstanden sei.

Eine Untersuchung über die ältesten Belege der Bettbeschreitung zeigt aber, dass die Frau keineswegs eine freiwillig handelnde, mit dem Manne gleichgestellte Partei war. Wie sie bei der Brautgabe durch den Verlober (den gesetzmässigen Geschlechtsvormund) dem Bräutigam übergeben wurde, wurde sie bei der Bettbeschreitung vom Verlober zum Brautbett geleitet und in das Bett gesetzt: sie war nur Objekt. Von methodisch-prinzipiellem Gesichtspunkt aus kann man übrigens in Frage stellen, ob es berechtigt ist, diese moderne formaljuridische These — die Frau sei im germanischen Eherecht nur Objekt — als Beweismittel zu brauchen. Sie ist nämlich eine Regel mit vielen Ausnahmen.

Sucht man nach den Beziehungen der Bettbeschreitung zum kanonischen Recht, bilden die schwedischen Provinzialgesetze einen natürlichen Ausgangspunkt, und zwar aus zwei Ursachen: die erste Ursache ist, dass Schweden im Vergleich mit südlichen germanischen Ländern so spät zum Christenthum bekehrt wurde. Hierdurch bekommt man eine Zeitgrenze. Die andere Ursache ist, dass die Rechtsitte nirgends so reich ausgestaltet worden ist wie im schwedischen Recht.

Erst im Laufe des zwölften Jahrhunderts kann ein stärkerer Ein-

fluss der römisch-katholischen Anschauung auf die schwedische Ehegesetzgebung in Betracht kommen. Im älteren westgöthischen Recht, das um das Jahr 1220 ausgearbeitet wurde, erscheint aber die Bettbeschreitung schon als eine fest ausgebildete Rechtshandlung mit weitgehenden Konsequenzen. Das kirchliche Aufgebot und die Trauung werden dagegen gar nicht genannt. Ebenso verhält es sich mit den ältesten norwegisch-isländischen Gesetzen und mit den alt-nordischen Sagen, denen Aufgebot und Trauung völlig unbekannt sind, während sie die güterrechtlichen Wirkungen der Ehe an die Bettbeschreitung anknüpfen.

Aus den erwähnten Tatsachen ergibt sich der selbstverständliche Schluss, dass die Bettbeschreitung als Rechtshandlung bei den nordischen Völkern älter als ihre Bekehrung zum Christenthum ist.

Beim Suchen nach dem Alter und Ursprung der Rechtsitte zeigt sich ein Vergleich zwischen altindischen Hochzeitsbräuchen und germanischem Recht, vor allem dem Eherecht der schwedischen Provinzialgesetze, aufschlussreich. In Schweden wie in Indien wurde der Heiratshandel durch die Brautwerbung und die Verlobung eingeleitet. Darnach kam der feierliche, zivilrechtliche Akt, die Brautgabe, durch welche die Braut von ihrem Vater-Verlober unter Ausspruch einer Formel dem Bräutigam übergeben wurde. Sogar die einleitenden Worte der schwedischen Formel sind so gut wie identisch mit der entsprechenden altindischen (»Ich gebe dir meine Tochter« ...). Die Heimführung der Braut aus dem elterlichen Haus in die Wohnung des Ehegatten schloss sich dann der Brautgabe an. Der letzte ehebegründende Akt war in Schweden wie in Indien das Beschreiten des Brautbettes vor Zeugen.

Dass diese Übereinstimmung zwischen schwedischen und altindischen Hochzeitsritualen nur ein Spiel der Zufälle sei, darf kaum behauptet werden. Die einzige Erklärung ist, dass sie gemeinsamen indogermanischen Ursprungs sind. Daraus folgt, dass die Bettbeschreitung als Rechtshandlung ebenso uralt ist wie z. B. die Brautgabe.

Ohne Zweifel war die Bettbeschreitung ursprünglich ein Fruchtbarkeitritus, der die Fruchtbarkeit der Gatten unter den Schirm der Götter stellen wollte.

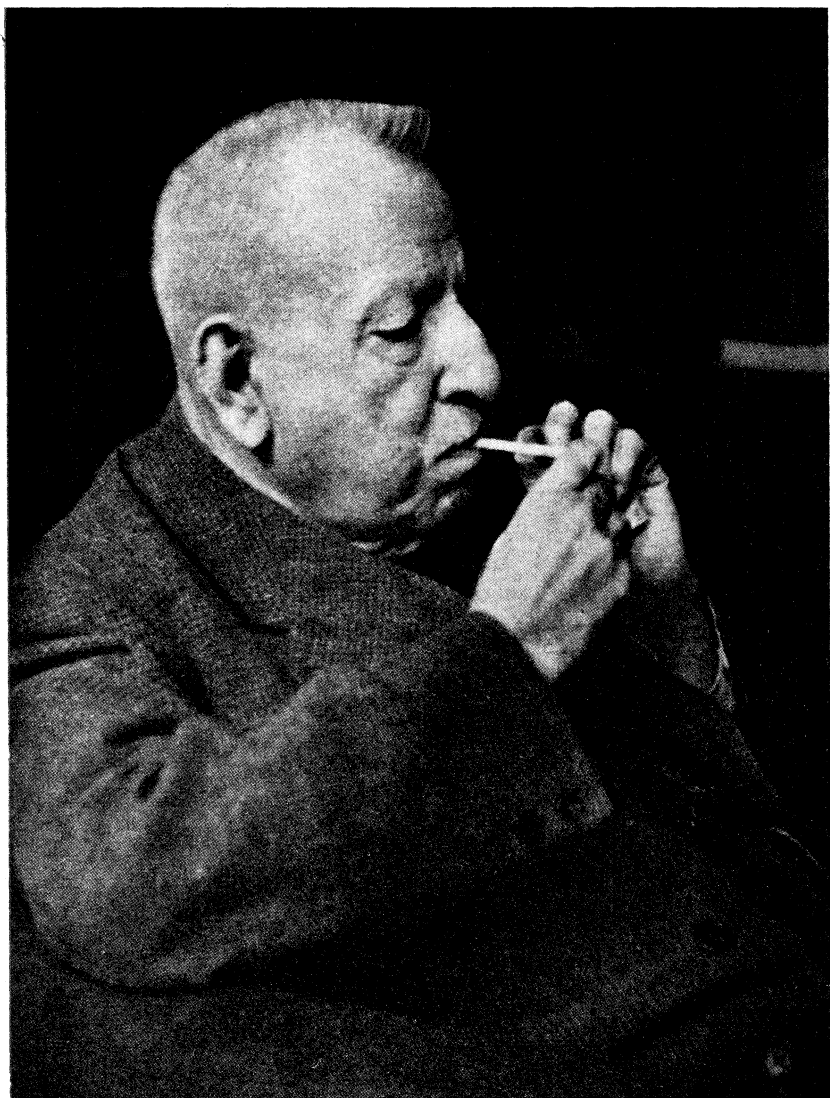
BENEDETTO CROCE

AV

GUNNAR ASPELIN

Minnesord yttrade vid

Vetenskaps-Societetens årshögtid 4 december 1953

BENEDETTO CROCE

* 25/2 1866 † 20/11 1952

En novemberdag 1952 gick Benedetto Croce ur tiden i en ålder av 86 år. Under hans första barndomsår fullbordades det italienska enhetsverket. Hans ungdomstid sammanföll med preludierna till den imperialistiska politik, som förde till nederlaget vid Adua 1896 och segern i Tripoliskriget 1912. Storindustrien gick framåt med stormsteg, och därmed följde hårda sociala strider. Den socialistiska arbetarrörelsen framträdde på skådeplatsen. Marxistiska och anarkistiska folkpredikanter eggade proletariatet till kamp mot storkapitalisternas och storgodsägarnas exploatering av arbetskraften. Stora grupper bland de intellektuella lystrade till de nya parollerna. Spänningen mellan Vatikanen och Quirinalen var alltjämt oförsonlig; kulturkampen skärptes mer och mer mellan den katolska traditionen och den sekulariserade filosofi, som inspirerats av radikala idéströmningar med franskt och tyskt ursprung.

I detta läge fick Benedetto Croce sin intellektuella fostran. Intrycken från denna konfliktladdade brytningstid bestämde hans utvecklingsgång och inspirerade honom på höjden av hans skaparkraft till de monumentala verk, som bär titeln Logik, Estetik och Historie-skrivningens historia och teori.

Croce var neapolitanare till börden, och under större delen av sitt liv verkade han som fri skriftställare i sin fädernestad. Han växte upp i den syditalienska miljö, ur vilken en rad stormän i tankens värld framgått under skilda tider: på 1200-talet Thomas ab Aquino, högmedeltidens store systembyggare, på 1500-talet filosofen och martyren Giordano Bruno, på 1700-talet Giambattista Vico, en av historiefilosofiens främste, och på 1800-talet Francesco de Sanctis, den berömde estetikern, som byggde på Hegels tankemotiv. Som ung student i Rom infördes han i marxismens idévärld av filosofen Antonio Labriola, en av de italienska vetenskapsmän, som stod i kontakt med den unga arbetarrörelsens strävanden. Patriciersonen från Neapel fördjupade sig i socialismens teori. Han trädde i förbindelse med

Frankrikes syndikalistiska intelligens, vars hövding hette Georges Sorel, förkunnaren av klasskampens evangelium, som föregrep både kommunismens och fascismens idéer. Han blev en grundlig kännare av Marx' ekonomiska och sociologiska läror, och han tolkade deras innebörd under skarp polemik mot den radikale nationalekonomen Achille Lorias framställning. Men Croce kom inte att stanna kvar i den tankevärld, som representeras av Kapitalet och Det kommunistiska manifestet. Och han tillfredsställdes inte av den positivistiska filosofi, som i Roberto Ardigò hade sin främste italienske målsman. Ekonomien, som för marxisterna var historiens bestämmande faktor, tedde sig för honom endast som en av de många aspekterna på historiens stora skådespel. Och positivismen kunde inte fånga in det andliga livets fina nyanser i sitt naturvetenskapliga begreppsschema. Så gick hans väg till den tyske filosof, som mer än någon annan sökt förena alla perspektiv på tillvaron i en väldig tanke-symfoni. Benedetto Croce kom att tjäna under Hegel, för att använda ett uttryck av Sören Kierkegaard. Men han blev förvisso ingen okritisk lärjunge av den store dialektikern i Berlin. Han sökte frigöra hegelianismens levande innehåll från det stela framställningssättet, där begreppen tågar fram i noggrann marsch som kompanierna på en preussisk exercisplats.

Croces filosofi är en lära om den andliga aktiviteten i dess olika former, en teori om människoandens historia, sådan den yttrar sig som teoretiskt tankearbete, som konstnärligt skapande, som frambringande av ekonomiska värden och som formande av etiska livs-ideal. Var och en av dessa livsyttningar har sin egenart. Det logiska tänkandet och den estetiska intuitionen får inte sammanblandas med varandra; det etiska och det ekonomiska handlandet är orienterade efter olika värdemåttstockar. Men å andra sidan ingår dessa aspekter i ett större sammanhang; de ter sig för Croce liksom för Hegel som led i den dialektiska process, varigenom anden realiserar sina o begränsade möjligheter.

Benedetto Croce var inte blott en filosofisk systembyggare i en tid, då filosofiens representanter i regel inriktat sig på logiska och semantiska analyser. Han tillämpade sina estetiska teorier i sin verksamhet som litteraturkritiker, sina historiefilosofiska och etiska tankegångar i en mångfald inlägg kring dagens brännande samhällsproblem. Skriftställaren, som stod utanför den akademiska världen, fick ung-

domens gehör långt mer än universitetens officiella representanter. Ingen kan skriva det moderna Italiens andliga historia utan att taga hänsyn till den rikedom av intellektuella impulser, som utgått från hans napolitanska tänkarehem. I den internationella idédebatten intog han en ledande ställning; inte minst i vårt land har hans läror verkat stimulerande på litteraturforskning och filosofi.

Till Croces livsgärning hör också hans insats på politikens krigsskådeplats. Medan hans vän och vapenbroder Giovanni Gentile allierade sig med Mussolinis regim, framträdde Croce snart nog som en obeveklig kritiker av fascismens alla gärningar och allt dess väsende. När regimen störtat samman, blev han den italienska liberalismens andlige ledare, förkunnaren av »frihetens religion» med anor från statsmän som Cavour, från tappra folkledare som Garibaldi och flammande agitatorer som Guiseppe Mazzini. Den oförsonlige antifascisten blev en lika oförsonlig motståndare till de kommunistiska idéer, som vunnit terräng bland proletariatet och bland den yngre intelligensen. Han underkände dess filosofi och utdömde dess väg som en irrväg, vilken leder till fördärvet. Kommunisterna, skrev han i sin bok om Europas historia, förmår inte lösa »det mänskliga samlivets grundläggande problem, vilket på samma gång är frihetens problem och förutsättningen för att ett samhälle skall blomstra och bära frukt, det enda som gör det värt att leva på jorden. Det är ett levande problem, som man aldrig kan komma förbi, emedan det stammar från tingens innersta väsen, och man måste förnimma, att det pulserar i själva det människomaterial, man har hand om och försöker modellera efter sina idéer».

I dessa ord bekänner den gamle filosofen den tro, som besjälat hans levnadsgärning och som han bevarat långt sedan ungdomsårens drömmar förbleknat i de hårda realiteternas värld.

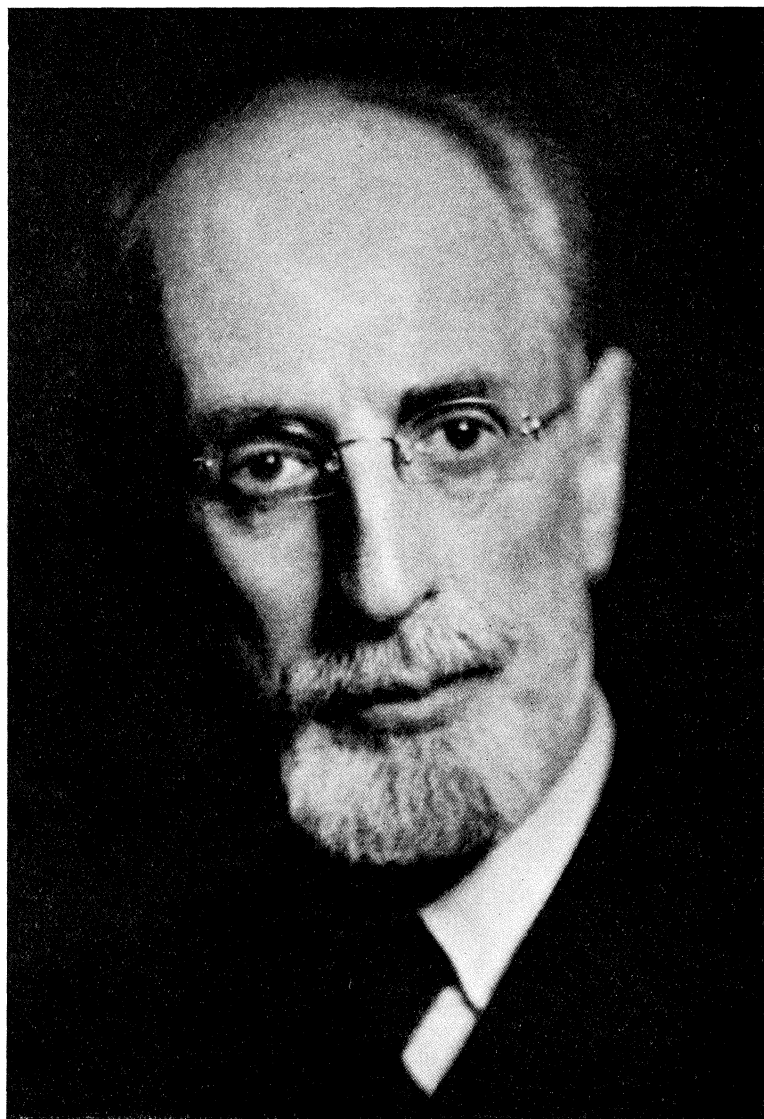
ELI F. HECKSCHER

AV

STURE BOLIN

Minnesord yttrade vid

Vetenskaps-Societetens årshögtid 4 december 1953

ELI F. HECKSCHER

* 24/11 1879 † 23/12 1952

Professor Eli Heckscher beklädde den sällsynta värdigheten som hedersledamot av Vetenskaps-Societeten i Lund, men endast en kort tid. Bara någon månad tillhörde han vårt samfund. Och ändå står hans namn i centrum tre högtidssammanträden å rad. För två år sen stod han på podiet, rask och rank, och högtidsföreläste på det för honom typiska sättet: utan manuskript, flytande, kristallklart. När vi förra året möttes till fest i denna sal, tillkännagavs, att Societeten samma dag kallat honom till sin hedersledamot. Och när vi i afton åter samlas, dröjer vi vid hans minne.

Det finns ingen term, varmed man kan inränga Eli Heckscher i en viss fålla. Han var historiker. Under sina studieår i Uppsala tog han tydligen starkast intryck av Harald Hjärne och räknade sig själv som dennes lärjunge. Han var också nationalekonom — som professor vid Handelshögskolan företrädde han denna disciplin. År 1929 överflyttade han till en forskningsprofessur i ekonomisk historia, och som ekonomisk historiker kommer man främst att minnas honom. Men han var också en inflytelserik publicist och spelade en betydande roll som kommittéledamot och rådgivare vid utformandet av 1920-talets ekonomiska politik.

Men detta till trots är Heckschers arbetsområde enhetligt. Det ligger kring den punkt, där ekonomi, historia och politik möts. Eller på det fält, som är gemensamt för de tre. Detta gränsområde är för Heckscher det centrala arbetsfältet. Det medförde, att Heckscher som vetenskapsman kom att främst intressera sig för det nutida samhällets uppkomst ur ekonomisk synpunkt. Att skildra detta för Sveriges del var den väldiga arbetsuppgift, som han påtog sig och som han löste till mycket större delar än man på förhand kunde tro vara möjligt för en enskild person. »Sveriges ekonomiska historia» är ett verk utan motstycke i 1900-talets svenska historieskrivning — vill man ha paralleller får man gå till 1800-talet och nämna F. F. Carlssons, Malmströms, Odhners och Hans Hildebrands bekanta arbeten. Och medan dessa var ägnade en epoks historia, avsåg Heckscher att skildra vårt lands ekonomiska utveckling alltifrån Gustav Vasas tid fram till nuet, delvis på grundval av otryckt källmaterial

och primära forskningar. Att uppgiften inte hann slutföras är lika naturligt som att ett verk av detta slag måste vara behäftat med brister. De har ofta påpekats, men ingen kritiker har mig veterligen icke uttalat sin beundran för det väldiga verket. I skriften »Svenskt arbete och liv» har Heckscher i sammandrag skänkt oss en översikt över hela sitt svenska forskningsområde.

Heckscher ägnade sig icke uteslutande åt svenskt historiskt författarskap. I ett avseende fullföljde han traditionerna från sin lärare Hjärne mer än någon annan. I sina biografiska uppsatser om Hjärne stryker han alltid under det universella draget hos denne historiker. Han beklagar, att Sveriges yngre historiker isolerar sig i den svenska historiens problem. Hans anmärkning har visst fog för sig. Men Heckscher själv beträdde den internationella historieforskningens fält. Hans arbete om »Merkantilismen» behandlar ett ekonomiskt system, som behärskade hela den västerländska kulturvärldens ekonomiska liv. Och den första handelsavspärningen av moderna mått, »Kontinentalsystemet», skildrade han i en omfattande ekonomisk-historisk studie.

Professor Eli Heckscher är den förste svensk, som i mer betydande omfattning ägnat sig åt ekonomisk-historisk forskning. Han är också den förste, som i vårt land sett på det förgångna med den skolade nationalekonomens ögon. Han har gett oss den första vetenskapliga sammanfattningen av vårt lands ekonomiska historia. Han kan därför med rätta sägas vara den svenska ekonomiska historievetenskapens grundläggare. Stor betydelse har han också haft genom det sätt, på vilket han arbetat för denna vetenskaps fortbestånd. Han hade därvid god hjälp av en yngre historikergeneration, som — mer eller mindre påverkad av Heckscher — starkt intresserade sig för historiens ekonomiska aspekter. Nu finns det lärostolar i Heckschers ämne vid alla våra universitet och högskolor. I samarbete med dessa yngre historiker var Heckscher med om att grunda en ny tidskrift. Den är ett organ för ekonomisk historia. Den vill föra in de nordiska ekonomisk-historiska problemen i den internationella debatten och publiceras på engelska språket, »Scandinavian Economic History Review». I två avsenden fullföljer den så ett program, som låg Heckscher varmt om hjärtat. Eli Heckscher fick icke uppleva att se ens dess första nummer. Men med rätta inledes densamma med hans bild på första sidan.

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

1952—1953

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND

Beskyddare

H. M. KONUNGEN

Bortgångna hedersledamöter

- MONTELIUS, GUSTAF OSCAR AUGUSTIN, riksantikvarie, f. $\frac{9}{9}$ 1843,
† $\frac{4}{11}$ 1921.
- THOMSEN, VILHELM LUDVIG PETER, excellens, professor, f. $\frac{25}{1}$ 1842,
† $\frac{13}{5}$ 1927.
- TEGNÉR, ESAIAS HENRIK WILHELM, professor, f. $\frac{13}{1}$ 1843, † $\frac{21}{11}$
1928.
- V. WILAMOWITZ-MOELLENDORFF, ULRICH, excellens, professor, f. $\frac{22}{12}$
1848, † $\frac{25}{9}$ 1931.
- MÜLLER, SOPHUS OTTO, museumsdirektör, f. $\frac{24}{5}$ 1846, † $\frac{24}{2}$ 1934.
- KOCK, KARL AXEL LICHNOWSKY, professor, f. $\frac{2}{3}$ 1851, † $\frac{18}{3}$ 1935.
- MEILLET, PAUL JULES ANTOINE, professor, f. $\frac{11}{11}$ 1866, † $\frac{21}{9}$ 1936.
- EVANS, SIR ARTHUR JOHN, professor, f. $\frac{8}{7}$ 1851, † $\frac{11}{7}$ 1941.
- WÖLFFLIN, HEINRICH, professor, f. $\frac{21}{6}$ 1864, † $\frac{19}{7}$ 1945.
- HIRN, YRJÖ, professor, f. $\frac{7}{12}$ 1870, † $\frac{24}{2}$ 1952.
- CROCE, BENEDETTO, senator, f. $\frac{25}{2}$ 1866, † $\frac{20}{11}$ 1952.
- HECKSCHER, ELI FILIP, professor, f. $\frac{24}{11}$ 1879, † $\frac{23}{12}$ 1952.

Hedersledamöter

- NILSSON, NILS MARTIN PERSSON, professor, Lund, f. $\frac{12}{7}$ 1874, 41.
- WEIBULL, LAURITZ ULRIK ABSALON, professor, f. d. præses, Lund,
f. $\frac{2}{4}$ 1873, 43.
- LÖFSTEDT, HAIMON EINAR HARALD, professor, f. d. præses, Stock-
holm, f. $\frac{15}{6}$ 1880, 45.

Styrelse

Praeses: STURE BOLIN (1953).

V. praeses: HOLGER ARBMAN (1953).

Sekreterare: GERHARD BENDZ (1953).

Skattmästare: THORILD DAHLGREN (1951).

Medlemmar: ALBERT WIFSTRAND (1952), GUNNAR WIGSTRAND (1952),
THORSTEN BERGH (1953), IVAN SVALENIUS (1951), CARL FEHRMAN
(1952).

Suppleanter: SVEN KJÖLLERSTRÖM (1951), JOHN SVENSSON (1952),
NILS GÖSTA SANDBLAD (1953).

Valnämnd

Ordförande: Societetens Praeses.

Medlemmar: ÅKE PETZÄLL (1953), ALBERT WIFSTRAND (1953), JOHN
SVENSSON (1952), NILS GÖSTA SANDBLAD (1952).

Suppleanter: GERHARD BENDZ (1953), HANS NILSSON-EHLE (1953).

Granskningsnämnd

Ordförande: Societetens Sekreterare.

Medlemmar: STURE BOLIN (1952), ALBERT WIFSTRAND (1952), KARL
GUSTAV LJUNGGREN (1953), ÅKE PETZÄLL (1953).

Bortgångna stiftande ledamöter

v. HALLWYL, WALTER, greve, f. $^{26}/_1$ 1839, † $^{27}/_2$ 1921.

EDSTRAND, REINHOLD THEODOR WERNER, direktör, f. $^{15}/_6$ 1882,
† $^{25}/_{11}$ 1923.

SWARTZ, CARL JOHAN GUSTAF, universitetskansler, f. $^{5}/_6$ 1858, † $^{6}/_{11}$
1926.

PETRÉN, KARL ANDERS, professor, f. $^{2}/_{12}$ 1868, † $^{16}/_{10}$ 1927.

WACHTMEISTER, AXEL WILHELM, greve, kammarherre, f. $^{16}/_7$ 1869,
† $^{24}/_8$ 1929.

ENGESTRÖM, MAX EMIL LEOPOLD, konsul, f. $^{15}/_{11}$ 1867, † $^{25}/_3$ 1930.

v. GEIJER, FREDRIK WILHELM GUSTAF, ryttmästare, godsägare, f. $^{8}/_2$
1865, † $^{16}/_5$ 1930.

- v. HALLWYL, ANNA FREDRIKA WILHELMINA, f. KEMPE, grevinna,
f. $1/10$ 1844, † $27/7$ 1930.
- HAFFNER, JOHAN, stadsläkare, f. $6/9$ 1876, † $14/4$ 1931.
- SAHLIN, JOHAN ALBERT, fabriksägare, f. $7/9$ 1868, † $17/5$ 1936.
- SWARTZ, PEHR JOHAN JACOB, direktör, f. $21/10$ 1860, † $5/6$ 1939.
- WESTRUP, JOHAN WILHELM MAGNUS, v. konsul, f. $13/5$ 1862, † $9/11$ 1939.
- LUNDAHL, NILS, fil. d:r, f. $23/5$ 1858, † $16/6$ 1940.
- GYLLENKROK, NILS JOHAN MALCOLM, friherre, hovstallmästare, f. $15/10$ 1887, † $9/4$ 1941.
- COYET, HILDA ELEONORE HENRIETTE DOROTÉE AMELIE, f. friherrinna
CEDERSTRÖM, f. $16/3$ 1859, † $28/8$ 1941.
- MONTELIN, ADOLF FREDRIK, apotekare, f. $17/1$ 1871, † $28/10$ 1941.
- SAHLIN, CARL ANDREAS, fil. d:r, f. $15/12$ 1861, † $22/1$ 1943.
- JACOBSEN, HELGE, direktör, f. $24/12$ 1882, † $21/6$ 1946.
- LUNDBERG, SVEN EMIL, bergsingenjör, direktör, f. $21/8$ 1889, † $24/3$ 1947.
- LUNDBLAD, NILS WALDEMAR, hovrättsassessor, direktör, f. $7/12$ 1888,
† $25/9$ 1947.
- MUNKSGAARD, EJNAR JOHANNES, forlagsboghandler, dr. phil., f. $28/2$ 1890, † $6/1$ 1948.
- THOTT, GUSTAF OTTO TAGE STIG, greve, hovjägmästare, f. $29/1$ 1885,
† $4/7$ 1948.
- SAHLIN, BO CARL HENRIK, med. lic., direktör, f. $24/7$ 1901, † $18/2$ 1949.
- NORDQVIST, GUNHILD THERESIA ELVIRA, f. EDSTRAND, doktorinna,
f. $23/9$ 83, † $18/12$ 1951.

Stiftande ledamöter

- BERGER, SVANTE EDWIN LARSSON, direktör, Halmstad, f. $13/5$ 71, 20.
- v. SCHMITERLÖW, ADELHEID EMMA OTBURGIS, fröken, Smålands
Rydaholm, f. $15/8$ 75, 20.
- EDSTRAND, KARIN THEKLA ELEONORA, fröken, Malmö, f. $3/7$ 80, 21.
- ROOS, AXEL BERNHARD, jur. d:r, advokat, Malmö, f. $4/3$ 86, 21.
- DUNKER, HENRY CHRISTIAN LOUIS, fabriksdisponent, Hälsingborg,
f. $6/9$ 70, 25.
- LUNDSTRÖM, MARGIT JOHANNA PALÆMONA CECILIA, f. VON GEIJER,
generalska, Landskrona, f. $24/2$ 07, 32.
- DAHLGREN, STURE HJALMAR THORILD, fil. d:r, assurancesdirektör,
Malmö, f. $25/6$ 88, 33.

- WEIBULL, MÄRTA MARIA (MARY) SOFIA, f. FAHLBECK, professorska, Göteborg, f. $18/1$ 97, 34.
- WIJKANDER, KLARA SEVERINA, f. KOCK, fru, Göteborg, f. $28/11$ 88, 40.
- EHRNBERG, GÖSTA THEODOR, direktör, Simrishamn, f. $26/5$ 95, 42.
- BERGH, THORSTEN CHRISTIAN HOWARD, jur. o. fil. kand., konsul, Malmö, f. $1/10$ 01, 43.
- WIGSTRAND, GUNNAR, ingenjör, Åkeholm, f. $11/1$ 03, 44.
- WEHTJE, ERNST JONAS, direktör, Malmö, f. $17/7$ 91, 45.
- WIBERG, JOHN ÅKE TRULS, överintendent, Stockholm, f. $30/3$ 02, 46.
- NEVSTEN, ANDERS EDVARD, byggmästare, Malmö, f. $18/3$ 85, 47.
- HJELME-LUNDBERG, JOHN, konsul, Tenhult, f. $26/5$ 02, 50.
- CRAFOORD, HOLGER ALF ERIK, direktör, Lund, f. $25/7$ 08, 52.
- LUNDEQVIST, GÖSTA EVALD ANDREAS, civilingenjör, direktör, Malmö, f. $3/10$ 92, 53.
- THOTT, GRETA LINNÉA, grevinna, Holmeja, f. $25/2$ 08, 53.

Seniorer

- BROCH, OLAF, professor, Oslo, f. $4/8$ 67, 20.
- MOBERG, CARL AXEL, professor, Lund, f. $15/6$ 72, 20.
- KOHT, HALVDAN, professor, Oslo, f. $7/7$ 73, 22.
- ANDERSSON, JOHAN GUNNAR, professor, Stockholm, f. $3/7$ 74, 25.
- FABRICIUS, KNUD FREDERIK KROG, professor, Köpenhamn, f. $13/8$ 75, 25.
- HEINERTZ, NILS OTTO, lektor, Stockholm, f. $5/11$ 76, 21.
- EKWALL, BROR OSKAR EILERT, professor, Lund, f. $8/1$ 77, 25.
- SHETELIG, HAAKON, professor, Bergen, f. $25/6$ 77, 21.
- THEANDER, CARL EJLERT OLOF, lektor, Stockholm, f. $10/2$ 78, 20.
- OLSEN, MAGNUS BERNHARD, professor, Oslo, f. $28/11$ 78, 20.
- ARNE, TURE ALGOT J:SON, professor, Stockholm, f. $7/5$ 79, 20.
- ROOSVAL, JOHNNY AUGUST EMANUEL, professor, Stockholm, f. $29/8$ 79, 20.
- FRÖDIN, JOHN OTTO HENRIK, professor, Uppsala, f. $16/4$ 79, 25.
- SCHMEIDLER, BERNHARD, professor, München, f. $6/8$ 79, 24.
- EIDEM, ERLING, f. d. ärkebiskop, Uppsala, f. $23/4$ 80, 20.
- RUDBERG, GUNNAR, professor, Uppsala, f. $17/10$ 80, 20.
- TUXEN, POUL, professor, Köpenhamn, f. $8/12$ 80, 23.
- KONOPCZYŃSKI, LADISLAUS ALEXANDER, professor, Krakow, f. $26/11$ 80, 24.

- KARITZ, ANDERS, professor, Uppsala, f. $^{28}/_2$ 81, 20.
LINDKVIST, ERIK HARALD, rektor, Hälsingborg, f. $^{14}/_{10}$ 81, 20.
LANDQUIST, JOHN, professor, Stocksund, f. $^3/_{12}$ 81, 21.
LIESTØL, KNUT, professor, Oslo, f. $^{13}/_{11}$ 81, 20.
MATTHIESSEN, HUGO ALBERT, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $^{19}/_{12}$ 81, 20.
TUNBERG, SVEN AUGUST DANIEL, professor, rektor, Stockholm, f. $^1/_2$ 82, 20.
SMITH, HELMER, professor, Saltsjö-Bo, f. $^{26}/_4$ 82, 23.
NELSON, HELGE MAGNUS OSKAR, professor, Lund, f. $^{15}/_4$ 82, 23.
LINDKVIST, ADOLF NATANAEL (NATAN), professor, Uppsala, f. $^5/_4$ 82, 33.
LINDBLOM, CHRISTIAN JOHANNES, professor, Lund, f. $^7/_6$ 82, 34.
JACOBSEN, ELISABETH (LIS), dr. phil., Köpenhamn, f. $^{29}/_1$ 82, 33.
BÖÖK, MARTIN FREDRIK CHRISTOFFERSSON, professor, Lund, f. $^{12}/_5$ 83, 20.
BELFRAGE, SIXTEN ESBJÖRN MAURITZ, fil. d:r, Åkarp, f. $^{27}/_7$ 83, 27.
PALMÉR, JOHAN, docent, lektor, Lund, f. $^3/_{12}$ 83, 28.
PEDERSEN, JOHANNES PEDER EJLER, professor, Köpenhamn, f. $^7/_{11}$ 83, 27.
NYMAN, ALF TOR, professor, f. d. præses, Lund, f. $^{12}/_3$ 84, 20.
SAHLGREN, GUSTAF FREDRIK JÖRAN, professor, Uppsala, f. $^8/_4$ 84, 20.
SEIP, DIDRIK ARUP, professor, Oslo, f. $^{31}/_8$ 84, 35.
KJELLIN, TOR HELGE, professor, museiintendent, Karlstad, f. $^{24}/_4$ 85, 20.
LILJEGREN, STEN BODVAR, professor, Uppsala, f. $^8/_5$ 85, 20.
LAGERROTH, LARS FREDRIK BARTHOLD, professor, Lund, f. $^{10}/_9$ 85, 20.
ANDERSON, WALTER, professor, Kiel, f. $^{10}/_{10}$ 85, 32.
JAAKKOLA, KAARLE JALMARI, professor, Helsingfors, f. $^1/_1$ 85, 35.
MÖRNER, AGNES MARIANNE, rektor, Lund, f. $^4/_1$ 86, 20.
VASMER, MAX, professor, Berlin, f. $^{28}/_2$ 86, 30.
WEIBULL, CURT HUGO JOHANNES, professor, Göteborg, f. $^{19}/_8$ 86, 20.
NORDAL, SIGURÐUR, minister, Köpenhamn, f. $^{14}/_9$ 86, 36.
BONNESEN, STEN, lektor, Vänersborg, f. $^{11}/_{10}$ 86, 22.
BULL, FRANCIS, professor, Oslo, f. $^4/_{10}$ 87, 32.
FRIIS-JOHANSEN, KNUD, professor, Köpenhamn, f. $^1/_{11}$ 87, 37.
CARLSSON, OSCAR GOTTFRID HENRIK, professor, Lund, f. $^{18}/_{12}$ 87, 25.
FRAENKEL, EDUARD, professor, Oxford, f. $^{17}/_3$ 88, 33.
JAEGER, WERNER, professor, Cambridge, U. S. A., f. $^{30}/_7$ 88, 27.

- CARLQUIST, NILS WILHELM GUNNAR, överbibliotekarie, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 89, 25.
- HABERLANDT, ARTHUR, professor, Wien, f. $\frac{9}{3}$ 89, 24.
- ROOTH, ERIK GUSTAF THEODOR, professor, Lund, f. $\frac{24}{4}$ 89, 33.
- GALSTER, GEORG, museumsinspektör, Köpenhamn, f. $\frac{17}{5}$ 89, 44.
- PIPPING, HUGO RUDOLF (ROLF), professor, Åbo, f. $\frac{1}{6}$ 89, 35.
- AHNLUND, NILS GABRIEL, professor, Stockholm, f. $\frac{23}{8}$ 89, 36.
- KARLGREN, KLAS BERNHARD JOHANNES, professor, Stockholm, f. $\frac{5}{10}$ 89, 20.
- SAURAT, DENIS, professor, London, f. $\frac{21}{3}$ 90, 24.
- KAILA, EINO SAKARI, professor, Helsingfors, f. $\frac{9}{8}$ 90, 41.
- BRÖNSTEDT, JOHANNES BALTHASAR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{5}{10}$ 90, 37.
- ANDRÉN, GEORG, professor, Lerum, f. $\frac{10}{12}$ 90, 36.
- HEDSTRÖM, KARL FREDRIK GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{31}{12}$ 90, 37.
- JOSEPHSON, RAGNAR, professor, f. d. præses, Lund, f. $\frac{8}{3}$ 91, 29.
- LUNDHOLM, OSCAR HELGE, professor, Durham, U.S.A., f. $\frac{15}{5}$ 91, 45.
- RUIN, HANS WALDEMAR, professor, Lund, f. $\frac{18}{6}$ 91, 40.
- BRILIOTH, YNGVE TORGNY, ärkebiskop, Uppsala, f. $\frac{12}{7}$ 91, 30.
- THOMSON, ARTHUR NATANAEL, universitetskansler, Stockholm, f. $\frac{6}{11}$ 91, 27.
- ANDERBERG, GUSTAF ALFRED RUDOLF, professor, Uppsala, f. $\frac{6}{1}$ 92, 26.
- NORDMAN, CARL AXEL, statsarkeolog, Helsingfors, f. $\frac{28}{1}$ 92, 45.
- BRANDT, FRITHIOF, professor, Köpenhamn, f. $\frac{23}{5}$ 92, 32.
- KJELLBERG, SVEN TORSTEN, museiintendent, Lund, f. $\frac{22}{6}$ 92, 44.
- HAMMERICH, LOUIS LEONOR, professor, Köpenhamn, f. $\frac{31}{7}$ 92, 36.
- WERIN, ALGOT GUSTAF, professor, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 92, 25.
- OLINDER, OLOF GUNNAR, docent, rektor, Göteborg, f. $\frac{10}{7}$ 93, 34.
- FRIIS, ASTRID, professor, Köpenhamn, f. $\frac{1}{8}$ 93, 46.
- RICHTER, HERMAN BROR, förste bibliotekarie, docent, Lund, f. $\frac{6}{9}$ 93, 35.
- PLEIJEL, HILDING ATHANASIVS, professor, Lund, f. $\frac{19}{10}$ 93, 35.
- LÖFSTEDT, ERNST MARTIN HUGO, professor, Uppsala, f. $\frac{13}{12}$ 93, 34.
- SIEGVALD, HERMAN SIGBAN, professor, Lund, f. $\frac{13}{2}$ 94, 48.
- CARLSSON, NILS GUNNAR, professor, Stockholm, f. $\frac{7}{3}$ 94, 26.
- COLLINDER, NILS ALFRED TORBJÖRN (BJÖRN), professor, Uppsala, f. $\frac{22}{7}$ 94, 36.

- TILANDER, ARTUR GUNNAR, professor, Stockholm, f. $^{22}/_7$ 94, 31.
OLSSON, BROR HJALMAR, förste bibliotekarie, Lund, f. $^6/_8$ 94, 39.
LINDQUIST, IVAR ARTUR, professor, Lund, f. $^{31}/_5$ 95, 25.
PIPPING, HUGO EDVARD, professor, Helsingfors, f. $^{12}/_6$ 95, 44.
ÅKERMAN, JOHAN HENRIK, professor, Lund, f. $^{31}/_3$ 96, 34.
RUBOW, PAUL VICTOR, professor, Köpenhamn, f. $^9/_1$ 96, 30.
SKAUTRUP, JENS PETER ANDREAS, professor, Aarhus, f. $^{21}/_1$ 96, 46.
KÖRNERUP, BJØRN, överarkivarie, Köpenhamn, f. $^8/_5$ 96, 39.
HOLTSMARK, ANNE ELISABETH, professor, Oslo, f. $^{21}/_6$ 96, 49.
BARR, KAJ, professor, Köpenhamn, f. $^{26}/_6$ 96, 49.
HØEG, CARSTEN, professor, Köpenhamn, f. $^{15}/_{11}$ 96, 41.
THERMÆNIUS, JOHAN EDVARD FREDRIK, professor, Stockholm, f. $^{14}/_{12}$
96, 32.
KNUTSSON, KNUT PETER, professor, stadsbibliotekarie, Stockholm,
f. $^5/_3$ 97, 28.
ELOVSON, JOHN HARALD, docent, lektor, Lund, f. $^1/_6$ 97, 37.
OLIVECRONA, KNUT HANS KARL, professor, Lund, f. $^{25}/_{10}$ 97, 35.
GJERSTAD, ERIK PAUL EINAR, professor, Lund, f. $^{30}/_{10}$ 97, 41.
DEDERING, SVEN EMANUEL, professor, Lund, f. $^{10}/_{12}$ 97, 38.
VALMIN, MATTIAS NATAN, lektor, Växjö, f. $^{30}/_5$ 98, 37.
AMUNDSEN, LEIV, professor, Oslo, f. $^{30}/_5$ 98, 49.
BØGGILD-ANDERSEN, CARL OLOF, professor, Aarhus, f. $^{20}/_6$ 98, 46.
STEEN, SVERRE, professor, Oslo, f. $^1/_8$ 98, 46.
BAYER, RAYMOND, professor, Paris, f. $^2/_9$ 98, 47.
ASPELIN, GUNNAR, professor, Lund, f. $^{23}/_9$ 98, 29.
SKARD, EILIV, professor, Oslo, f. $^{19}/_{10}$ 98, 51.

Arbetande ledamöter

a. Inländska

- BOLIN, ANDERS STURE RAGNAR, professor, Lund, f. $^{27}/_5$ 00, 30.
WIFSTRAND, SVEN ALBERT, professor, Lund, f. $^3/_3$ 01, 30.
ANDERSSON, CARL INGVAR, riksarkivarie, Stockholm, f. $^{19}/_3$ 99, 31.
HARRIE, IVAR OLAV, chefredaktör, Stockholm, f. $^{18}/_3$ 99, 32.
STRÖMBÄCK, DAG ALVAR, professor, Uppsala, f. $^{13}/_8$ 00, 35.
SEGERSTEDT, TORGNY, professor, Uppsala, f. $^{11}/_8$ 08, 36.
ÅKERLUND, ALVAR WALTER, lektor, Lund, f. $^{23}/_{12}$ 02, 36.

- LJUNGGREN, KARL GUSTAV, professor, Lund, f. $\frac{6}{12}$ 06, 37.
 JARRING, GUNNAR VALFRID, utrikesråd, Stockholm, f. $\frac{12}{10}$ 07, 37.
 AXELSON, BERTIL FOLKE BONDE, professor, Lund, f. $\frac{22}{12}$ 06, 38.
 HANELL, KRISTER, docent, lektor, Lerum, f. $\frac{8}{8}$ 04, 38.
 KJÖLLERSTRÖM, SVEN GOTTLIEB, professor, Lund, f. $\frac{28}{1}$ 01, 39.
 LOMBARD, ALF, professor, Lund, f. $\frac{8}{7}$ 02, 40.
 PETZÄLL, ÅKE, professor, Lund, f. $\frac{3}{7}$ 01, 40.
 JOHANNISSON, TURE GUSTAF, professor, Göteborg, f. $\frac{26}{9}$ 03, 41.
 ARNGART, OLOF SIGFRID, professor, Lund, f. $\frac{15}{4}$ 05, 42.
 BENDZ, CLAËS GERHARD MORTIMER, docent, Lund, f. $\frac{16}{10}$ 08, 43.
 FRISK, JÖNS IVAN HJALMAR, professor, Göteborg, f. $\frac{4}{8}$ 00, 44.
 SVALENIUS, IVAN HÅKAN, docent, lektor, Lund, f. $\frac{7}{9}$ 06, 44.
 RYDBECK, MONICA AUGUSTA ELISABETH CHRISTINA, docent, antikvarie,
 Stockholm, f. $\frac{11}{11}$ 06, 44.
 DAHLBERG, ANDERS TORSTEN, professor, Göteborg, f. $\frac{18}{8}$ 06, 44.
 AHLSTRÖM, GUSTAF GUNNAR, docent, London, f. $\frac{25}{11}$ 06, 45.
 ROSÉN, JERKER INGMAR, professor, Lund, f. $\frac{6}{5}$ 09, 45.
 SVENSSON, JOHN ALFRED, docent, Lund, f. $\frac{5}{2}$ 04, 45.
 QUENSEL, CARL-ERIK, professor, Lund, f. $\frac{9}{10}$ 07, 46.
 FALK, KNUT-OLOF, professor, Lund, f. $\frac{19}{4}$ 06, 46.
 ARBMAN, HOLGER, professor, Lund, f. $\frac{8}{9}$ 04, 46.
 SVENSSON, SIGFRID OSKAR, professor, Lund, f. $\frac{1}{6}$ 01, 47.
 WIESELGREN, PER VÄINÖ, lektor, Kristianstad, f. $\frac{4}{8}$ 00, 47.
 CAVALLIN, SAMUEL JOHAN, docent, lektor, Lerum, f. $\frac{27}{9}$ 03, 47.
 PFANNENSTILL, BERTIL ALGOT, docent, Lund, f. $\frac{22}{2}$ 09, 48.
 MALMBERG, BERTIL, professor, Lund, f. $\frac{22}{4}$ 13, 48.
 WIKANDER, OSCAR STIG, professor, Uppsala, f. $\frac{27}{8}$ 08, 48.
 NILSSON-EHLE, HANS GREGOR GUNNAR, docent, lektor, Lund,
 f. $\frac{17}{7}$ 10, 49.
 SANDBLAD, NILS GÖSTA, docent, Lund, f. $\frac{2}{9}$ 10, 49.
 CARLSSON, STEN CARL OSCAR, docent, Lund, f. $\frac{14}{12}$ 17, 49.
 LINDBLAD, GUSTAF MARTIN ESAIAS, docent, Lund, f. $\frac{26}{2}$ 11, 50.
 ALTHIN, CARL-ÅXEL GUSTAF, docent, Lund, f. $\frac{12}{2}$ 15, 50.
 FEHRMAN, CARL ABRAHAM DANIEL, docent, Lund, f. $\frac{3}{2}$ 15, 50.
 KORLÉN, HANS GUSTAV VILHELM, professor, Stockholm, f. $\frac{27}{1}$ 15, 50.
 GERLEMAN, JOHN GILLIS HARRY, professor, Lund, f. $\frac{27}{3}$ 12, 51.
 LUNDSTRÖM, SVEN GUNNAR, docent, Lund, f. $\frac{30}{1}$ 14, 51.
 HANNERBERG, CARL DAVID, professor, Lund, f. $\frac{29}{7}$ 00, 52.

- EK, SVEN THEODOR, docent, Lund, f. $17/5$ 04, 52.
 EJDER, GUSTAF ÅKE BERTIL, docent, Lund, f. $2/11$ 16, 52.
 WESTIN, GUNNAR TORVALD, docent, Lund, f. $29/10$ 11, 52.
 BJÖRCK, TOR ERLAND STAFFAN, docent, f. $5/8$ 15, 52.
 NILSSON, SVEN AUGUSTINUS, docent, Lund, f. $9/11$ 14, 52.
 EHNMARK, ERLAND JACOB, professor, Lund, f. $1/10$ 03, 53.
 STJERNQUIST, NILS NILSSON, professor, Lund, f. $29/8$ 17, 53.
 MÄGISTE, JULIUS, professor, Lund, f. $19/12$ 00, 53.
 SCHAAR, CLAES GÖRAN GUSTAV VIKTOR, docent, Lund, f. $18/5$ 20, 53.

b. Utländska

- MACKENSEN, LUTZ, professor, Riga, f. $15/6$ 01, 32.
 BLATT, FRANZ, professor, Aarhus, f. $31/8$ 03, 34.
 HELGASON, JÓN, professor, Köpenhamn, f. $30/6$ 99, 38.
 L'ORANGE, HANS PETER, professor, Oslo, f. $2/3$ 03, 40.
 KOCH, HANS HARALD HAL, professor, Köpenhamn, f. $6/5$ 04, 41.
 CLARK, SIR KENNETH MC KENZIE, museidirektör, London, f. $13/7$ 03, 42.
 MOLTKE, ERIK, cand. mag., Köpenhamn, f. $4/4$ 01, 43.
 ELLING, CHRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $14/11$ 01, 45.
 SCHREINER, JOHAN CHRISTIAN, professor, Oslo, f. $25/5$ 03, 45.
 SVEINSSON, EINAR ÓLAFUR, professor, Reykjavik, f. $12/12$ 99, 45.
 AFZELIUS, ADAM GUSTAF, professor, Aarhus, f. $20/4$ 05, 46.
 KAKRIDIS, JOHANNES, professor, Saloniki, f. $17/11$ 01, 47.
 HJELMSLEV, LOUIS TROLLE, professor, Köpenhamn, f. $3/10$ 99, 48.
 SYME, RONALD, professor, Oxford, f. $11/3$ 03, 48.
 GUSTAFSON, ALRIK, professor, Minneapolis, U.S.A., f. $23/4$ 03, 48.
 WEBSTER, THOMAS BERTRAM LONSDALE, professor, London, f. $3/7$ 05, 49.
 CHRISTENSEN, AKSEL ERHARD, professor, Köpenhamn, f. $11/9$ 06, 50.
 KAPSOMENOS, STYLIANOS GEORG, professor, Saloniki, f. $29/11$ 07, 50.
 POSTAN, MICHAEL, professor, Cambridge, f. $24/9$ 99, 51.
 JANZÉN, ASSAR GÖTRIK, professor, Berkeley, Calif., U. S. A., f. $22/8$ 04, 51.
 DIDERICHSEN, PAUL, professor, Köpenhamn, f. $16/8$ 05, 51.
 POULSEN, VAGN HÄGER, museumsdirektör, Köpenhamn, f. $25/8$ 09, 51.
 DIANO, CARLO, professor, Padova, f. $2/2$ 02, 53.
 HALD, KRISTIAN, professor, Köpenhamn, f. $9/9$ 04, 53.
 v. WRIGHT, GEORG HENRIK, professor, Helsingfors, f. $14/6$ 16, 53.
 VIRTARANTA, ERKKI PERTTI ILMARI, universitetslektor, Lund, f. $20/5$ 18, 53.

SOCIETETENS VERKSAMHET ARBETSÅRET 1952—1953

Till sin hedersledamot utnämnde Societeten professor Eli F. Heckscher, Stockholm.

Till stiftande ledamot kallades direktör Holger Crafoord, Lund.

Som inländska arbetande ledamöter upptogs professor David Hanerberg och docenterna Sven Ek, Bertil Ejder, Gunnar Westin, Staffan Björck, Sven A. Nilsson, samtliga i Lund.

Vid högtidssammanträdet den 22 november 1952 föreläste Societetens praeses, professor Sture Bolin, över ämnet: »Skattpenning och plogpenning. En huvudlinje i penningens äldre historia».

Dessutom har på inbjudan av Societeten föredrag hållits:

den 27 mars 1953 av professor Assar Janzén, Berkeley, över ämnet »Några synpunkter på Ibsens Brand» och

den 22 oktober 1953 av museumsdirektören, dr. phil. Vagn Poulsen, Köpenhamn, över ämnet »Kender vi Kejser Diocletians Portræt?»

Vidare företog Societeten den 20 september 1953 en utflykt till sydöstra Skåne, varvid docent Nils Gösta Sandblad demonstrerade några av de nyrestaurerade korsvirkesgårdarna i Ystad, bl. a. Karl XII:s-huset och Pilgrändsgården, där staden Ystad ordnade en mottagning, samt Bollerups borg, professor Holger Arbman demonstrerade S:t Olofs kyrka, stendösen i Haväng och Kiviksgraven, och fru Greta Ehrnberg visade Tjörnedala gård.

Av trycket har under arbetsåret utgivits:

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund.

41. Sven A. Nilsson, Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594.

42. Arthur Peetre, Sko klostrets medeltida jordeböcker.

Skånsk senmedeltid och renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund.

5. K. G. Ljunggren och Bertil Ejder: Lunds stifts landebok. II. Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm.

Vid årshögtiden den 22 november 1952 utdelades Lagerbringmedaljen jämte tillhörande penningbelöning om 750 kronor till professor Nils Stjernquist för framstående statsvetenskapligt författarskap och Gleerupska belöningen om 1000 kronor till docenten Carl Fehrman för hans avhandling »Diktaren och döden».

Till professor Stig Wikander har Societeten beviljat ett anslag om 500 kronor såsom bidrag till kostnaderna för en resa till Syrien för studier av kurdiska folktraditioner.

Lund den 4 december 1953.

Gerhard Bendz

SAMMANDRAG
AV VETENSKAPS-SOCIETETENS I LUND RÅKENSKAPER
ÅR 1952

Balanskonto den 1 januari 1952

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	302.722: 50	Grundfond	196.000: —
Förlagsbevis	24.400: —	Dispositionsfond.....	24.703: 95
Aktier	1.750: —	Resestipendiefond	21.744: —
Banktillgodohavanden	9.344: 40	Skånska landskapens fond	49.337: —
Kassa	165: 05	Olga och Thorild Dahlgrens	
		fond	20.227: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	11.370: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs	
		fond	5.000: —
	Kronor 338.381: 95		Kronor 338.381: 95

Vinst- och Förlustkonto år 1952

Inkomster:		Utgifter:	
Räntor å obligationer	9.902: 50	Sekreteraren	1.000: —
» » förlagsbevis	1.000: —	Föreläsare	200: —
Utdelning å aktier	175: —	Författararvoden	100: —
Räntor å banktillgodohavanden	116: 46	Resestipendium	1.200: —
Inträdesavgifter	1.000: —	Gleerupska belöningen	1.000: —
Bidrag till Skånska landsk. fond	600: —	Tryckning: »Skånsk senmedeltid och renässans»	3.333: —
Försäljning: »Skånsk senmedeltid och renässans»	1.176: 70	Övriga skrifter	16.029: 12
Försäljning: Övriga skrifter	2.116: 85	Övriga utgifter	2.183: 89
Underskott för året	8.958: 50		
	Kronor 25.046: 01		Kronor 25.046: 01

Balanskonto den 31 december 1952

Tillgångar:		Skulder:	
Obligationer	302.722: 50	Grundfond	196.000: —
Förlagsbevis	24.400: —	Dispositionsfond	16.163: 45
Aktier	1.750: —	Resestipendiefond	21.251: —
Banktillgodohavanden	460: 86	Skånska landskapens fond	49.384: —
Kassa	90: 09	Olga och Thorild Dahlgrens	
		fond	20.885: —
		AB C. W. K. Gleerups fond	10.740: —
		Grevinnan von Hallwyls fond	10.000: —
		Knut och Alice Wallenbergs	
		fond	5.000: —
	Kronor 329.423: 45		Kronor 329.423: 45

Malmö den 31 december 1952

Thorild Dahlgren

SPECIFIKATION AV OBLIGATIONER, FÖRLAGSBEVIS OCH
AKTIER DEN 31 DECEMBER 1952

Obligationer:	%	År	Nom. värde	Bokfört värde
Svenska Staten	3	1/2 1937	2.000	2.000:—
» »	3	1/3 1937	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/12 1941	25.000	25.000:—
» » (3. försvarslånet)	3,5	15/8 1942	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/3 1943	10.000	10.000:—
» »	3,5	15/4 1943	20.000	20.000:—
» »	3,5	1/11 1943	25.000	25.000:—
» »	3,5	15/12 1944	10.000	10.000:—
Sveriges Allmänna Hypoteksbank	3	1/6 1937	5.000	4.000:—
Konungariket Sveriges Stadshypotekskassa	3	1/11 1934	5.000	4.200:—
» » »	3	15/11 1937	21.000	21.000:—
		1. ser.		
» » »	3	15/11 1937	24.000	23.937:50
		2. ser.		
» » »	3	1/2 1939	10.000	9.987:50
		1. ser.		
» » »	3,5	15/1 1944	10.000	10.000:—
		1. ser.		
» » »	3	15/4 1945	5.000	4.975:—
		1. ser.		
» » »	3	15/4 1945	10.000	9.987:50
		2. ser.		
» » »	3	15/4 1946	2.000	2.000:—
		1. ser.		
Svenska Bostadskreditkassan	3,6	15/1 1942	10.000	10.000:—
» »	3	15/10 1947	10.000	9.800:—
Stockholms Intecknings Garanti AB	3	1/12 1934	5.000	4.975:—
Stockholms stad	3	15/3 1945	10.000	9.975:—
» »	3	31/10 1946	10.000	10.000:—
AB Stockholms Spårvägar.....	3	1/9 1947	10.000	9.950:—
Bergvik & Ala Nya AB	3,5	1/5 1930	1.000	960:—
Rottneros AB	3	1/11 1945	5.000	4.975:—
Sandvikens Jernverks AB	3,25	1/11 1947	10.000	10.000:—
Allmänna Svenska Elektriska AB	3,5	15/1 1948	15.000	15.000:—
Hjälta AB	3,25	1/5 1948	10.000	10.000:—
» »	3,25	1/4 1949	5.000	5.000:—
			Kronor	302.722:50
Förlagsbevis:				
Sandvikens Jernverks AB	4	1/10 1948	20.000	19.500:—
Korsnäs AB	4	1/11 1948	5.000	4.900:—
			Kronor	24.400:—
Aktier:				
Svenska Sockerfabriks AB			3.000	1.750:—
			Kronor	1.750:—

Malmö den 31 december 1952.

Thorild Dahlgren

REVISIONSBERÄTTELSE

Vid denna dag företagen revision av Vetenskaps-Societetens i Lund räkenskaper för år 1952 hava undertecknade funnit dem i allo noggrant och omsorgsfullt förda och försedda med behöriga verifikationer samt funnit samtliga värdehandlingar betryggande förvarade i bankfack, varför det är oss en angenäm plikt att tillstyrka full och tacksam ansvarsfrihet åt skattmästaren för den tid revisionen omfattar.

Lund den 18 mars 1953.

Harald Elovson

Carl-Erik Quensel

INNEHÅLL

ARTIKLAR:

INGVOR MARGARETA ANDERSSON (Lund): Studier kring 1241 års brev rörande grevskapet Norra Halland	3
LIZZIE CARLSSON (Lund): Sängledningen och kano- nisk rätt	37

MINNESORD:

GUNNAR ASPELIN: Benedetto Croce	85
STURE BOLIN: Eli F. Heckscher	91

VETENSKAPS-SOCIETETEN I LUND:

Styrelse, nämnder, ledamöter	97
Verksamhetsåret 1952—1953	106
Räkenskaper	107
Revisionsberättelse	109

Skrifter utgivna av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Herbert Petersson*. Studien über die indogermanische Heteroklasie. 1921. 30:—
2. *Alf Nyman*. Kring antinomierna. 1920. 10:—
3. *Axel W. Persson*. Staat und Manufaktur im römischen Reiche. 1923. 10:—
4. James Harrington's Oceana, edited with notes by *S. B. Liljegren*. 1924. 20:—
5. *John Frödin*. Siljansområdets fäbodbygd. 1925. 16:—
6. *Sigurd Agrell*. Runornas talmystik och dess antika förebild. 1927. 12:—
7. *N. Otto Heinertz*. Etymologische Studien zum Althochdeutschen. 1927. 12:—
8. *Alf Nyman*. Schema och slutsats. 1928. 14:—
9. *Fredrik Lagerroth*. Platons stats- och rättsbegrepp. 1928. 6:—
10. *Sigurd Agrell*. Zur Frage nach dem Ursprung der Runennamen. 1928. 6:—
11. Stockholms stads tänkebok 1524—1529 av *M:r Olaus Petri* Phase, utg. genom *Ludvig Larsson*, häft. 1—2. 1929. 25:—. Häfte 3: Register av *Sven Ljung*. 1940. 6:—
12. *Gudmundi Olavi Thesaurus Adagiorum linguæ septentrionalis antiquæ et modernæ*, utg. av *G. Kallstenius*. 1930. 12:—
13. *Torsten Wennström*. Studier över böter och myntvärden i Västgötalagarna. 1931. 7:—
14. *Heinrich Hoppe*. Beiträge zur Sprache und Kritik Tertullians. 1932. 10:—
15. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. I. Sigtuna-galdern. 1932. 7:—
16. *Albert Wifstrand*. Von Kallimachos zu Nonnos. 1933. 15:—
17. *Ingvar Andersson*. Erik XIV:s engelska underhandlingar. 1935. 15:—
18. *Anders Gagnér*. Florilegium Gallicum. 1936. 20:—
19. *Gunnar Carlsson*. Eine Denkschrift an Caesar über den Staat. 1936. 12:—
20. Smärre dikter av *Lejonkulans* dramatiker utgivna av *Erik Noreen*. 1937. 12:—
21. *Johan Åkerman*. Das Problem der sozialökonomischen Synthese. 1938. 19:—
22. *Erik Noreen*. Författarfrågor i *Lejonkulans* dramatik. 1938. 12:—
23. *Walter Åkerlund*. Studier över Ynglingatal. 1939. 7:—
24. *Ivar Lindquist*. Religiösa runtexter. II. Sparlösastenen. 1940. 20:—
- 25: 1. *Jesper Swedbergs* Lefwernes Beskrifning utg. av *Gunnar Wetterberg*. I. Text. 1941. 50:—
26. *Ivar Lindquist*. Västgötalagens litterära bilagor. 1941. 9:—
27. *Bertil Axelsson*. Das Prioritätsproblem Tertullian — Minucius Felix. 1941. 14:—
28. *K. G. Ljunggren*. Almanackorna och det svenska ordförrådet. 1944. 15:—
29. *Bertil Axelsson*. Unpoetische Wörter. Ein Beitrag zur Kenntnis der lateinischen Dichtersprache. 1945. 20:—
30. *Per Wieselgren*. Neli Suecani. Ett bröllopsbesvär från sjuttonhundratalet. 1946. 17:—
31. *Torsten Dahlberg*. Zwei unberücksichtigte mittelhochdeutsche Laurin-Versionen. 1948. 12:—
32. *Fredrik Arfwidsson*. Erik Johan Mecks dagbok 1644—1699. 1948. 8:—
33. *Thede Palm*. Trädkult. Studier i germansk religionshistoria. With a summary in English. (Tree-worship. Studies in Teutonic History of Religion). 1948. 8:—
34. *Carl-Martin Edsman*. Ignis divinus. Le feu comme moyen de rajeunissement et d'immortalité: contes, légendes, mythes et rites. 1949. 13:—

35. *Sven Svensson*. Den merkantila bakgrunden till Rysslands anfall på den livländska ordensstaten 1558. En studie till den ryska imperialismens uppkomsthistoria. With a summary in English. (The commercial background of the Russian attack on the Livonian state in 1558. A study on the origins of Russian imperialism). 1951. 13: —
36. *Erik Rooth*. Viktor Rydbergs Faustöversättning. Mit deutscher Zusammenfassung. (Die Faustübersetzung Viktor Rydbergs). 1951. 12: —
37. *Sture M. Waller*. Åbomötet 1812 och de svenska krigsrustningarnas inställande. Avec un résumé en français. (La conférence à Åbo en 1812 et la cessation de l'armement suédois). 1951. 8: 50.
38. *Hugo Yrwing*. Maktkampen mellan Valdemar och Magnus Birgersson 1275—1281. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Machtkampf zwischen Valdemar und Magnus Birgersson 1275—1281). 1952. 13: —
39. *A. Thomson*. Studier i frihetstidens prästvalsagstiftning. 1951. 15: —
40. *Sam. Cavallin*. Vitae Sanctorum Honorati et Hilarii episcoporum Arelatensium. Editio critica cum indice verborum completo. 1952. 20: —
41. *Sven A. Nilsson*. Kampen om de adliga privilegierna 1526—1594. Mit deutscher Zusammenfassung. (Der Kampf um die Adelsprivilegien 1526—1594). 1952. 15: —
42. *Arthur Peetre*. Sko klostrets medeltida jordeböcker. Med kommentarer. 1953. 15: —
43. *Carl Fehrman*. Kyrkogårdsromantik. Studier i engelsk och svensk 1700-talsdiktning. With a summary in English. (Romantic churchyard poetry. Studies in 18th century English and Swedish literature). 1954. 12: —
44. *Gerhard Bendz*. Emendationen zu Caelius Aurelianus. 1954. 20: —
45. *Hugo Yrwing*. Kungamordet i Finderup. Nordiska förvecklingar under senare delen av Erik Klippings regering. With a summary in English. (The regicide at Finderup. Politic complications in Scandinavia during the later part of the reign of Erik Klipping). 1954. 18: —

Skånsk Senmedeltid och Renässans. Skriftserie utgiven av Vetenskaps-Societeten i Lund:

1. *Gösta Johannesson*. Den skånska kyrkan och reformationen. With a summary in English. (The Scanian church and the reformation). 1947. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
2. *Nils Gösta Sandblad*. Skånsk stadsplanekonst och stadsarkitektur intill 1658. With a summary in English. (Scanian town planning and town architecture prior to 1658). 1949. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
3. *Karl F. Hansson*. Lundabiskopen Peder Winstrup före 1658. With a summary in English. (Peder Winstrup, Bishop of Lund, up to 1658). Med ett tillägg om Peder Winstrup som svensk biskop 1658—1679. 1950. Pris häft. 25 kr., hfr bd 48 kr.
4. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Första delen: Nuvarande Malmöhus län. 1950. Pris häft. 25 kr., inb. i hfr bd 48 kr.
5. *K. G. Ljunggren* och *Bertil Ejder*. Lunds stifts landebok. Andra delen: Nuvarande Kristianstads, Hallands och Blekinge län samt Bornholm. 1952. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.
7. *Gösta Johannesson*. Jordeböcker över Lunds ärkesätets gods vid medeltidens slut. Palteboken och 1522 års uppbördsjordebok. 1953. Pris häft. 35 kr., inb. i hfr bd 60 kr.

Årsbok 1920—1953. (Årsbok 1946 innehåller register 1920—1945.)